

UNIVERZITA KARLOVA V PRAHE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

Mgr. Martina Pačesová
(diplomantka)

ZÁKAZ RASOVEJ DISKRIMINÁCIE
V MEDZINÁRODNOM PRÁVE A JEHO APLIKÁCIA
V PRÁVNOM PORIADKU ČESKEJ REPUBLIKY

Diplomová práca

Vedúca diplomovej práce: doc. PhDr. Stanislava Hýbnerová, CSc.

Katedra: Katedra medzinárodného práva

Dátum vypracovania práce: 21.2. 2014

Prehlasujem, že som predkladanú diplomovú prácu vypracovala samostatne a za použitia zdrojov a literatúry v nej uvedených a práca nebola využitá na získanie iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe, dňa 21.2. 2014

Podpis:

môjmu synovi

OBSAH	
1. ÚVOD	6
2. ÚVOD DO PROBLEMATIKY DISKRIMINÁCIE	
VYMEDZENIE ZÁKLADNÝCH POJMOV	8
2.1 ROVNOSŤ	8
2.1.1 Formy rovnosti	8
2.1.1.1 Formálna rovnosť	9
2.1.1.2 Materiálna rovnosť	10
2.1.1.3 Rovnosť príležitostí	11
2.1.1.4 Rovnosť výsledkov	12
2.1.1.5 Pozitívne opatrenia	12
2.2 ROVNAKÉ ZAOBCHÁDZANIE	13
2.3 DISKRIMINÁCIA	13
2.3.1 O diskriminácii všeobecne	13
2.3.2 Druhy diskriminácie	15
2.3.3 Oblasti diskriminácie	16
2.3.4 Formy diskriminácie	16
2.4 RASOVÁ DISKRIMINÁCIA	17
2.4.1 Rasa	17
2.4.2 Rasizmus	18
2.4.3 Prejavy rasizmu	19
2.4.3.1 Rasová diskriminácia	19
2.4.3.2 Rasová segregácia	19
2.4.3.3 Rasové násilie	20
3. PRÁVNA ÚPRAVA ZÁKAZU RASOVEJ DISKRIMINÁCIE	
NA MEDZINÁRODNEJ ÚROVNI	21
3.1 CHARTA OSN	22
3.2 VŠEOBECNÁ DEKLARÁCIA ĽUDSKÝCH PRÁV	25
3.3 MEDZINÁRODNÉ PAKTY ĽUDSKÝCH PRÁV	27
3.3.1 Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach	28
3.3.2 Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach	33
3.4 MEDZINÁRODNÝ DOHOVOR O ODSTRÁNENÍ VŠETKÝCH FORIEM RASOVEJ DISKRIMINÁCIE	38
4. PRÁVNA ÚPRAVA ZÁKAZU RASOVEJ DISKRIMINÁCIE	
NA EURÓPSKEJ ÚROVNI	44
4.1 RADA EURÓPY	44
4.1.1 Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd	46
4.1.1.1 Všeobecne o Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd	46
4.1.1.2 Zákaz rasovej diskriminácie v článku 14 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd	48
4.1.1.3 Zákaz rasovej diskriminácie v článku 1 Protokolu č. 12 k Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd	50
4.1.1.4 Mechanizmy kontroly a ochrany	51

4.1.2 Európska sociálna charta	64
4.1.2.1 Všeobecne o Európskej sociálnej charte	64
4.1.2.2 Zákaz rasovej diskriminácie v Európskej sociálnej charte	66
4.1.2.3 Kontrolný systém	67
4.2 EURÓPSKE SPOLOČENSTVO/EURÓPSKA ÚNIA	68
4.2.1 Úprava rasovej diskriminácie v rámci EÚ pred prijatím Lisabonskej zmluvy	69
4.2.1.1 Článok 13 Zmluvy o ES a smernica 2000/43/ES prijatá na jeho základe	70
4.2.2 Právna úprava zákazu rasovej diskriminácie po prijatí Lisabonskej zmluvy	75
5. PRÁVNA ÚPRAVA ZÁSADY ROVNAKÉHO ZAOBCHÁDZANIA A ZÁKAZU RASOVEJ DISKRIMINÁCIE V ČESKOM PRÁVNOM PORIADKU	81
5.1 ÚSTAVNOPRÁVNE ZAKOTVENIE ZÁKAZU RASOVEJ DISKRIMINÁCIE	83
5.2 ANTIDISKRIMINAČNÝ ZÁKON	84
5.2.1 Vzťah antidiskriminačného zákona k ústavnému poriadku Českej republiky	87
5.3 ZÁKAZ RASOVEJ DISKRIMINÁCIE V ZVLÁŠTNÝCH VEREJNOPRÁVNÝCH ZÁKONOCH REGULUJÍCICH DISKRIMINÁCIU	88
5.4 TRESTNOPRÁVNA ÚPRAVA ZÁKAZU RASOVEJ DISKRIMINÁCIE	92
5.5 SÚDNA OCHRANA PODĽA ANTIDISKRIMINAČNÉHO ZÁKONA	93
6. ZÁVER	97
7. ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK	100
8. BIBLIOGRAFIA	102
9. RESUMÉ	108

1. ÚVOD

Ľudia v sebe túžbu po rovnosti nosia po celé stáročia. Idea slobody a rovnosti sa už v dejinách mnohokrát stala dôvodom pre prelievanie krvi a hoci v dnešných časoch netečú potoky krvi, nemôžeme tvrdiť, že všetci ľudia sú spokojní so svojim postavením. Žiaľ, aj v demokratických krajinách stále žijú skupiny ľudí, ktoré sú z rôznych dôvodov znevýhodňované a nepožívajú práva a slobody, ktoré im zaručujú medzinárodné dokumenty a zákony. Za účelom tejto práce takúto skupinu predstavujú Rómovia, ktorí sú v Európe a tiež v Českej republike stále vnímaní veľmi kontroverzne v súvislosti s rôznymi negatívnymi fámami a každodenne čelia predsudkom a z nich vyplývajúcemu zaobchádzaniu zo strany majority.

Je nutné si uvedomiť, že ľudské práva a základné slobody určujú postavenie človeka v spoločnosti a sprevádzajú ho od kolísky do hrobu, postihujú jeho súkromný a rodinný život, dotýkajú sa jeho postavenia v práci, jeho hmotných aj duševných potrieb. Bez zaistenia určitých minimálnych práv a slobôd môže človek fyzicky existovať, ale nemôže žiť skutočne dôstojným životom, umožňujúcim plné rozvinutie schopností a uspokojovanie duchovných potrieb. Ich potieranie vedie k nepriateľstvu nielen medzi národmi ale aj vo vnútri národov, k tragédiám pre jednotlivca a k demoralizácii národa.

Princíp rovnosti a zákaz nerovnakého zaobchádzania – diskriminácie je základným kameňom každého systému ochrany ľudských práv – či už medzinárodného alebo národného. Svedčí o tom aj formulovanie zásady rovnosti a jej zakotvenie v najvyššom, principiálnom zákone štátu, v Ústave. A hoci princíp rovnosti a zákaz diskriminácie a právne inštrumenty určené na boj proti diskriminácii majú svoje pevné miesto v právnych poriadkoch jednotlivých štátov, interpretácia a aplikácia ustanovení v praxi je v každom štáte iná.¹

Diplomová práca sa zaoberá problematikou zákazu rasovej diskriminácie a ochrany pred ňou. Zaujala ma práve problematika zákazu rasovej diskriminácie a to hlavne preto, že sa v súčasnej dobe jedná o aktuálnu a celospoločensky diskutovaný tému v súvislosti s domnelou či skutočnou diskrimináciou rómskej menšiny s rôznymi názormi a prístupmi. Diskriminácia z akéhokoľvek dôvodu je celospoločensky pomerne častým javom a výnimkou nie je ani česká spoločnosť.

¹ Mitrová, A., Kovaľová, Z. Príručka o právnych prostriedkoch ochrany pred diskrimináciou. Bratislava: Poradňa pre občianske a ľudské práva, 2006. [online]Dostupné na poradna-prava.sk/dok/manual2006-screen.pdf [cit. 2013-10-14]

Nakoľko sa v diplomovej práci primárne snažím urobiť prehľad úpravy zákazu rasovej diskriminácie na rôznych úrovniach právnej úpravy, medzinárodnej, európskej a vnútroštátnej, v práci sa nenachádza detailný rozbor ľudských práv a základných slobôd, ktorým predmetné dokumenty poskytujú pred rasovou diskrimináciou ochranu. Týchto sa dotýkam len okrajovo ako vecnému obsahu dokumentov prijatých za účelom zakotvenia ochrany ľudských práv a základných slobôd.

V práci sa zameriavam hlavne na ustanovenia poskytujúce ľudským právam a základným slobodám ochranu pred rasovou diskrimináciou a bližšie ich rozoberám a aj keď sú v texte práce často používané pojmy ako princíp rovnosti a zákazu diskriminácie, zásada nediskriminácie, ochrana ľudských práv a základných slobôd, všetky sa vzťahujú k predmetu práce, nakoľko zákaz diskriminácie všeobecne, teda aj zákaz diskriminácie z dôvodu rasového či etnického pôvodu, s princípom rovnosti a ochranou ľudských práv a základných slobôd veľmi úzko súvisí a nedá sa rozoberať oddelene. Zákaz (rasovej) diskriminácie je vyjadrením princípu rovnosti, nediskriminácie, rovnakého zaobchádzania a dôležitým inštrumentom pre ochranu ľudských práv.

Taktiež sa snažím o stručné zhodnotenie aktuálnych mechanizmov kontroly a ochrany zakotvených v jednotlivých dokumentoch, ktoré systémy ochrany ľudských práv v prijatých dokumentoch zakotvujú.

Diplomová práca v druhej kapitole prináša definíciu základných pojmov ako rovnosť a jej členenie, rovnaké zaobchádzanie, diskriminácia, jej formy a diskriminačné dôvody a ako zo samotnej podstaty tejto práce vyplýva, tak aj pojmy rasa, rasová diskriminácia, rasová segregácia a násilie, ako aj formy rasovej diskriminácie.

V tretej a štvrtej kapitole sú predstavené systémy ochrany pred rasovou diskrimináciou v rámci OSN, Rady Európy a Európskej únie.

V piatej kapitole práca pojednáva o českej právnej úprave, zakotvení zákazu rasovej diskriminácie v českom právnom poriadku, ako na ústavnej úrovni tak následne na úrovni zákonov, kde tiež načrtáva procesné osobitosti konania na ochranu pred rasovou diskrimináciou.

V závere sa snažím zhodnotiť aktuálny stav právnej úpravy v českom právnom poriadku a veľmi odvážnym cieľom by bol návrh na riešenie aktuálnej „rómskej otázky“. To však bude závisieť hlavne na kvalite právnej úpravy a v neposlednom rade aj na zvyšovaní povedomia verejnosti, ako väčšinovej, tak menšinovej.

2. ÚVOD DO PROBLEMATIKY DISKRIMINÁCIE VYMEDZENIE ZÁKLADNÝCH POJMOV

„Ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach. Základné práva a slobody sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné.“

Článok 1 Listiny základných práv a slobôd

2.1 ROVNOSŤ

Princíp rovnosti a zákaz nerovného zaobchádzania je v demokratických krajinách základným kameňom systému (ako medzinárodného, tak národného) ochrany ľudských práv. No hoci princíp rovnosti a zákaz diskriminácie (a právne inštrumenty určené na boj proti diskriminácii) majú v právnych poriadkoch svoje pevné miesto, interpretácia a aplikácia jednotlivých ustanovení sa v praxi líšia.

Rovnosť je pojem sociálny a morálny, ktorý sa v závislosti na určité politické koncepcie formuje ako problém právny. Posúdenie rovnosti podlieha výrazným zmenám v priebehu času a jeho chápanie sa môže výrazne líšiť v závislosti na vnímaní posudzujúceho subjektu.² Rovnosť ako taká je teda kategóriou prechádzajúcou vývojom, nejedná sa o kategóriu nemennú.

V súčasnosti je rovnosť všeobecne uznávané pravidlo a rovnosť ako právny princíp možno zaradiť do roviny základných prirodzených ľudských práv.³ Patrí do skupiny základných práv občanov, ktoré je deklarované v článku 1 Listiny základných práv a slobôd.⁴

2.1.1 Formy rovnosti

Rovnosť je dosť prchavý a ťažko popísateľný ideál, ktorý sa bráni akejkoľvek systematizácii. Pokiaľ by sme sa o to predsa len pokúsili, tak základnú koncepciu rovnosti by bolo možné rozdeliť na:

- rovnosť vo formálnom zmysle („formálna rovnosť“)
- rovnosť v materiálnom zmysle („materiálna rovnosť“)
- rovnosť príležitostí

² Bobek, M., Boučková, P., Kühn, Z., Rovnost a diskriminace. Praha: C. H. Beck, 2007. s. 5.

³ Tomeš, I. Sociální právo Evropské unie. 1.vydání. Praha: C. H. Beck, 2003. s. 109.

⁴ Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.

- rovnosť výsledkov

Toto členenie nie je zďaleka jediné a vyčerpávajúce. Môžeme nájsť množstvo ďalších typov rovnosti, ktoré vznikajú vztiahnutím kategórie na rôzne ciele a v rôznych kontextoch: rovnosť v prístupe k zdrojom, rovnosť dopadu, rovnosť vplyvu, rovnosť moci apod.

Jednotlivé kategórie sa v závislosti na uhle pohľadu prelínajú alebo prekrývajú: napríklad zvláštne vzdelanie poskytované len deťom z problematických rodín je z pohľadu prístupu na trh práce opatrením snažiacim sa o rovnosť príležitostí. Snahou je práve dostať tieto problematické deti na „rovnakú štartovaciu pozíciu“ ako deti, ktoré podobný handicap nemajú. Z pohľadu poskytovania vzdelania zo strany štátu sa však jedná o rovnosť výsledkov: určité dobro je prístupné len vymedzenej skupine jednotlivcov.

Jednotlivé typy rovnosti sa vzťahujú vždy k určitej spoločenskej situácii. Nemajú teda univerzálnu platnosť. Inými slovami, hodnotová voľba pre určitý typ rovnosti v spoločenskej situácii A neznamena, že rovnaký typ rovnosti je nutne aplikovateľný na situáciu B, C a D.⁵

2.1.1.1 Formálna rovnosť

Najzákladnejším poňatím rovnosti je aristotelovská predstava, že s rovnakým by malo byť zaobchádzané rovnako („spravodlivo znamená všetkým rovnako“).⁶ Dôslednosť rovnakého zaobchádzania je možné priznať prirodzene len tým jednotlivcom, ktorí sú reálne „rovnakí“. Každé posudzovanie rovnosti, a to aj v kontexte formálnej rovnosti, začína výberom vhodného porovnávacieho prvku, teda komparátora⁷. Predmetom záujmu formálnej rovnosti sú len „rovnakí“, teda okruh jednotlivcov, ktorí cez sito komparátora prepadnú do kategórie „rovnakí či porovnateľní“. Spôsob zaobchádzania s odlišnými však nie je predmetom záujmu

⁵ Pozn. 2, Bobek, M., Boučková, P., Kühn, Z., op. cit., s. 10.

⁶ Pozn. 2, Bobek, M., Boučková, P., Kühn, Z., op. cit., s. 11.

⁷ Formálna rovnosť vyžaduje odpoveď na otázku „Rovnaký ako kto?“ Výber vhodného komparátora je výsledkom hodnotového úsudku a určuje výsledok skúmania rovnosti; môže teda už sám o sebe predstavovať problém v prípadoch, kedy existuje komparátorov viacej alebo naopak, neexistuje žiadny. Rozdielne zaobchádzanie je totiž možné dokázať len nájdením osoby napr. opačnej rasy či pohlavia v podobnej situácii, s ktorým sa nakladalo priaznivejšie ako so sťažovateľom. Pri stanovovaní toho, či sú dvaja jedinci relatívne rovnakí, je však treba odhliadnuť od ich rasy či pohlavia. Jednotlivci sú posudzovaní abstraktne, oddelene od svojej farby pleti, pohlavia, náboženstva. Práve tieto charakteristiky však výrazne určujú situáciu jednotlivca. A ani komparátor nie je abstraktným jedincom – je to biely muž, kresťan, bez postihnutia, heterosexuál. A pokiaľ sťažovateľ túto normu nespĺňa, nemôže splniť základnú požiadavku – preukázať, že je v podobnej situácii ako komparátor. In Fredman, S. Antidiskriminační právo. Praha: Multikulturní centrum Praha, 2007. s. 8.

formálnej rovnosti. Aký je režim odlišných nie je určujúce; určujúce je len to, že je iný. Náplňou formálnej rovnosti sú ale obe dimenzie: „rovnakému rovnako, odlišnému odlišne“. Zaobchádzať s odlišným odlišne je logickou koreláciou požiadavky zaobchádzať s rovnakým rovnako.⁸

Formálna rovnosť je kategóriou abstraktnou a individualistickou; neberie do úvahy pozadie jednotlivcov, sociálny pôvod či dynamiku vývoja. Je to rovnosť „statická“, obmedzuje sa na rovné zaobchádzanie so všetkými porovnateľnými jedincami v jeden časový okamih. Rovnako tak neberie do úvahy reálny dopad aplikovaných ustanovení – pokiaľ sa určité osoby či situácia považujú za porovnateľné, je dané ustanovenie aplikované bez ohľadu na to, či je jeho reálny dopad na jednotlivca či skupinu odlišný. Formálna rovnosť sa zaujíma len o rovnosť *de iure*; rovnosť *de facto*, teda porovnateľný dopad je mimo dosah jej pozornosti.^{9, 10}

2.1.1.2 Materiálna rovnosť

Rvnosť v materiálnom zmysle ide nad rámec rovnakému rovnako v jednom okamihu. Jej obsahom nie je len rovnaké zaobchádzanie v okamihu distribúcie určitého statku (rovnosť *de iure*) ale tiež posúdenie dopadu na reálnu situáciu jednotlivca (rovnosť *de facto*). Tieto dve roviny následne porovnáva. Pokiaľ *de iure* rovné zaobchádzanie spôsobuje faktickú nerovnosť, rešpekt k materiálnej rovnosti vyžaduje spätnú korekciu právnej úpravy. Cieľom je rovnosť reálna, nielen zákonná. Požiadavka rovnosti nie je, ako v prípade formálnej rovnosti, vnímaná ako abstraktná kategória spravodlivosti, ale ako kontextuálny pojem, ktorý berie do úvahy skutočnú situáciu jednotlivca, jeho pozadie, vzdelanie, schopnosti, možnosti a predovšetkým skutočný dopad, ktorý môže mať na prvý pohľad nestranné pravidlo.¹¹

⁸ Pozn. 2, Bobek, M., Boučková, P., Kühn, Z., op. cit., s. 11.

⁹ Pozn. 2, Bobek, M., Boučková, P., Kühn, Z., op. cit., s. 11.

¹⁰ Formálna rovnosť sa v praxi vyskytuje často v oblasti procesného práva: napr. § 106 odst. 2 SŘS stanoví, že lehota pre podanie kasačnej sťažnosti je dva týždne od doručenia rozhodnutia súdu prvého stupňa. Táto lehota platí pre všetkých sťažovateľov rovnako, bez ohľadu na to, aké sú ich reálne možnosti v tejto lehote kasačnú sťažnosť skutočne podať. Pravidlo je tak pre všetkých rovnaké a to aj napriek tomu, že skutočný dopad rovnakého pravidla môže niektorého sťažovateľa alebo skupinu sťažovateľov znevýhodňovať. In pozn. 2, Bobek, M., Boučková, P., Kühn, Z., op. cit., s. 11.

¹¹ Pozn. 2, Bobek, M., Boučková, P., Kühn, Z., op. cit., s. 17.

2.1.1.3 Rovnosť príležitostí

Rovnosť príležitostí možno považovať za jednu z podskupín rovnosti v materiálnom zmysle. Je však vhodné tieto dve kategórie odlišovať, pretože rovnosť príležitostí sa zameriava len na určitý aspekt rovnosti, rovnosť prístupu.

S pomocou názornej metafory je snaha poukázať na to, že skutočnú rovnosť nie je možné dosiahnuť, pokiaľ ľudia pri pretekoch štartujú z rôznych miest. Hlavnou myšlienkou je skutočnosť, že nie je možné dosiahnuť rovnosť, pokiaľ majú porovnateľní jednotlivci odlišné východzie pozície.¹² Cieľom je rozpoznanie rozdielov medzi jednotlivcami a následná zmena podmienok tak, aby všetci jednotlivci mali porovnateľné východzie pozície. Tento model teda usiluje o vyrovnanie „štartovacích pozícií“.^{13, 14} Základom podobného postupu tak býva úsilie o zmenšenie rozdielov medzi znevýhodnenými a väčšinou populáciou.

Ani rovnosť príležitosti však ešte nezaručuje, že to vo výsledku povedie k väčšej materiálnej rovnosti. „Nestačí otvoriť dvere príležitostiam. Všetci občania musia byť schopní tými dverami prejsť.“¹⁵ Skutočnú rovnosť príležitostí nezaručíme, pokiaľ používame nespochybniteľné zásluhové kritérium u ľudí, ktorí nemajú príležitosť tieto „zásluhy“ získať.¹⁶

Je prirodzene otázkou, nakoľko je rovnosť príležitostí skutočným riešením a nakoľko sa jedná o nákladnú ilúziu sociálneho inžinierstva. Zvláštny program či zvláštne vzdelanie sa snaží s určitým oneskorením postrčiť znevýhodneného jednotlivca do pozície, kde môžu ale už dávno nemusia byť ostatní. Rovnosť príležitostí sa naviac vždy nutne realizuje na náklady celej spoločnosti. Jedná sa niekedy i o ekonomicky nákladné podniky, ktoré sú definíčne vyhradené len úzkej skupine ľudí. Vytváranie rovných príležitostí je z tohto pohľadu už svojim spôsobom typom pozitívnych opatrení.¹⁷

¹² Napr. deti zo sociálne znevýhodnených menšín sa môžu len veľmi obtiažne presadiť v školách v situácii, kedy nastupujú do základnej školy len s veľmi zlou znalosťou jazyka, v ktorom prebieha výuka. In pozn. 2, Bobek, M., Boučková, P., Kühn, Z., op. cit., s. 18.

¹³ Pozn. 2, Bobek, M., Boučková, P., Kühn, Z., op. cit., s. 18.

¹⁴ Príkladmi rovnosti príležitosti sú zvláštne vzdelávacie kurzy pre deti zo sociálne slabších či inak postihnutých rodín, zvláštne kurzy pre zvyšovanie kvalifikácie pre dlhodobo nezamestnaných a tým zlepšenie ich vyhliadok na trhu práce apod.

¹⁵ Johnson, L.B., Reč na Howardovej univerzite. In Fredman, S., Antidiskriminační právo. Praha: Multikulturální centrum Praha, 2007. s. 14.

¹⁶ Hepple, B., Discrimination and Equality of Opportunity – Northern Irish Lessons. In: Fredman, S., Antidiskriminační právo. Praha: Multikulturální centrum Praha, 2007. s. 14.

¹⁷ Pozn. 2, Bobek, M., Boučková, P., Kühn, Z., op. cit., s. 19.

2.1.1.4 Rovnosť výsledkov

Rovnosť výsledkov ako podskupina rovnosti v materiálnom zmysle stojí vedľa rovnosti príležitostí. Podstatou tohto pojatia rovnosti je vedomie, že zdanlivo identické zaobchádzanie môže v dôsledku bývalej alebo trvajúcej diskriminácie v praxi posilňovať nerovnosť¹⁸. Určujúcim znakom rovnosti výsledkov nie je rovnaké zaobchádzanie samo o sebe, ale dosiahnutie spravodlivejšieho rozdeľovania výhod. Rovnosť výsledkov nerozlišuje medzi jednotlivými dôvodmi nerovnosti; nie je rozhodujúce, resp. zisťované, či sa jednotlivec ocitol v nerovnej pozícii v dôsledku faktorov, ktoré sú mimo jeho voľbu a kontrolu, tj. pohlavie, farba pleti, alebo v dôsledku faktorov, nad ktorými kontrolu má či mal, napr. množstvo času venovaného štúdiu, snaha apod.. Rovnosť výsledkov a často tiež rovnosť príležitostí poskytnú jednotlivcovi zo znevýhodnenej skupiny určitý statok bez ohľadu na to, či mal alebo nemal reálnu možnosť tohto statku dosiahnuť vlastnou snahou či pričinením. Pokiaľ za podobnej situácie určitej osobe z menšinovej skupiny určitý statok či prístup k statku bude v podstate „automaticky“ udelený, dochádza k popretiu následkov slobodnej voľby a zodpovednosti za ňu. Pre prekonanie tohto všeobecne uznávaného nedostatku je preto nevyhnutné, aby skutočná rovnosť výsledkov (či rovnosť príležitostí) negovala len tie typy nerovností, ktoré sú mimo kontrolu (rasa, pohlavie apod.). Za ostatné voľby a prípadné znevýhodnenia by mal aj menšinový jedinec niesť plnú zodpovednosť.¹⁹

2.1.1.5 Pozitívne opatrenia

Pozitívne opatrenia je možno v najvšeobecnejšom zmysle popísať ako úmyselné zvýhodnenie určitej skupiny, ktoré nie je poskytované zbytkovej populácii. Musí sa jednať o zvýhodnenie. Pokiaľ by sa jednalo naopak o znevýhodnenie v podobe odoprenia statku či uloženia bremena, je na mieste skúmať, či sa nejedná o diskrimináciu. Zvýhodnenie môže mať rôznu podobu – od transferu určitého statku až po odpustenie všeobecnej povinnosti. Cieľom pozitívnych opatrení býva zvýšiť rozsah účasti znevýhodnených či nedostatočne zastúpených skupín na spoločenskom, politickom či ekonomickom poli činnosti v určitej oblasti.

¹⁸ Napr. pokiaľ dochádza pri poskytovaní vzdelania „čiernym“ deťom k rasovej diskriminácii, bude požiadavka gramotnosti ako podmienka volebného práva v dôsledku vylučovať významnú časť „čiernej“ populácie, aj keď bude platiť pre všetkých. In Fredman, S., Antidiskriminační právo. Praha: Multikulturální centrum Praha, 2007. s. 10.

¹⁹ Pozn. 2, Bobek, M., Boučková, P., Kühn, Z., op. cit., s. 22.

Základným filozofickým problémom vzťahu rovnosti a pozitívnych opatrení je odpoveď na otázku, či sú pozitívne opatrenia úmyselnou dočasnou derogáciou inak všeobecne platného princípu rovnakého zaobchádzania, alebo sa jedná naopak o trvalé naplnenie princípu materiálnej rovnosti. Je pozitívne opatrenie výnimkou z rovnosti alebo jej obsahom?

V prípade, že vnímame pozitívne opatrenia ako dočasnú derogáciu z inak všeobecného princípu rovnakého zaobchádzania, potom nepriamo uznávame, že tento princíp úmyselne porušujeme. V podstate sa jedná o diskrimináciu „väčšiny“ preto, aby v budúcnosti nemuselo k nijakej diskriminácii dochádzať. Poňatie pozitívnych opatrení ako dočasnej derogácie z inak platného princípu rovnakého zaobchádzania je výslovne stanovené v rôznych medzinárodných zmluvách²⁰ a aj v európskom kontexte sú pozitívne opatrenia vnímané ako dočasná derogácia z inak všeobecného platného princípu rovného zaobchádzania.²¹

2.2 ROVNAKÉ ZAOBCHÁDZANIE

Rovnaké zaobchádzanie znamená neexistenciu obmedzenia a prekážok pre účasť na ekonomickom, sociálnom, kultúrnom a politickom živote na základe rozdielnosti. Štátna moc má povinnosť vystupovať ako garant práva na rovnakú mieru príležitostí dosiahnuť životné uspokojenie a to bez ohľadu na rasový či etnický pôvod, národnosť atď.

2.3 DISKRIMINÁCIA

2.3.1 O diskriminácii všeobecne

Napriek tomu, že predmetom tejto práce je zákaz rasovej diskriminácie, ústredným pojmom stále zostáva diskriminácia samotná a nepochopenie tohto pojmu nám dosť dobre neumožní pochopiť diskrimináciu z jedného zo základných dôvodov a tým je rasa.

²⁰ Čl. 1 odst. 4 Medzinárodného dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie, vyhláseného s platnosťou pre ČR ako č. 95/1974 Sb. autorizuje dočasné zvláštne opatrenia určené k zrovnoprávneniu niektorých rasových či etnických skupín.

²¹ Pozn. 2, Bobek, M., Boučková, P., Kühn, Z., op. cit., s. 23.

Rôzne zdroje uvádzajú rôzne detailné a rôzne obsiahle definície pojmu diskriminácia²². Diskrimináciu môžeme definovať ako neodôvodnené rozdielne zaobchádzanie (rozlišovanie) zo zákonom vymedzených dôvodov, ktoré vylučuje osobu či príslušníka určitej skupiny, alebo určitú skupinu ako celok na základe určitých vlastností zo spoločnosti a v dôsledku toho dochádza k odopreniu práv či výhod bežne dostupných ostatným jednotlivcom v porovnateľnej situácii, alebo je následkom vylúčenia znevýhodnenie v podobe uloženia dodatočnej povinnosti či záväzku. K odopreniu práv či k uloženiu povinností dochádza na základe nelegitímneho dôvodu.

Nestačí sa však diskriminovaným či diskriminovanou len subjektívne cítiť, diskriminácia musí skutočne existovať ako jednanie popísané a zakázané zákonom.

Z uvedeného môžeme teda dovodiť, že diskriminácia má jednoznačne negatívny význam a to v zmysle neoprávneného rozlišovania. Pod pojem diskriminácia však nie je možné subsumovať akékoľvek rozlišovanie. Rozlišovanie samo o sebe je totiž nutné chápať ako celkom prirodzený, neutrálny, dokonca v určitých situáciách aj nevyhnutný jav (napr. zdanenie podľa výšky príjmu).

Nie každé nerovné zaobchádzanie s rôznymi subjektami je možné kvalifikovať ako porušenie princípu rovnosti, teda ako protiprávnu diskrimináciu jedných subjektov v porovnaní so subjektami inými. Aby k porušeniu došlo, musí byť splnených niekoľko podmienok:

- jedná sa o konanie alebo opomenutie jednej osoby voči druhej alebo zaobchádzanie jednej osoby s druhou, ktoré zároveň prináša znevýhodnenie v podobe určitej ujmy v porovnaní s inou osobou,
- znevýhodnenie je založené na určitých právom zakázaných kritériách, t.j. diskriminačných dôvodoch a v určitých právom stanovených oblastiach,

²² Podľa *slovníka cudzích slov* (1979) možno pojem diskriminácia chápať ako zaujaté neuznávanie rovnosti, rozlišovanie osôb (alebo štátov) pri priznávaní práv, výhod a pod.

Wikipédia, slobodná internetová encyklopédia už tento pojem rozvádza do väčších detailov. Pod pojmom diskriminácia uvádza také konanie, keď sa v tej istej situácii zaobchádza s jedným človekom (skupinou ľudí, organizáciou, krajinou, skupinou krajín) inak (menej priaznivo) než s iným človekom (skupinou ľudí, organizáciou, krajinou, skupinou krajín) na základe jeho odlišnosti napr. rasového alebo etnického pôvodu, vierovyznania, veku, pohlavia alebo sexuálnej orientácie, pričom rozhodovanie o tom, či došlo alebo nedošlo ku diskriminácii, sa uskutočňuje na základe toho, či existuje príčinná súvislosť medzi znevýhodnením a použitím kritéria pre rozlišovanie. Samotné rozlišovanie totiž v sebe nenesie negatívny či pozitívny význam, získava ho až v spätosti s konkrétnou situáciou, v ktorej sa rozlišovanie uplatňuje. Diskriminácia je teda každé neopodstatnené nerovnaké zaobchádzanie s ľuďmi. Jej zákaz však automaticky neznamená rovnaké zaobchádzanie. V istých prípadoch sa totiž aj formálne rovnaké zaobchádzanie môže stať diskriminujúcim.

Stránky *verejného ochrancu práv* poskytujú definíciu diskriminácie ako odlišného, právom zakázaného zaobchádzania s ľuďmi vo vymedzených, porovnateľných situáciách na základe rôznej rasy, etnického pôvodu, národnosti, pohlavia, sexuálnej orientácie, veku, zdravotného postihnutia, viery, náboženského vyznania a svetového názoru.

- súčasne toto konanie či opomenutie nie je odôvodnené ani odôvodniteľné legitímnym účelom alebo tento legitímny účel nie je dosiahnutý primeranými a nevyhnutnými prostriedkami.

S rôznymi subjektami, ktoré sa nachádzajú v rovnakej alebo porovnateľnej situácii, sa zaobchádza rozdielnym spôsobom bez toho, aby existovali objektívne a rozumné dôvody pre uplatnenie rozdielneho prístupu. Za diskrimináciu v zmysle rozhodovacej praxe Ústavného súdu môžeme teda považovať rozdielne zaobchádzanie s rôznymi subjektami, ktoré sa nachádzajú v rovnakej či porovnateľnej situácii, pričom toto rozdielne zaobchádzanie nie je možné zdôvodniť, resp. ospravedlniť existenciou objektívnych a rozumných dôvodov.²³

Existujú však prípady, kedy rozdielne zaobchádzanie zo strany štátu či súkromných osôb je racionálne odôvodnené a v danej situácii nevyhnutné. Vtedy takéto rozdielne zaobchádzanie nie je považované za diskrimináciu.

2.3.2 Druhy diskriminácie

Druhy diskriminácie sa priamo viažu k jednotlivým diskriminačným dôvodom, ktoré nie sú ľubovoľné. Rôzne právne dokumenty obsahujú rôzne rozsiahly zoznam diskriminačných dôvodov a normatívne definujú hlavné diskriminačné kritériá ako rasa, farba (pleti), pohlavie²⁴, jazyk, náboženstvo, politické alebo iné zmýšľanie, národnostný alebo sociálny pôvod, majetok, rod alebo iné postavenie²⁵; tieto kritériá sú ďalej rozšírené o príslušnosť k národnostnej alebo etnickej menšine, vieru, vek, zdravotné postihnutie, sexuálnu orientáciu, genetické vlastnosti, štátnu príslušnosť atď..²⁶ Výpočet diskriminačných dôvodov v normách medzinárodného, európskeho a národného práva spravídla nebýva konečný.

Ďalšie zákony, ktoré taktiež diskrimináciu čiastočne upravujú, obsahujú aj iné dôvody, napr. rodinný stav, príslušnosť k politickej strane či hnutiu, členstvo v odborovej organizácii atď.

²³ Nález Ústavného súdu zo dňa 21.1. 2003, sp. zn. Pl. ÚS 15/02.

²⁴ Podľa čl. 2 odst. 4 antidiskriminačného zákona sa za diskrimináciu z dôvodu pohlavia považuje aj diskriminácia z dôvodu tehotenstva, materstva alebo otcovstva a z dôvodu pohlavnej identifikácie.

²⁵ Čl. 2 Všeobecnej deklarácie ľudských práv, čl. 2 odst. 1 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, čl. 2 odst. 2 Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach.

²⁶ čl. 14 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, čl. 21 Charty základných práv Európskej únie, čl. 3 odst. 1 Listina základných práv a slobôd.

2.3.3 Oblasti diskriminácie

Vecná pôsobnosť noriem sa dotýka všetkých oblastí života:

- oblasť pracovnoprávna – podmienky prístupu k zamestnaniu, samostatne zárobkovej činnosti alebo do pracovného pomeru vrátane kritérií výberu a podmienok náboru, bez ohľadu na obor činnosti a na úroveň profesijnej hierarchie, vrátane pracovného postupu; prístup ku všetkým typom a úrovňam odborného poradenstva, odborného vzdelávania, ďalšieho odborného vzdelávania a rekvalifikácie, vrátane získavania praktických skúseností; podmienky zamestnania a pracovné podmienky vrátane podmienok prepúšťania a odmeňovania; členstvo a účasť v organizácii zamestnancov alebo zamestnávateľov alebo v akejkoľvek organizácii, ktorej členovia vykonávajú určité povolanie, vrátane výhod poskytovaných týmito organizáciami;
- oblasť sociálnej ochrany vrátane sociálneho zabezpečenia a zdravotnej starostlivosti;
- vzdelanie
- prístup k tovarom a službám, ktoré sú k dispozícii verejnosti vrátane ubytovania, a ich dodávky.

Antidiskriminačný zákon hneď v ustanovení § 1 uvádza oblasti, v ktorých diskriminácia nemá svoje miesto. Právo na rovné zaobchádzanie a zákaz diskriminačného jednania sa uplatňuje v zamestnaní, vzdelaní, sociálnej oblasti, zdravotnej starostlivosti, poskytovaní tovaru a služieb vrátane bývania, pokiaľ sú ponúkané verejnosti alebo pri ich poskytovaní.

2.3.4 Formy diskriminácie

Forma diskriminácie vyjadruje spôsob, akým k diskriminácii dochádza. Zákaz diskriminácie sa vzťahuje na všetky jej formy.

Medzinárodnoprávne normy, ktoré zmieňujeme v tejto práci, spôsoby diskriminácie nedefinujú. Bližšiu definíciu diskriminačných foriem však uvádzajú normy práva ES²⁷ a

²⁷ Napr. čl. 2 Smernice Rady 2000/78/ES zo dňa 27.11. 2000, ktorá ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani; čl. 2 Smernice Európskeho parlamentu a Rady 2006/54/ES zo dňa 5.7. 2006 o vykonávaní zásady rovnosti príležitostí a rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach zamestnanosti a povolania; definíciu nepriamej diskriminácie poskytuje taktiež čl. 2 odst. 2 Smernice Rady 97/80/ES zo dňa 15.12. 1997 o dôkaznom bremene v prípadoch diskriminácie na základe pohlavia.

v náväznosti na tieto normy aj české právne predpisy²⁸. Antidiskriminačný zákon v ustanovení čl. 2 odst. 2 uvádza formy jednania, ktoré sa považujú za diskriminačné. Diskriminácia môže byť priama alebo nepriama a za diskrimináciu sa ďalej považuje taktiež obťažovanie, sexuálne obťažovanie, prenasledovanie, pokyn k diskriminácii a navádzanie k diskriminácii. Tieto formy sú v nasledujúcich ustanoveniach (§ 2 odst. 3, 4 a 5, § 3 a 4 AntiDZ) definované.

2.4 RASOVÁ DISKRIMINÁCIA

Nakoľko sa táto práca zameriava na problematiku zákazu rasovej diskriminácie, je potrebné pre účely tejto práce bližšie vysvetliť základné pojmy, ktoré sa s tou problematikou spájajú.

2.4.1 Rasa

Rasa je skupina ľudí, ktorú spája dlhodobý spoločný vývoj, v ktorého priebehu sa vplyvom rozdielneho prostredia vytvorili zhodné morfológické a fyziologické znaky. Vzhľadom k tomu, že prechody medzi populáciami sú plynulé, neexistuje súbor fyzických znakov na zjavnej ani molekulárne biologickej úrovni, ktorý by jednoznačne a nesporne oddeľoval jednotlivé typy a preto neexistuje žiadna všeobecne prijímaná vedecká definícia ľudskej rasy. Navyiac, medzi jednotlivými ľuďmi v rámci jednej skupiny sú často biologické rozdiely väčšie než rozdiely odlišujúce rasy medzi sebou.²⁹

Fyzická ľudská typológia je dôležitou politickou otázkou. Ideológie označované ako rasizmus z príslušnosti k rase odvodzujú politické dôsledky, najčastejšie v zmysle, že niektoré ľudské rasy sú hodnotnejšie ako iné a majú právo či dokonca povinnosť „menejcenné“ rasy ovládať či dokonca ich príslušníkov hubiť. V súčasnej dobe sa však rasizmus považuje za nevedecký, nesprávny a nemorálny a v mnohých štátoch vrátane Českej republiky je podnecovanie k rasovej nenávisti³⁰ či hanobenie rasy³¹ (a ďalšie rasovo motivované činy³²) trestným činom.

²⁸ § 2 a násl. zákona č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon)

²⁹ http://cs.wikipedia.org/wiki/Lidsk%C3%A1_rasa [cit. 2013-09-13]

³⁰ § 356 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

³¹ § 355 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

³² Napr. § 140 odst. 3 písm. g) zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

2.4.2 Rasizmus

Rasizmus je reakčná, nevedecká teória, ktorá hlása nerovnocennosť rás, pripisuje určitej rase význam vo vývine ľudstva, pričom označuje niektoré rasy za „nižšie“, „neplnoccenné“³³; ideológia hierarchizujúca sociálne skupiny na základe etnického kľúča. Jedná sa o teóriu, ktorá tvrdí, že odlišný vývoj rôznych ľudských rás a etník, podmienený geografickou diverzitou, determinuje schopnosti a vlastnosti ich jednotlivých príslušníkov. Rasizmus a rasistické teórie vyzdvihujú len určitých ľudí a určité etnické a jazykové skupiny s určitými telesnými a psychickými vlastnosťami a títo ľudia sú obvykle pokladaní za vyvolených a za jediných predstaviteľov najvyššej ľudskej kultúry a ľudstva vôbec.³⁴ V praxi potom táto teória v mnohých prípadoch viedla (či vedie) k verejnoprávnej či súkromnoprávnej diskriminácii, rasovej segregácii či vo výnimočných prípadoch i pokusom o vyhladenie nepriateľských skupín.

Rasizmus však zatiaľ nebol nikde presne definovaný a jeho definície sú rôzne:

1. Rasizmus je názor, že rôzne ľudské rasy, plemená a etniká sa vyvíjali na rôznych miestach, v rôznych podmienkach, rôznou rýchlosťou a rôznym smerom (v rôznych podmienkach boli potrebné rôzne vlastnosti).
2. Rasizmus je nenávisť k jednotlivcovi opodstatnená len jeho príslušnosťou k inej rase.³⁵
3. Rasizmus v širšom zmysle slova je názor, ktorý tvrdí, že z predstavy, podľa ktorej je ľudstvo rozdelené na biologicky odlišné „rasy“ je možné vyvodiť politické či sociálne dôsledky a rozdiely.³⁶
4. Rasizmus možno definovať aj ako konanie a praktiky, ktoré znevýhodňujú človeka alebo skupinu ľudí na základe jeho rasy.

Príklady zjavného rasizmu sú napríklad zastrašovanie, rasistické kresby, fyzické násilie, šikanovanie, rasistické poznámky a vtipy. Medzi ďalšie formy rasizmu, ktoré nie sú tak zjavné patrí napríklad diskriminácia pri prijímaní do zamestnania alebo diskriminačná politika, ktorá znevýhodňuje príslušníkov niektorých rás či už úmyselne alebo nie.

Podľa názoru Sandry Fredman (2007), súčasný rasizmu nie je možné chápať ako predsudky voči jednotlivcom na základe farby ich pleti. Čím ďalej častejšie sa uznáva, že rasa ako taká je sociálna konštrukcia výrazne podmienená sociálnym a historickým

³³ Ivanová-Šalingová, M., Maníková, Z. Slovník cudzích slov. Bratislava: SPN. 1979. s. 740.

³⁴ Wolf, J. Člověk a jeho svět II.: Lidské rasy a rasismus v dějinách a současnosti. Praha: Karolinum, 2000. s. 113.

³⁵ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Rasismus> [cit. 2013-09-13]

³⁶ Heywood, A. Politologické ideologie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 236.

kontextom a odrážajúca ideologické snahy legitimizovať dominanciu. Rasizmus sa teda netýka objektívnych charakteristík, ale vzťahov dominancie a podriadenosti, nenávisť k „tomu druhému“ v obrane „seba“ a je páchaný a zdanlivo legitimizovaný pomocou obrazov „toho druhého“ ako menejcenného, hrozivého, či dokonca neľudského.³⁷

2.4.3 Prejavy rasizmu

2.4.3.1 Rasová diskriminácia

Diskriminácia všeobecne, ako som už zmienila, je každé neopodstatnené, nerovnaké zaobchádzanie s ľuďmi zo strany štátu alebo iných ľudí, ktorí majú istú moc, právomoci alebo sa pohybujú v prostrediach, kde sú ľudia jeden od druhého istým spôsobom závislí. V prípade rasovej diskriminácie je dôvodom pre takéto nerovnaké zaobchádzanie, neopodstatnené rozlišovanie a znevýhodnenie rasa.

Výraz „rasová diskriminácia“ je definovaný v medzinárodnom dohovore o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie³⁸ a znamená akékoľvek rozlišovanie, vylučovanie, obmedzovanie alebo zvýhodňovanie založené na rase, farbe pleti, rodovom alebo na národnostnom alebo etnickom pôvode, ktorého cieľom alebo následkom je znemožnenie alebo obmedzenie uznania, používania alebo uskutočňovania ľudských práv a základných slobôd na základe rovnosti v politickej, hospodárskej, sociálnej, kultúrnej alebo v ktorejkoľvek inej oblasti verejného života.

Rasová diskriminácia obsahuje rôzne formy nevhodného zaobchádzania a často slúži ako spôsob či forma sociálnej kontroly k udržaniu sociálneho odstupe medzi jednotlivými skupinami.

2.4.3.2 Rasová segregácia

Rasová segregácia je obzvlášť hrubá forma diskriminácie. Jedná sa o ciele oddeľovanie ľudí či skupín podľa určitých sociálnych znakov, v tomto prípade rasy, s cieľom zamedziť vzájomným kontaktom medzi takto oddelenými ľuďmi/skupinami ľudí, v dôsledku čoho dochádza k obmedzeniu a znevýhodneniu vylúčených ľudí/skupín ľudí a znemožňuje či značne obmedzuje vylúčené osoby z užívania alebo uskutočňovania ľudských práv a základných slobôd na základe rovnosti v politickej,

³⁷ Fredman, S., Antidiskriminační právo. Praha: Multikulturní centrum Praha, 2007. s. 52.

³⁸ Čl. 1 odst. 1 Medzinárodného dohovoru OSN o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie (vyhláška ministra zahraničných vecí č. 95/1974 Sb.).

hospodárskej, sociálnej, kultúrnej či akejkoľvek inej oblasti verejného života.³⁹ Rasová segregácia je medzinárodným právom jednoznačne zakázaná.⁴⁰

2.4.3.3 Rasové násilie

Veľmi neúplne povedané znamená násilie predovšetkým použitie fyzických alebo psychických prostriedkov voči osobám alebo menším či väčším skupinám, osobitnú (násilnú) intervenciu do sociálnych procesov, sociálnej spravodlivosti, ekonomické i mimoekonomické násilie, manipuláciu (s jednotlivcami, skupinami, verejnou mienkou a i.), zneužívanie, úskoky, klamstvá a mnoho iných morálke (ako systému noriem v danej spoločnosti) a etike (ako rozlišovania dobrého a zlého) odporujúcich aktov. Spravidla pri tom dochádza k tomu, aby sa proti vôli subjektu:

- spôsobila škoda na ich osobe, zdraví alebo majetku, príp. sociálnom postavení, na sociálnych záujmoch,
- prispôbili vôli násilníka, stali sa ovládaní,
- vyvolalo použitie fyzického alebo psychického nátlaku sprostredkované na iných.⁴¹

Násilie teda môžeme definovať ako čin, verbálny či neverbálny, slovný či písomný, fyzický či psychický, aktívny či pasívny, verejný či privátny, na báze jednotlivca či spoločnosti/inštitúcie, v akomkoľvek stupni intenzity, ktorý zneužíva, týra, zraňuje alebo zabíja. Navyše, mnohé formy systematického násillia často uniknú našej pozornosti, pretože sú silnou súčasťou každodenného života a jeho infraštruktúry, napríklad rasizmus. V prípade rasového násillia sa jedná o vyššie definované chovanie voči príslušníkom menšín. Spoločná pre každý druh tohto chovania je prítomnosť rasového motívu.

³⁹ Zrov. čl. 1 Medzinárodného dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie.

⁴⁰ Čl. 3 Medzinárodného dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie: „*Smluvní státy zvláště odsuzují rasovou segregaci a apartheid a zavazují se na územích spadajících pod jejich pravomoc předcházet, zakázat a vymýtit všechny praktiky tohoto druhu.*“

⁴¹ Ondrejkoč, P. Násilie - spoločensky nežiaduci jav ako výzva pre sociálne profesie. [online] Dostupné na http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Matulayova2/pdf_doc/9.pdf [cit. 2013-09-09]

3. PRÁVNA ÚPRAVA ZÁKAZU RASOVEJ DISKRIMINÁCIE NA MEDZINÁRODNEJ ÚROVNI

Problematika zákazu diskriminácie a delenie obyvateľov z akýchkoľvek dôvodov sa stala po druhej svetovej vojne jedným z veľmi významných pilierov súčasného medzinárodného práva. Prakticky v každom medzinárodnom dohovore, ktorý upravuje práva a povinnosti jednotlivcov ako subjektov medzinárodného práva existuje tzv. nediskriminačná klauzula, ktorá **zakazuje** zmluvným stranám **akúkoľvek diskrimináciu z rasových**, národnostných, náboženských, politických a iných dôvodov⁴² či už sa jedná o práva občianske, politické, hospodárske, sociálne alebo kultúrne. Pravidelný výskyt nediskriminačných ustanovení v medzinárodných zmluvách zodpovedá významu princípu rovnosti a nediskriminácie v medzinárodnoprávnej ochrane ľudských práv.

Začína moderná medzinárodnoprávna ochrana pred rozlišovaním a následným obmedzením či úplným odoprením ľudských práv a základných slobôd na základe rasového či etnického pôvodu ako reakcia medzinárodného spoločenstva na nebyvalý rozsah a hĺbku zločinov fašistických mocností, ktoré uskutočňovalo masové vraždenie nielen politických odporcov, ale tiež celých rasových či etnických skupín.⁴³ Bolo vytvorených mnoho nových princípov a noriem, ktoré dodnes tvoria základ tzv. moderného systému medzinárodného práva.⁴⁴

Vznikom OSN, prijatím Charty OSN a ďalších dokumentov upravujúcich na medzinárodnej úrovni ochranu ľudských práv sa stala problematika zákazu rasovej diskriminácie objektom medzinárodnoprávnej regulácie a kontroly členskými štátmi OSN a to napriek nepresnostiam a nedostatkom dokumentov o ľudských právach a medzinárodného kontrolného systému.⁴⁵ Členské štáty OSN prijali proti rasovej diskriminácii viaceré medzinárodné dohovory, rezolúcie a deklarácie, ktoré sa dotýkajú rozmanitých oblastí ľudských práv a základných slobôd.

V tejto kapitole uvádzame prehľad najdôležitejších právnych dokumentov medzinárodného práva, ktoré garantujú princípy rovnosti a zakazujú rasovú diskrimináciu. Na prvý pohľad sa môže znenie rôznych medzinárodných dokumentov

⁴² Lukášek, L. Mezinárodní právo v komentovaných dokumentech. Praha: Karolinum, 2011. s. 382.

⁴³ Šturma, P. Mezinárodní a evropské kontrolní mechnizmy v oblasti lidských práv. 3. doplněné vydání. Praha: C. H. Beck, 2010. s. 5.

⁴⁴ Pozn. 42, Lukášek, L., op. cit., s. 350.

⁴⁵ Strážnická, V. Šebesta, Š. Člověk a jeho práva. Mezinárodní úprava ochrany lidských práv. Bratislava: Novum F+M, 1994. s. 30.

javiť takmer ako identické, no v skutočnosti sa jednotlivé dokumenty navzájom líšia predmetom úpravy, súdnym a kontrolným mechanizmom, úpravou podávania sťažností a v neposlednej miere aj v efektívnosti donucovacích prostriedkov.

3.1 CHARTA OSN

Problematikou zákazu rasovej diskriminácie sa po prvý krát výraznejšie zaoberala *Charta OSN*⁴⁶, ktorá celkom striktnie rasovú diskrimináciu zakazuje. Stala sa zdrojom inšpirácie pri tvorbe ostatných dohovorov. V príslušných ustanoveniach Charty OSN sú obsiahnuté všeobecné zmluvné ustanovenie vykonávajúce zásadu rovnosti a nediskriminácie vo vzťahu k ochrane ľudských práv. Ich obsahom je záväzok OSN podporovať rešpekt a zachovanie ľudských práv **bez ohľadu na rasu**, pohlavie, jazyk alebo náboženstvo. V súvislosti so zásadou rovnosti a zákazom rasovej diskriminácie je v Charte obsiahnutých hneď niekoľko ustanovení ktoré majú posilniť úctu a rešpekt štátov k ľudským právam a základným slobodám. Prvým z nich je článok 1 Charty, ktorý k základným cieľom OSN zaraďuje okrem iného úsilie „*uskutečňovať mezinárodnú součinnost řešení mezinárodních problémů rázu hospodářského, sociálního, kulturního alebo humanitního a podporováním a posilováním úcty k lidským právu a základním svobodám pro všechny bez rozdílu rasy, pohlaví, jazyka nebo náboženství*“. Toto všeobecné ustanovenie zakladá záväzky pre členské štáty ako aj pre OSN a jej orgány vykonávať aktivity v prospech ľudských práv a slobôd a v texte Charty má oporu v znení ďalších ustanovení, v ktorých sú stanovené právomoci jednotlivých orgánov OSN. Valné zhromaždenie OSN ako jeden z hlavných orgánov tejto medzinárodnej organizácie je v súlade s článkom 13 Charty oprávnené dávať podnet k štúdiu a činiť odporúčania s cieľom „*podporovat mezinárodní součinnost na poli hospodářském, sociálním, kulturním, výchovném a zdravotnickém a usnadňovat uskutečňování lidských práv a základní svobod pro všechny, bez rozdílu rasy, pohlaví, jazyka nebo náboženství*.“ Ďalším v poradí je článok 55, ktorý zakotvuje, že OSN bude podporovať „*obecnou úctu k lidským právu a základním svobodám bez rozdílu rasy,*

⁴⁶ Na konferencii Spojených národov o medzinárodnej organizácii konanej v San Franciscu v dňoch 25. apríla – 26. júna 1945, bola štátmi, zastúpenými na konferencii, zjednaná a dňa 26. júna 1945 podpísaná Charta Spojených národov spolu so štatútom Medzinárodného súdneho dvora. Charta so štatútom boli ratifikované prezidentom republiky dňa 19. septembra 1945 a ratifikačná listina bola uložená u vlády Spojených štátov amerických dňa 19. októbra 1945. Charta so štatútom nadobudli podľa čl. 110 účinnosť dňa 24. októbra 1945. Československá republika patrila medzi pôvodných členov Spojených národov, ktorý chartu so štatútom ratifikovali. In Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 30/1947 Sb. zo dňa 16.1. 1947. Sdelení Ministerstva zahraničných vecí ve znění vyhlášky 36/1999 Sb. zo dňa 23.2. 1999.

pohlaví, jazyka nebo náboženství a jejich zachování“). Zodpovedajúca právna povinnosť jednotlivých členských štátov Charty potom spočíva v ich záväzku sa v spolupráci OSN zasadzovať o všeobecné uznanie a zachovanie ľudských práv a základných slobôd (čl. 56 Charty). Táto konštrukcia zodpovednosti štátov spočíva predovšetkým na predpoklade, že kto na jednu stranu deklaruje rešpekt k ľudským právam, nemôže sa sám sprostíť povinnosti ich zachovávať.

Článok 62 odst. 2 ustanovuje právomoc Hospodárskej a sociálnej rady (ďalej „ECOSOC“) *„činiť doporučení, jejichž cílem je podporovat úctu k lidským právům a základním svobodám pro všechny a jejich zachování.“*

Právny výklad uvedených záväzkov bol dlho sporný, jedna skupina právnych teoretikov totiž tvrdila, že formulácie typu *bude pracovat, napomáhat, podporovat* neznamenajú garantovanie alebo ochranu ľudských práv aj vzhľadom na to, že v Charte samej nie je zakotvený katalóg ľudských práv. Tieto pochybnosti vyvrátil Medzinárodný súdny dvor (ďalej „MSD“), keď vo svojej judikatúre konštatoval, že Charta OSN skutočne ukladá členským štátom právne záväzky týkajúce sa ľudských práv. V súlade s týmto názorom MSD postupujú orgány OSN činné v oblasti ľudských práv pri aplikácii **článku 2 odst. 7 Charty OSN**, aj v súvislosti s porušovaním ľudských práv z rasových dôvodov, kde je ustanovená osobitná klauzula, ktorá vylučuje zasahovanie OSN do vecí, *„které podstatně patří do vnitřní pravomoci kteréhokoli státu“*. Podstatou prístupu orgánov OSN je odmietanie námietok vnútornej právomoci štátov v oblasti ľudských práv⁴⁷, ak sa vyskytne sťažnosť týkajúca sa ľudských práv v danom štáte, opodstatnené je prešetrenie veci a rozhodnutie o sťažnosti.⁴⁸

Ďalším dôležitým ustanovením Charty OSN pre oblasť ochrany ľudských práv aj v súvislosti so zásadou rovnosti a nediskriminácie je článok 68, ktorý okrem iného ustanovuje právomoc ECOSOC zriadiť komisie *„pre podporovanie ľudských práv“*. Hospodárska a sociálna rada v duchu tohto článku zriadila v roku 1946 *Komisiu OSN pre ľudské práva*⁴⁹ (ďalej „Komisia“), ktorá si z dôvodu značného počtu úloh vytvorila pomocný orgán *Subkomisiu pre zabránenie diskriminácie a ochranu menšín*⁵⁰ (ďalej

⁴⁷ Rokovanie o správe Komisie OSN o rasovej situácii v južnej Afrike: Valné zhromaždenie OSN rozhodujúcou väčšinou hlasov *odmietlo* návrh Juhoafrickej republiky, *aby sa rasová politika považovala za vec vnútornej právomoci štátu*. Situácia sa opakovala aj pri rokovaní o správe a diskusii k nej v Bezpečnostnej rade OSN v roku 1960, pri prerokúvaní politiky apartheidu v rokoch 1963-1964 a pri hlasovaní o otázke embarga v južnej Afrike v roku 1970. In Strážnická, V., Šebesta, Š. op. cit. 45, s. 29.

⁴⁸ Jankuv, J. Medzinárodné a európske mechanizmy ochrany ľudských práv. Bratislava: Iura Edition, 2006. s 50.

⁴⁹ V roku 2006 bola Komisia pre ľudské práva nahradená Radou pre ľudské práva.

⁵⁰ V roku 1999 bola táto Subkomisia premenovaná na Subkomisiu pre podporu a ochranu ľudských práv.

„Subkomisia“). OSN prakticky od samého vzniku dostávala veľké množstvo podnetov od jednotlivcov a nevládných organizácií na porušovanie ľudských práv, no dlhú dobu nemala pre ich vybavenie žiadny mechanizmus. Riešením bolo rozšírenie právomoci Komisie a Subkomisie rezolúciami ECOSOC 1235/1967 a 1503/1970. Prvá z rezolúcií 1235 dala Komisii i Subkomisii právomoc zaoberať sa situáciami ***zjavného systematického porušovania ľudských práv***, ako je ***politika apartheidu či rasová diskriminácia***, a to cestou verejného vyšetrovania na podnet ktoréhokoľvek orgánu OSN. Rezolúcia 1503 vybavila oba orgány právomocou posudzovať sťažnosti jednotlivcov alebo skupín osôb proti ***sústavnému a masovému porušovaniu ľudských práv*** proti ktorémukoľvek členskému štátu OSN cestou neverejného, dôverného a písomného konania. Je treba zdôrazniť, že sa nejedná o systém individuálnych sťažností a zmyslom procedúry nie je náprava konkrétneho porušenia práv jednotlivca. Sťažnosť síce môže poslať každý jednotlivec, a ani nemusí byť obeťou porušenia práv, ale musí sa jednať o celkovú situáciu naplňujúcu hrubé a systematické porušovanie ľudských práv.⁵¹

Komisia OSN pre ľudské práva v priebehu rokov vytvorila ďalších trinástich tzv. tematických mechanizmov, tj. spravodajcov a pracovných skupín pre určitý problém zložených z nezávislých expertov. Pre účely našej práce ju nutné zmieniť zriadenie ***zvláštneho spravodajcu pre súčasné formy rasizmu, rasovej diskriminácie, xenofóbie a súvisiace neznášanlivosti***, pomocného orgánu OSN. Jeho úlohou je sledovať v celosvetovom merítku výskyt súčasných foriem rasizmu, rasovej diskriminácie, xenofóbie, antisemitizmu a ďalších foriem rasovej netolerancie, rovnako ako vládne opatrenia na ich prekonanie. Ide o systémy umožňujúce prijímať a posudzovať v rámci písomného konania oznámenia jednotlivcov, ich rodín, vlád, medzinárodných vládnych i mimovládnych organizácií. Takto dotvorený systém činnosti Komisie OSN pre ľudské práva predstavuje veľmi dôležitý mechanizmus monitoringu ľudských práv, ktorý je považovaný za ekvivalentný k procedúram Výboru pre ľudské práva.

V roku 2006 Komisiu pre ľudské práva nahradila *Rada pre ľudské práva*, v súvislosti s čím bola vytvorená nová procedúra sťažností na sústavné a hrubé porušovanie ľudských práv a základných slobôd v ktorejkoľvek časti sveta.

⁵¹ Pozn. 43, Šturma, P., op. cit., s. 18.

„Sťažnostnej procedúre“ je zachovaná dôverná povaha a má byť viacej zameraná na obeť a včas vykonávaná. Hlavnou inováciou však je zavedenie procedúry „všeobecného periodického prieskumu“, v rámci ktorej bude preskúmaná situácia v dodržovaní ľudských práv vo všetkých štátoch OSN. Základom pre prieskum budú tri správy: prvú prekladá vláda štátu, druhú vypracuje Úrad vysokého komisára pre ľudské práva na základe informácií zhromaždených OSN v danej krajine a tretiu spracuje ten istý úrad a zhrnie názory nevládných organizácií.⁵²

Aj keď Charta bližšie nešpecifikuje, ktoré ľudské práva majú byť predmetom ochrany pred rasovou diskrimináciou a definícia týchto práv pripadla Všeobecnej deklarácii ľudských práv, vytvorila v rámci medzinárodného práva pevný základ zásady rovnosti a nediskriminácie, z ktorého vychádzali ďalšie významné medzinárodné dokumenty.

3.2 VŠEOBECNÁ DEKLARÁCIA ĽUDSKÝCH PRÁV

Ďalším významným ľudskoprávnym dokumentom na medzinárodnej úrovni, ktorý sa vo svojich ustanoveniach zaoberal problematikou zákazu rasovej diskriminácie je *Všeobecná deklarácia ľudských práv* (ďalej „Deklarácia“). Deklarácia je prvým medzinárodným inštrumentom všeobecnej povahy vyhlasujúcim ucelený katalóg práv priznaných každému jednotlivcovi. Vznikla ako reakcia na hrôzy, ktoré sa stali počas druhej svetovej vojny. „*U vedomí toho, že uznání přirozené důstojnosti a rovných a nezczitelných práv členů lidské rodiny je základem svobody, spravedlnosti a míru ve světě, že zneuznání lidských práv a pohrdání jimi vedlo k barbarským činům, urážejícím svědomí lidstva..., že je nutné, aby lidské práva byla chráněna zákonem, nemá-li být člověk donucen uchylovat se, když vše ostatní selhalo, k odboji proti tyranii a útlu...* Valné shromáždění vyhláshuje tuto Všeobecnou deklaraci lidských práv jakožto společný cíl pro všechny národy a všechny státy,“ píše sa v preambule dokumentu.

Z pohľadu tejto práce význam Deklarácie spočíva predovšetkým v tom, že Deklarácia jasne poukazuje na fakt, že všetci ľudia sa rodia slobodní a rovní v dôstojnosti aj právach, a že každý človek je oprávnený ku všetkým právam a slobodám, ktoré mu táto deklarácia umožňuje, a to **bez rozdielu rasy**, farby pleti, náboženstva, politického zmýšľania, atď.⁵³ Ide teda o **celkom zřejmý zákaz rasovej diskriminácie**. Na

⁵² Pozn. 43, Šturma, P., op. cit., s. 19.

⁵³ čl. 2 odst. 1 Všeobecnej deklarácie ľudských práv: „*Každý má všechna práva a všechny svobody, stanovené touto*

rozdiel od Charty OSN, ktorá taktiež celkom jasne a striktne zakotvuje zákaz rasovej diskriminácie, no témy ľudských práv sa dotýka len všeobecne, Deklarácia vo svojich ustanoveniach obsahuje prvý ucelený zoznam základných ľudských práva a slobôd, ktoré sú priznané všetkým ľuďom na celkom svete a majú byť predmetom ochrany pred rasovou diskrimináciou. Táto antidiskriminačná klauzula má však len relatívny charakter, nakoľko sa vzťahuje len k vecnému rozsahu Deklarácie, „*všetchny práva a všechny svobody*⁵⁴ stanovené touto deklarácí“.

Iné postavenie má článok 7 Deklarácie, v ktorom je zakotvené právo na rovnosť pred zákonom a právo na rovnakú ochranu proti akejkoľvek diskriminácii, ktorá porušuje Deklarácie: „*Všichni jsou si před zákonem rovni a mají právo na stejnou ochranu zákona bez jakéhokoli rozlišování. Všichni mají právo na stejnou ochranu proti jakékoli diskriminaci, která porušuje tuto deklaraci, a proti každému podněcování k takové diskriminaci.*“ Článok 7 tak zakazuje diskrimináciu na základe zákona fakticky v akejkoľvek oblasti, ktorá je predmetom jeho úpravy alebo ochrany.

Prirodzenoprávnu inšpiráciu zjavnú z Preambule a úvodného článku dopĺňa na konci Deklarácie článok 28, ktorý pripomína, že „*každý má právo na to, aby vládł takový sociální a mezinárodní řád, ve kterém by práva a svobody stanovené v této deklaraci byly plně uplatněny*“. Práva vyhlásené v článkoch medzi týmito dvoma princípmi by sa vďaka tejto formulácii mohli javiť ako absolútne, no nie je to tak. Čl. 29 odst. 2 uznáva právo štátu podrobiť ich výkon „*jen takovým omezením, která stanoví zákon výhradně za tím účelem, aby bylo zajištěno uznávání a zachovávání práv a svobod ostatních a vyhověno spravedlivým požadavkům morálky, veřejného pořádku a obecného blaha v demokratické společnosti*“.⁵⁵

deklarací, bez jakéhokoli rozlišování, zejména podle rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení.“

⁵⁴ Deklarácie stanovuje klasické politické práva, ale po prvýkrát súhrne aj práva sociálne, hospodárske a ďalšie. Medzi najvýznamnejšie práva je možno radiť právo na život (čl. 3), slobodu a osobnú bezpečnosť (čl. 3), zákaz otroctvo alebo nevoľníctvo (čl. 4), zákaz mučení alebo krutého a neľudského zaobchádzania (čl. 5), právo na rovnosť pred zákonom a na rovnakú mieru právnej ochrany (čl. 7), definuje záruky proti svojvoľnému zatknutiu, zadržaniu alebo vyhosteniu (čl. 9), prezumpciu neviny (čl. 11), zákaz spätnej účinnosti právnych predpisov (čl. 11), právo na spravodlivý a nestranný súdny proces (čl. 10), garanciu záruk proti svojvoľnému zasahovaniu do súkromného života, rodiny, atď. (čl. 12), právo na slobodu pobytu a voľbu bydliska (čl. 13), právo na poskytnutí azylu pred prenasledovaním (čl. 14), právo na štátnu príslušnosť (čl. 15), rovnaké práva mužov aj žien v manželstve (čl. 16), ochrana rodiny zo strany štátu (čl. 16), právo vlastníť majetok (čl. 17), právo na slobodu myslenia, svedomia a náboženstva (čl. 18), právo na slobodu presvedčenia a prejavu (čl. 19), sloboda zhromažďovania a spolčovania (čl. 20), právo na rovnaký prístup k verejným službám (čl. 21), všeobecné a rovnaké hlasovacie právo (čl. 21), právo na sociálne zabezpečenie (čl. 22), právo na práci (čl. 23), na spravodlivé a uspokojivé pracovné podmienky (čl. 23), právo na vzdelanie (čl. 26).

⁵⁵ Pozn. 43, Šturma, P., op. cit., s. 6.

Najväčším nedostatkom deklarácie je fakt, že bola ustanovená ako rezolúcia Valného zhromaždenia OSN⁵⁶ a teda nemá právne záväznú, ale len doporučujúcu povahu. Obsah však presiahol svojim významom aj množstvo právne perfektných zmlúv. Preto pri hodnotení Všeobecnej deklarácie prevláda dôraz na jej faktický význam. Všeobecná deklarácia je jednak považovaná za autentický výklad ustanovení Charty OSN, ktoré sa týkajú ľudských práv, jednak sa z mnohých odkazov v neskôr prijatých dokumentoch a z praxe štátov odvodzuje, že sa Deklarácia alebo aspoň niektoré ustanovenia v nej obsiahnuté stali súčasťou medzinárodného obyčajového práva. Spomedzi všetkých ľudskoprávnych dokumentov je hlavným zdrojom pre vytváranie ďalších dohôrov, ktoré z nej čerpali a neskôr ju aj rozšírili. Keďže ide o dohovory podpísané a ratifikované veľkým množstvom štátov, ktoré si boli pri ratifikácii vedomé, že sa čerpalo z Deklarácie, dá sa predpokladať, že sa hlásia k zneniu samotnej Deklarácie. Zároveň sa aj v regionálnych dokumentoch preberajú znenie ustanovení Deklarácie, takže napriek viacerým oponentom univerzálneho charakteru Deklarácie a jej záväznosti v podobe obyčajového práva, štáty dávajú jasne najavo svoje zámery a to aj tým, že prijímajú podobné ustanovenia taktiež vo svojich národných právnych úpravách. Na základe tohto konania štátov sa dá konštatovať, že sú presvedčené o potrebe ochrany ľudských práv a základných slobôd a sú si vedomé záväzkov, ktoré pre ne z toho vyplývajú. Politický aj právne interpretačný význam Všeobecnej deklarácie je teda nesporný.^{57,58}

3.3 MEDZINÁRODNÉ PAKTY ĽUDSKÝCH PRÁV

V období po prijatí Všeobecnej deklarácie ľudských práv pokračovali práce OSN na návrhu Paktu a implementačného mechanizmu k nemu. Napriek pôvodnému zámeru vypracovať jediný dohovor, ktorý by zahrňoval popri občianskych a politických aj hospodárske, sociálne a kultúrne práva bolo po úvahách o spôsobe začlenenia hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv do Paktu o občianskych a politických právach prijaté Valným zhromaždením rozhodnutie v prospech dvoch samostatných inštrumentov.⁵⁹

⁵⁶ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN 217 A (III) z 10. decembra 1948.

⁵⁷ www.otvorenepravo.sk/m/clanok/74/vseobecna-deklaracia-ludskych-prav-a-10-december [cit. 2013-08-24]

⁵⁸ Zrov. pozn. 43, Šturma, P., op. cit., s. 6.; pozn. 42, Lukášek, L., op. cit., s. 351.

⁵⁹ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN 543 (VI) a 545 (VI) z 5. februára 1952. In Strážnická, V. Šebesta, Š., op. cit. 45. s. 29.

Ak opomenieme rozdielny obsah práv v oboch Paktoch, rozdelenie matérie do dvoch Paktov súviselo hlavne z praktického hľadiska s rozdielnym implementačným mechanizmom oboch skupín práv. Kým pre prípady porušovania občianskych a politických práv bol zvolený systém medzištátnych sťažností popr. individuálnych sťažností (podľa Opčného protokolu), pre kontrolu postupnej realizácie hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv bola zvolená procedúra podávania správ.

Napriek tomu však boli oba Pakty chápané ako celok a boli prijaté Valným zhromaždením OSN spoločne⁶⁰.

3.3.1 Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach

Jedným z medzinárodných paktov na ochranu ľudských práv prijatým v roku 1966 je *Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach* (ďalej „Prvý pakt“). Vlastný text Prvého paktu vychádza zo Všeobecnej deklarácie ľudských práv. Zásadný rozdiel medzi týmito dvoma dokumentmi spočíva v právnej záväznosti a vynutiteľnosti ustanovení Prvého paktu a v niektorých právach, ktoré sú v Prvom pakte zakotvené navyše, resp. v porovnaní s deklaráciou chýbajú, a v existencii relatívne prepracovaného mechanizmu kontroly dodržiavania Prvého paktu. Prvý pakt uvádza obsiahla preambula, ktorá zdôrazňuje prirodzenoprávny pôvod ľudských práv a dáva práva garantované Prvým paktom do súvislosti so Všeobecnou deklaráciou ľudských práv a s príslušnými zásadami Charty OSN.⁶¹ Na rozdiel od Paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (ďalej „Druhý pakt“) je Prvý pakt omnoho presnejší v definícii jednotlivých záväzkov zmluvných strán a je možné ho považovať za klasický príklad tzv. hard law. Aj v tomto prípade je základnou zásadou ***zákaz akejkol'vek diskriminácie pri praktickej realizácii občianskych a politických práv***.⁶²

⁶⁰ Dňa 19. decembra 1966 bol v New Yorku otvorený na podpis Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach a Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach. V mene Československej socialistickej republiky boli oba pakty podpísané v New Yorku dňa 7. októbra 1968. S oboma paktmi vyslovilo dňa 11. novembra 1975 súhlas Federálne zhromaždenie Československej socialistickej republiky. Prezident republiky ratifikoval Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach s vyhlásením k čl. 48 odseku 1 a Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach s vyhlásením k článku 26 odseku 1. Ratifikačné listiny Československej socialistickej republiky boli uložené u generálneho tajomníka OSN, depozitára oboch paktov, dňa 23. decembra 1975. Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach nadobudol platnosť na základe svojho článku 49 dňom 23. marca 1976 a týmto dňom nadobudol platnosť aj pre Československú socialistickú republiku. Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach nadobudol platnosť na základe svojho článku 27 dňom 3. januára 1976 a pre Československú socialistickú republiku nadobudol platnosť dňom 23. marca 1976. In Vyhľadiska ministra zahraničných vecí č. 120/1976 Sb. zo dňa 10. mája 1976.

⁶¹ Pozn. 48, Jankuv, J., op. cit., s. 55.

⁶² Pozn. 42, Lukášek, L., op. cit., s. 413.

Vzhľadom na veľkú dôležitosť zásady rovnosti a nediskriminácie sú zmienky o týchto otázkach obsiahnuté hneď v niekoľkých ustanoveniach Prvého paktu. Antidiskriminačná klauzula majúca význam výkladového pravidla všeobecného charakteru je obsiahnutá hneď v úvodných ustanoveniach. Článok 2 ods. 1 uvádza, že „každý štát, ktorý je smluvní stranou Paktu, sa zavazuje rešpektovať práva uznané v tomto Pakte⁶³ a zajištiť tieto práva všetkým jednotlivcom na svojom území a podliehajúcim jeho jurisdikcii, **bez jakéhokoli rozlišovania podľa rasy, farvy, pohlaví, náboženstvá, politického alebo iného smýšľania, národnostného alebo sociálneho pôvodu, majetku, rodu alebo iného postavenia.**“ Predstavuje všeobecný záväzok zmluvných štátov rešpektovať a zaisťovať práva uvedené v Prvom pakte všetkým jednotlivcom na jeho území a pod jeho jurisdikciou, prijať nevyhnutné zákonodarne či iné opatrenia k realizácii týchto práv, ako aj účinné opravné prostriedky a zaisťovať, aby príslušné orgány túto nápravu presadzovali.⁶⁴ Táto antidiskriminačná klauzula má však len relatívny charakter, nakoľko sa vzťahuje len k vecnému rozsahu Prvého paktu a je v nesamostatnom postavení, keďže zákaz diskriminácie nemôže byť porušený bez súčasného porušenia „vecného“ článku medzinárodného paktu. Výbor OSN pre ľudské práva toto ustanovenie vykladá ako všeobecný záväzok zmluvných strán, ktorého sa jednotlivci nemôžu samostatne dovolať na základe oprávnení podľa Opčného protokolu k Prvému

⁶³ Vlastné občianske a politické práva sú vymenované v článkoch 6 až 27. Prvú skupinu tvoria osobné práva týkajúce sa ochrany ľudského života a nedotknuteľnosti osobnosti, kde zaraďujeme právo na život (čl. 6), právo na zákaz mučenia a neľudského zaobchádzania (čl. 7), právo na zákaz otroctva a nútenej práce (čl. 8) a právo na zákaz trestu smrti v zmysle Druhého dodatkového protokolu k II. Paktu. Druhú skupinu tvoria práva týkajúce sa právneho štátu, kam patria: právo na slobodu a osobnú bezpečnosť (čl. 9), právo zadržanej osoby na humánne zaobchádzanie (čl. 10), právo na zákaz uväznenia za nedodržanie zmluvného záväzku (čl. 11), právo na spravodlivé súdne konanie, právo na prezumpciu neviny, na procesné záruky spravodlivosti – právo na preskúmanie rozsudku vyššou súdnou inštanciou (čl. 14), právo na zákaz spätnej účinnosti (retroaktivity) trestného zákonodarstva, inak povedané zákaz potrestania za konanie, ktoré nie je trestný činom (nebolo trestným činom v čase konania) (čl. 15). Tretiu skupinu predstavujú práva týkajúce sa pluralizmu a tolerancie v demokratickej spoločnosti, ktoré zahŕňajú právo na slobodu, pobytu a voľby miesta pobytu (čl. 12), právo na zákaz svojvoľného vyhostovania cudzincov (čl. 13), právo na priznanie právnej subjektivity (čl. 16), právo na zákonnú ochranu pred zásahmi do súkromného života, rodiny, domova a korešpondencie (čl. 17), právo na slobodu myslenia, svedomia a náboženstva (čl. 18), právo na slobodu presvedčenia a prejavu (čl. 19), právo na zákaz vojnovnej propagandy a podnecovania k diskriminácii, nenávisti, nepriateľstvu alebo násiliu (čl. 20), právo na pokojné zhromažďovanie (čl. 21), právo na slobodu združovania a právo zakladať organizácie (vrátane odborových, čl. 22), právo na uzavretie sobáša a založenie rodiny, právo na rovnaké postavenie muža a ženy pred, počas a po skončení manželstva (čl. 23), práva detí na ochranu zo strany rodiny, spoločnosti a štátu bez diskriminácie na základe akéhokoľvek dôvodu (čl. 24), právo voliť a byť volený (čl. 25), právo na rovnosť a rovnakú zákonnú ochranu pred diskrimináciou z dôvodov rasy, farby, pohlavia, jazyka, politického alebo iného presvedčenia, národnostného alebo sociálneho pôvodu, majetku a rodu (čl. 26). Okrem práva na sebaurčenie a na slobodné využívanie prírodného bohatstva a zdrojov Pakt ustanovuje aj ďalšie ľudské práva tretej generácie: práva príslušníkov menšín. Ide o právo na užívanie vlastnej kultúry, vyznávanie a prejavovanie vlastného náboženstva a používanie vlastného jazyka (čl. 27), ktoré sú chápané ako práva individuálne.

⁶⁴ Pozn. 43, Šturma, P., op. cit., s. 8.

Paktu.⁶⁵ Odkaz na článok 2 odst. 1 je zakotvený aj v článku 25, ktorý garantuje právo na účasť v riadení verejných vecí a súvisiace práva.

Inú situáciu ale predstavuje čl. 26 Prvého Paktu⁶⁶, v ktorom je zakotvené právo na rovnosť pred zákonom a právo na zákaz diskriminácie. Výbor dovodil jeho úplnú autonómnú povahu.⁶⁷ Obsahom čl. 26 je zákaz diskriminácie vo vzťahu k „vecnému“ záväzku ochrany zákona. Výbor nemá za to, že by čl. 26 sám o sebe nejako bližšie vymedzil vecné oprávnenia, ktoré by mal zákon zaručiť.⁶⁸ Čl. 26 Prvého paktu tak zakazuje diskrimináciu na základe zákona, aj fakticky v akejkolvek oblasti, ktorá je predmetom úpravy alebo ochrany zo strany vnútroštátnych verejných orgánov. Jedná sa preto o záväzok zmluvných strán vo vzťahu k vnútroštátnemu zákonodarstvu a jeho aplikácii. Nezaväzuje teda štát napr. k prijatiu konkrétnej úpravy prístupu ku vzdelaniu apod., ale pokiaľ je takáto vnútroštátna právna úprava prijatá, nesmie byť diskriminačná. Porušenie článok 26 Prvého paktu je teda možné namietat' aj v prípade, že došlo k porušeniu občianskeho alebo politického práva, ktoré v ňom nie je výslovne uvedené, ale je garantované vnútroštátnou legislatívou. Výklad čl. 26 Prvého paktu je teda v súčasnej dobe zďaleka najširší, pokiaľ hovoríme o skutočne v praxi aplikovaných ustanoveniach medzinárodných zmlúv.⁶⁹ Článok 26 je použiteľný aj na ochranu práv príslušníkov menšín.

Nediskriminačnú klauzulu obsahuje aj ustanovenie článku 24 odst. 1 týkajúce sa práv dieťaťa, ktoré zaručuje každému dieťaťu právo na takú ochranu, ktorá mu prislúcha s ohľadom na jeho postavenie maloletého, zo strany jeho rodiny, spoločnosti a štátu a to **bez akejkoľvek diskriminácie podľa rasy, farby, pohlavia, jazyka, náboženstva, národnostného alebo sociálneho pôvodu, majetku alebo rodu.**

Za bližšiu pozornosť tiež stojí derogáčné ustanovenie čl. 4, ktoré dáva možnosť obmedzenia záväzkov Prvého paktu v prípade mimoriadnej, úradne vyhlásenej situácie v určitom štáte: „*Je-li za mimořádné situace, která je úředně vyhlášena, ohrožen život*

⁶⁵ Boučková, P. et al. Antidiskriminační zákon: komentář. 1 vyd. Praha: C. H. Beck, 2010. s. 23.

⁶⁶ Čl. 26 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach: „*Všichni jsou si před zákonem rovni a mají právo na stejnou ochranu zákona bez jakékoli diskriminace. Zákon zakáže jakoukoli diskriminaci a zaručí všem osobám stejnou a účinnou ochranu proti diskriminaci z jakýchkoli důvodů, např. podle rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného přesvědčení, národnostního nebo sociálního původu, majetku a rodu.*“

⁶⁷ Tento článok má napríklad v porovnaní s článkom 14 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv (1950) „samostatný“ právny život a možno sa dovolávať jeho ustanovení bez spojitosti s nejakým iným právom.

⁶⁸ Výbor dospel k záveru, že článok 26 „...sám neobsahuje žiadny záväzok, pokiaľ ide o záležitosti, ktoré môžu byť legislatívne upravené. Tak napríklad neukladá žiadnemu štátu vydať právne predpisy o sociálnom zabezpečení. Keď však sú v rámci výkonu zvrchovanej moci štátu také legislatívne opatrenia prijaté potom musia byť v súlade s článkom 26 Paktu.“ In pozn. 43, Šturma, P. op. cit., s. 11.

⁶⁹ Pozn. 65, Boučková, P. et al., op. cit., s. 23.

národa, mohou státy, smluvní strany Paktu, přijmout opatření zmírňující jejich závazky podle Paktu v rozsahu, který si vyžádají potřeby takové situace za podmínky, že tato opatření nejsou v rozporu s jejich jinými závazky podle mezinárodního práva a neznamení diskriminaci podle rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství nebo sociálního původu.“ Štáty môžu derogáciu záväzkov realizovať len v súlade s ich inými záväzkami v zmysle medzinárodného práva a bez diskriminácie akéhokoľvek druhu. Zákaz derogácie ustanovený v článku 4 odst. 2 sa vzťahuje na kogentne chránené práva, ktorými sú právo na život (čl. 6), zákaz mučenia a krutého, neľudského či ponižujúceho zaobchádzania či trestu (čl. 7), zákaz otroctva nevoľníctva (čl. 8 odst. 1 a 2), zákaz uväznenia pre neschopnosť splniť zmluvný záväzok (čl. 11), zákaz retroaktívnej aplikácie trestného práva (čl. 15), právo na uznanie právnej osobnosti jednotlivca (čl. 16), sloboda myslenia, svedomia a náboženstva (čl. 18) a zákaz trestu smrti podľa Druhého dodatkového protokolu (1989). Pre prípad použitia derogačného ustanovenia sa vyžaduje notifikácia ostatných zmluvných strán Prvého paktu prostredníctvom generálneho tajomníka (odst. 3).

Prvý pakt taktiež vytvoril systém medzinárodných kontrolných opatrení, ktorých základným cieľom a úlohou je zaistiť dodržiavanie Prvého paktu. Kontrolný mechanizmus, obsiahnutý v článkoch 28 až 45, je zásadne totožný s tým, ktorý bol vytvorený v rámci Medzinárodného dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie. Na základe článku 28 bol vytvorený *Výbor pre ľudské práva*⁷⁰, ktorého hlavným, no nie jediným, cieľom je prejednávať správy zmluvných strán o plnení záväzkov vyplývajúcich z Prvého paktu.

V článkoch 46 a 47 sú zakotvené dve zásady výkladu Prvého paktu. Prvá z nich sa týka vzťahu ustanovení Prvého paktu k ustanoveniam Charty OSN a štatútov pridružených špecializovaných organizácií OSN. Ustanovenia Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach podľa článku 46 nemajú za cieľ oslabiť záväzky štátov vyplývajúce z týchto dokumentov, ako aj právomoci orgánov OSN v oblasti ľudských práv. Druhá zásada sa týka prípadného rozporu ustanovení Prvého paktu s právom štátov na slobodné využívanie prírodného bohatstva a zdrojov. Podľa článku 47 nič v Prvom pakte nemôže byť vykladané ako obmedzenie tohto práva štátov. V

⁷⁰ Jedná sa o najvýznamnejší zmluvný orgán pre kontrolu ľudských práv na univerzálnej úrovni. Ostatné výbory založené inými zmluvami nedosahujú jeho významu, pretože sú špecializovanejšie a ich právomoc posudzovať sťažnosti jednotlivcov uznalo menej štátov. In pozn. 43, Šturma, P., op. cit., s. 14.

súvislosti s výkladom Prvého paktu treba ďalej podčiarknuť, že výklad ustanovení Prvého paktu má vychádzať z príslušných ustanovení (čl. 31 a 33) Viedenského dohovoru o zmluvnom práve (1969).⁷¹

Jeho doplnkom je *Opčný protokol*⁷² (1966), ktorý upravuje procedúru individuálnych sťažností. Tento dokument nie je súčasťou Prvého paktu a štáty ho ratifikujú osobitne⁷³, podobne ako *Druhý opčný protokol* (1989) k Prvému paktu o zrušení trestu smrti.

Prvý pakt a Opčný protokol upravujú tri typy procedúr pred Výborom pre ľudské práva. Ide o spravodajskú procedúru podľa čl. 40 Prvého paktu, procedúru medzištátnej sťažnosti podľa čl. 41 a 42 Prvého paktu a procedúru individuálnych sťažností v zmysle článku 1 Opčného protokolu. *Spravodajská procedúra* je povinnou⁷⁴ kontrolnou procedúrou. Jej obligatórnosť spočíva v skutočnosti, že členské štáty sa ju zaväzujú realizovať čírou ratifikáciou Prvého paktu. Táto procedúra spočíva v pravidelnom predkladaní správ zmluvných štátov Prvého paktu o pokroku pri implementácii jeho ustanovení, a to do jedného roka odo dňa, keď sa stali zmluvnou stranou Prvého Paktu a tiež kedykoľvek, keď si to Výbor vyžiada. Výbor potom tieto správy preštuduje, predloží štátom svoje pripomienky a otázky a v prípade potreby predloží súhrnnú správu Hospodárskej a sociálnej rade OSN. Správy štátu ani „všeobecné pripomienky“ Výboru sa však nezaobierajú jednotlivými prípadmi porušenia ľudských práv, ale sa týkajú celkovej situácie v dodržiavaní záväzkov vyplývajúcich z Prvého paktu, a to nielen pokiaľ sa jedná o prijaté legislatívne opatrenia, ale aj ich praktickú realizáciu, v tej ktorej krajine. Táto procedúra má teda v zásade charakter

⁷¹ Pozn. 48, Jankuv, J., op.cit., s. 57.

⁷² Dňa 16. decembra 1966 bol v New Yorku prijatý Opčný protokol k Medzinárodnému dohovoru o občianskych a politických právach. Protokol bol prijatý ako rezolúcia 2200A (X) Valného zhromaždenia OSN. S Opčným protokolom vyslovila súhlas Federálne zhromaždenie Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky a listina o prístupe Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky k Opčnému protokolu k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach bola uložená u depozitára generálneho tajomníka Organizácie spojených národov, dňa 12. marca 1991. Pri prístupe k Opčnému protokolu bolo učené prehlásenie k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach, že Česká a Slovenská Federatívna republika prehlasuje v súlade s článkom 41 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, že uznáva príslušnosť Výboru pre ľudské práva, vytvoreného na základe článku 28 Paktu, prijímať a posudzovať oznámenie jedného štátu, ktorý je jeho zmluvnou stranou, o tom, že iný štát, ktorý je jeho zmluvnou stranou, neplní svoje záväzky podľa tohto Paktu. Opčný protokol nadobudol platnosť na základe svojho článku 9 odst. 1 dňom 23. marca 1976. Pre Českú a Slovenskú Federatívnu Republiku nadobudol platnosť na základe toho istého článku odst. 2 dňom 12. júna 1991. In Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 169/1991 Sb.

⁷³ Opčný protokol k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach, ktorého ratifikáciou ČSFR a následne ČR uznala kompetenciu Výboru pre ľudské práva posudzovať oznámenia jednotlivcov na domnelé porušenie Paktu Českou republikou, nadobudla pre Českú republiku platnosť dňa 21. februára 1993 (pre ČSFR dňa 12. 6. 1991).

⁷⁴ Zrov. pozn. 43, Šturma, P., op. cit., s. 9.

dialógu medzi štátmi a Výborom. V praxi sa ale javí ako nie veľmi efektívna. *Procedúra medzištátnych sťažností* je nepovinnou kontrolnou procedúrou. Jej fakultatívnosť spočíva v potrebe osobitného prehlásenia štátu v zmysle článku 41, že túto procedúru prijíma. Ak tak urobí, prijíma právomoc Výboru na preskúmanie sťažností iného štátu voči sebe vo vzťahu k plneniu svojich záväzkov v zmysle Prvého paktu.⁷⁵ Táto procedúra sa v praxi nevyužíva.⁷⁶ *Procedúra individuálnych sťažností* je z hľadiska kontroly realizácie Prvého paktu najúčinnjšou. Táto procedúra, ako už bolo povedané, nie je upravená v Prvom pakte samom, ale v Opčnom protokole. Štáty sa ratifikáciou Opčného protokolu zaväzujú rešpektovať procedúru individuálnych sťažností, t.j. uznať príslušnosť Výboru pre ľudské práva posudzovať oznámenia od jednotlivcov proti porušeniu niektorého z práv ustanovených v Prvom pakte. Právo na podávanie individuálnych oznámení Výboru pre ľudské práva je upravené v článku 1⁷⁷ Opčného protokolu. Právo na podanie oznámenia vychádza z koncepcie obete porušenia ľudských práv. Musí teda ísť o oznámenie osôb, ktoré sa sťažujú, že sa stali obeťami porušenia niektorého z práv ustanovených Prvým paktom. Nie je teda možné podať oznámenie, ktoré by sa týkalo iba posudzovania súladu vnútroštátneho práva s ustanoveniami Prvého paktu, bez tvrdenia porušenia práva.⁷⁸

3.3.1 Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach

Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (ďalej „Druhý pakt“) je zmluvným dokumentom, v ktorom sa signatári jasne zaviazali k zintenzívneniu úsilia o rozvoj a dodržiavanie všetkých práv, ktoré sú v tomto Druhom pakte obsiahnuté. Druhý pakt bol vypracovaný a nadobudol platnosť spolu s Medzinárodným paktom o občianskych a politických právach (ďalej „Prvý pakt“)⁷⁹. Oba spomenuté pakty majú spoločné princípy i niektoré ustanovenia. Napriek tomu sa však zásadne odlišujú v predmete regulácie, charakterom a rozsahom priznaných práv a najmä okamihom záväznosti štátmi prevzatých povinností. Osobitosťou Druhého paktu

⁷⁵ Zrov. pozn. 43, Šturma, P., op. cit., s. 10.

⁷⁶ Pozn. 48, Jankuv, J., op. cit., s. 58.

⁷⁷ Čl. 1 Opčného protokolu k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach: „Štát, ktorý je smluvní stranou Paktu, ktorý se stane smluvní stranou tohoto Protokolu, uznává příslušnost Výboru dostávat a posudzovat oznámení od jednotlivců podléhajících jeho jurisdikci, kteří se stěžují, že se stali oběťmi porušení některého z práv stanovených v Paktu státem, který je smluvní stranou Paktu. Výbor nepřijme oznámení, jestliže se týká státu, který je smluvní stranou Paktu, který není smluvní stranou tohoto Protokolu.“

⁷⁸ Pozn. 48, Jankuv, J., op. cit., s. 59.

⁷⁹ Vid' poznámka 60.

je voľnejšia formulácia záväzkov zmluvných štátov. Obsahuje tzv. programové záväzky, teda záväzky štátov postupne dosiahnuť plné uskutočnenie práv a slobôd obsiahnutých v Druhom pakte (čl. 2 odst. 1). Takýto charakter záväzkov reálne odráža existujúce rozdiely v ekonomickej úrovni jednotlivých členských štátov Paktu, ktorá určuje možnosti daného štátu zabezpečiť jednotlivé hospodárske, sociálne a kultúrne práva.⁸⁰ Nejedná sa o striktné a rigidné stanovenie a definovanie medzinárodných záväzkov, ale skôr o vyjadrenie snahy štátov o definíciu akéhosi programového vyjadrenia snáh štátu. Preto je na rozdiel od Prvého paktu radený do kategórie tzv. soft law. Je to tiež dané tým, že plnenie množstva záväzkov záviselo na aktuálnej hospodárskej, materiálnej a finančnej situácii jednotlivých zmluvných strán, ktoré sa zaviazali plniť záväzky obsiahnuté v Druhom pakte v závislosti na aktuálnom ekonomickom stave.⁸¹

Aj keď text medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach vychádza podobne ako medzinárodný pakt o občianskych a politických právach z textu Všeobecnej deklarácie ľudských práv, obsahuje podstatne viac práv hospodárskej, sociálnej a kultúrnej povahy než Všeobecná deklarácia. Ustanovenia Druhého paktu sa líšia od Všeobecnej deklarácie nielen počtom uznaných práv, ale i tým, že ich podrobne vymedzuje a často predvída aj etapy a najvhodnejšie postupy a prostriedky pre ich realizáciu. Indikácie vhodných prostriedkov k dosiahnutiu požadovaného výsledku však neznamená povinnosť konkrétneho chovania. Na rozdiel od Prvého paktu, Druhý pakt obsahuje skôr programové než bezprostredne vykonateľné záväzky. U mäkko formulovaných výsledkových záväzkov možno ťažko konštatovať jednoznačné porušenie a dovodiť prípadnú zodpovednosť štátov. Ešte lepšie než formulácia jednotlivých práv vyjadruje tento rozdiel všeobecné ustanovenie čl. 2 odst. 1, podľa ktorého *„každý štát, ktorý je smluvní stranou Paktu, se zavazuje podniknout při maximálním využití svých zdrojů samostatně, i prostřednictvím mezinárodní součinnosti a spolupráce kroky hospodářské a technické k postupnému dosažení plného uskutečnění práv uznaných v tomto Paktu, a to všemi vhodnými prostředky, včetně přijetí zákonodárných opatření.“*⁸² Zároveň v článku 2 odst. 2 stanoví **zásadu nediskriminácie** resp. **zákaz akejkol'vek diskriminácie**, teda aj rasovej, ktorá je kľúčovou zásadou pre

⁸⁰ Pozn. 48, Jankuv, J. op. cit., s. 99.

⁸¹ Pozn. 42, Lukášek, L., op. cit., s. 399.

⁸² Pozn. 43, Šturma, P., op. cit., s. 14.

aplikáciu Paktu v praxi. Zmluvné štáty sa totiž podpisom Druhého paktu zaviazali, že „zaručí, že práva formulovaná v tomto Paktu⁸³ budú uskutečňovať **bez jakéhokoli rozlišovania podľa rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženstvá, politického alebo iného smýšľaní národnostného a sociálneho pôvodu, majetku, rodu alebo iného postavení.**“ Nie je však možné realisticky očakávať, že všetky štáty budú okamžite realizovať všetky práva vyhlásené v Druhom pakte, ktoré viac ako na legislatívnom zakotvení závisia na ekonomických možnostiach každej krajiny.⁸⁴

Z tohto dôvodu je pôvodný kontrolný mechanizmus zavedený týmto Paktom menej náročný ako v prípade Prvého paktu a jeho Opčného protokolu. Tento kontrolný systém Druhého paktu tak zodpovedal programovému, fakticky nezáväznému charakteru jeho ustanovení. Pakt totiž neuviedol nijaký osobitný orgán zodpovedný za kontrolu dodržiavania jeho ustanovení. Napriek tomu k vytvoreniu určitého kontrolného mechanizmu došlo; určité právomoci v tejto oblasti v článkoch 16 až 25 Pakt prisúdil už existujúcim orgánom OSN: Hospodárskej a sociálnej rade (ďalej „ECOSOC“), generálnemu tajomníkovi, Valnému zhromaždeniu, ale aj iným orgánom OSN alebo k nej pridruženým odborovým organizáciám.

Najdôležitejším ustanovením Druhého paktu v tomto smere je článok 16, v ktorom sa zmluvné strany Paktu zaväzujú predkladať generálnemu tajomníkovi OSN správy o prijatých opatreniach a o pokroku dosiahnutom pri dodržiavaní práv uznaných v Pakte (spravodajská procedúra). Tento záväzok majú štáty splniť podľa programu, ktorý určí ECOSOC v priebehu jedného roka od nadobudnutia platnosti Paktu a po konzultácii so štátmi a príslušnými odbornými organizáciami. Generálny tajomník OSN má odovzdať kópie správ ECOSOC na posúdenie a ich príslušné časti zase kompetentným odborným organizáciám OSN. Hlavnú zodpovednosť a dominantné

⁸³ Vlastné hospodárske, sociálne a kultúrne práva a slobody Pakt obsahuje v článkoch 6 až 15. Zakotvuje právo na prácu (čl. 6), právo na spravodlivé a uspokojivé pracovné podmienky, vrátane primeranej mzdy, rovnakej za rovnakú prácu, a právo na platenú dovolenku (čl. 7), právo zakladať odborové organizácie a združovať sa v nich, právo na štrajk (čl. 8), právo na sociálne zabezpečenie, vrátane práva na sociálne poistenie (čl. 9), právo na ochranu rodiny, vrátane osobitnej ochrany poskytovanej matkám a deťom (čl. 10), právo na primeranú životnú úroveň každého jednotlivca a jeho rodiny, vrátane dostatočnej výživy, ošatenia a bývania, právo na ustavičné zlepšovanie životných podmienok (čl. 11), právo každého na najvyššie dosiahnuteľnú úroveň fyzického a duševného zdravia (čl. 12), právo každého na vzdelanie, najmä na povinné základné vzdelanie slobodne prístupné pre všetkých podľa schopností, právo na slobodu rodičov zvoliť pre svoje deti školy iné ako verejné, právo zabezpečiť náboženskú a morálnu výchovu svojich detí podľa vlastného presvedčenia (čl. 13), záväzok štátov vypracovať a prijať podrobný plán opatrení na postupné zavádzanie zásady povinného a bezplatného vzdelania pre všetkých do dvoch rokov od času, keď sa dotýčaný štát stane zmluvnou stranou Paktu (čl. 14), právo každého zúčastňovať sa na kultúrnom živote a využívať výsledky vedeckého pokroku a požívať ochranu morálnych a materiálnych záujmov, ktoré vyplývajú z jeho vedeckej, literárnej alebo umeleckej tvorby (čl. 15).

⁸⁴ Pozn. 43, Šturma, P., op. cit., s. 14.

postavenie v mechanizme kontroly má však ECOSOC, ktorá v zmysle článku 19 Paktu môže postúpiť správy svojmu pomocnému orgánu, Komisii OSN pre ľudské práva, ktorá ich môže preskúmať a uviesť k nej odporúčania. ECOSOC v zmysle článku 21 môže z času na čas predložiť správy a informácie štátov a odborných organizácií o plnení Paktu Valnému zhromaždeniu OSN, ako aj upozorniť iné orgány OSN na vhodné opatrenia, ktoré by mohli prispieť k účinnému plneniu Paktu.⁸⁵

V roku 1985 si v rámci posilnenia kontroly hospodársky, sociálnych a kultúrnych práv, resp. ich ochrany ECOSOC pre kvalifikovaný výkon týchto právomocí (v zmysle čl. 68 Charty OSN) vytvorila pomocný orgán, Výbor pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva.⁸⁶ Výbor pozostáva z nezávislých odborníkov v oblasti ľudských práv a jeho právomoci spočívajú v asistencii ECOSOC pri posudzovaní správ štátov. V konaní postupuje podľa procesných pravidiel ECOSOC. Výbor mal byť pôvodne iba poradným orgánom zmluvných strán pri realizácii Paktu, mal poskytovať rady, technickú spoluprácu a sprostredkovať medzinárodné kontakty pre spoluprácu v danej oblasti. Časom však získaval postavenie kvázi súdneho medzinárodného orgánu. Postupne sa stal centrálnou autoritou pre otázky výkladu Druhého Paktu, vypracoval a prijal procedúru vydávania tzv. záverečných poznámok alebo komentárov ku každej správe a výrazne prispel k posilneniu tohto kontrolného mechanizmu.

K výraznému rozšíreniu kompetencií Výboru pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva došlo prijatím *Opčného protokolu k Medzinárodnému paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach* (ďalej „Opčný protokol“).⁸⁷ Zavádza tri nové kontrolné procedúry. Najdôležitejšou z nich je procedúra individuálnych sťažností či presnejšie oznámení. Podľa čl. 2 môžu oznámenia Výboru predkladať jednotlivci alebo skupiny jednotlivcov, ktorí sa nachádzajú pod jurisdikciou štátu, ktorý je zmluvnou stranou Protokolu, alebo v ich mene, ktorí namietajú, že sa stali obeťami porušenia akéhokoľvek z hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv garantovaných Druhým paktom zo strany tohto štátu. Opčný protokol teda dáva každému jednotlivcovi alebo skupine právo možnosť brániť sa proti takémuto porušeniu individuálnou sťažnosťou. V článku 3 Opčný protokol upravuje podmienky prijateľnosti

⁸⁵ Pozn. 48, Jankuv, J. op. cit., s. 100.

⁸⁶ Rezolúcia Hospodárskej a sociálnej rady 1985/17.

⁸⁷ Opčný protokol k Medzinárodnému paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach prijalo Valného zhromaždenie dňa 10.12. 2008.

individuálnych sťažností. Predovšetkým sa jedná o pravidlo, ktoré požaduje vyčerpanie všetkých dostupných vnútroštátnych opravných prostriedkov, ibaže by sa ich realizácia (aplikácia) nerozumne naťahovala. Ďalšími dôvodmi pre rozhodnutie o neprijateľnosti sú (a) oznámenie alebo podanie do jedného roku po vyčerpaní vnútroštátnych opravných prostriedkov s výminkou prípadov, kedy sťažovateľ môže preukázať, že ho nemohol v stanovenej lehote podať, (b) skutočnosti, ktoré sú predmetom oznámenia, nastali pred vstupom Opčného protokolu do platnosti pre dotknutý štát, pokiaľ sa nejedná o skutočnosti, ktoré po tomto dátume pretrvávajú, (c) rovnakú vec už Výbor skúmal (*res iudicata*) alebo sa prejednáva podľa inej medzinárodnej procedúry, (d) oznámenie je nezlúčiteľné s ustanoveniami Paktu, (e) oznámenie je zjavne neopodstatnené, (f) oznámenie predstavuje zneužitie práva na sťažnosť alebo (g) je oznámenie anonymné alebo nie je podané písomne. Okrem toho môže Výbor v súlade s článkom 4 Protokolu tiež odmietnuť oznámenie, z ktorého nevyplýva, že predkladateľ utrpel zjavnú nevýhodu, ibaže sa Výbor domnieva, že oznámenie vyvoláva závažnú otázku všeobecného významu.

Novinkou procedúry individuálnych sťažností je možnosť Výboru predať dotknutému zmluvnému štátu oznámenie spolu so žiadosťou o prijatie predbežných opatrení, ktoré môžu zabrániť novej nenapraviteľnej škode pre obeť údajných porušení. Inak je u sťažností bežným postupom, že ich Výbor postúpi dôverne dotknutému štátu, ktorému vzniká povinnosť v lehote šiestich mesiacov predložiť Výboru písomné vysvetlenie alebo prehlásenie, ktoré objasňuje danú záležitosť s prípadnou nápravou, ktorú štát poskytol. Výbor taktiež ponúka svoje dobré služby s cieľom dosiahnuť zmierne urovnanie vecí.

Okrem systému individuálnych sťažností, ktoré sú jadrom Opčného protokolu a najväčším posilnením kontrolného mechanizmu Druhého paktu, po novom Opčný protokol zavádza ďalšie fakultatívne mechanizmy. Ich uplatnenie je však podmienené jednostranným prehlásením o uznaní príslušnosti Výboru. Prvým z nich je medzištátne sťažnosti; druhým je vyšetrovacía procedúra, ktorá sa však zahajuje len vtedy, keď Výbor získa spoľahlivé informácie nasvedčujúce vážnemu alebo systematickému porušovaniu niektorých z hospodárskych, sociálnych alebo kultúrnych práv garantovaných Druhým paktom zo strany zmluvnej strany.⁸⁸

⁸⁸ Pozn. 43, Šturma, P., op. cit., s. 15-16.

Opčný protokol vstúpil do platnosti 5. mája 2013 v súlade s jeho článkom 18 odst.1. Česká republika zatiaľ Opčný protokol k Druhému paktu nepodpísala.

3.4 MEDZINÁRODNÝ DOHOVOR O ODSTRÁNENÍ VŠETKÝCH FORIEM RASOVEJ DISKRIMINÁCIE

*Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie*⁸⁹ (ďalej „Dohovor“) je hlavnou medzinárodnoprávnou normou, ktorá komplexne upravuje závažnú problematiku zákazu rasovej diskriminácie vo vzťahu k celému katalógu občianskych, politických, hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv (na základe diskriminačného dôvodu, u ktorého existuje vysoká pravdepodobnosť predsudkového, stereotypného či inak svojvoľného rozlišovania). Z pohľadu tejto práce je to najdôležitejší dokument upravujúci zákaz rasovej diskriminácie na medzinárodnej úrovni. Prijatím Dohovoru bola úspešne dovŕšená jedna z etáp kodifikačného programu OSN na úseku ľudských práv. Prijatie tohoto Dohovoru je výrazom toho, že rasizmus zostáva jedným z najväznejších svetových problémov, ktorých dôsledné riešenie je stále naliehavejšie požadované nielen národmi a skupinami, na ktoré priamo dolieha, ale i pokrokovými a demokratickými silami celého sveta.

Dohovor uskutočňuje zásady obsiahnuté v Deklarácii Spojených národov o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie z 20.11. 1963 a ďalej ich rozvíja a prehĺbuje. Je taktiež založený na ďalších dokumentoch OSN zásadnej povahy, predovšetkým Charte OSN a Všeobecnej deklarácii ľudských práv z roku 1948 a berie tiež do úvahy normy prijaté Organizáciou Spojených národov pre výchovu, vedu a kultúru (UNESCO)⁹⁰ a Medzinárodnou organizáciou práce (ILO)⁹¹ týkajúcich sa diskriminácie pri vzdelaní a pri zamestnaní.⁹²

Dohovor je jedným z medzinárodných dohovorov zakazujúcich diskrimináciu na základe rasy alebo etnického pôvodu v požívaní základných ľudských práv. Vychádza

⁸⁹ Rezolúciou Valného zhromaždenia Organizácie spojených národov z 21. decembra 1965 bol prijatý Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie. V mene Československej socialistickej republiky bol Dohovor podpísaný v New Yorku dňa 7. marca 1966. S dohovorom vyslovilo súhlas Národné zhromaždenie Československej socialistickej republiky a prezident republiky ho ratifikoval s výhradou k článkom 17 a 22. Ratifikačná listina bolo uložená u generálneho tajomníka OSN, depozitára Dohovoru, 29. decembra 1966. Dohovor nadobudol platnosť na základe svojho článku 19 dňa 4. januára 1969 a týmto dňom nadobudol platnosť pre Československú socialistickú republiku. In Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 95/1974 Sb. zo dňa 15.8. 1974.

⁹⁰ Dohovor o boji proti diskriminácii v oblasti vzdelania prijatý v roku 1960.

⁹¹ Dohovor o diskriminácii v povolani a zamestnaní prijatý v roku 1958.

⁹² Dôvodová správa vládneho návrhu, ktorým sa predkladá Národnému zhromaždeniu Československej socialistickej republiky k vysloveniu súhlasu Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie dňa 21.12. 1960.

z práva na ľudskú dôstojnosť, zo zásady materiálnej rovnosti a z nároku na zvláštnu ochranu, ktorá vyplýva zo zraniteľnosti danej príslušnosťou jednotlivca k znevýhodnenej skupine.⁹³ Reagoval v čase svojho prijatia na stále pretrvávajúcu rasovú diskrimináciu v mnohých krajinách sveta. V preambule je celkom jasne deklarované, že je nevyhnutné rýchlo odstrániť na celom svete rasovú diskrimináciu vo všetkých jej formách a prejavoch, a akékoľvek učenie o nadradenosti založenej na rasovom rozlišovaní je z vedeckého hľadiska falošné, morálne odsúdeniahodné, sociálne nespravodlivé a pre ľudský rod veľmi nebezpečné a že rasová diskriminácia v teórii alebo praxi, nech už sa vyskytuje kdekoľvek, nie je ospravedlniteľná. Zmluvné štáty prijali zásadu, že diskriminácia ľudí podľa rasy, farby pleti alebo národnostného pôvodu je závažnou prekážkou rozvoja priateľských a mierových vzťahov medzi národmi a ohrozuje mier a bezpečnosť nielen medzi národmi, ale aj harmonické súžitie v tom istom štáte. Zmluvné štáty vyjadrili presvedčenie, že existencia rasových priehrad je nezlúčiteľná s ideálmi akejkoľvek ľudskej spoločnosti a vyjadrili tiež znepokojenie nad prejavmi rasovej diskriminácie, ku ktorým ešte stále dochádza v niektorých oblastiach sveta, nad politikou vlád založenou na rasovej nadradenosti a nenávisti, ako je apartheid, segregácia a separácia. Aj z tohto dôvodu Dohovor zaväzuje všetky zmluvné strany, aby na všetkých územiach spadajúcich do ich jurisdikcie zabránili všetkým prejavom rasovej neznášanlivosti a diskriminácie, aby legislatívne upravili zákaz a prípadné trestanie všetkých prejavov, ktorých skutková podstata naplňuje pojem rasovej diskriminácie. Zmluvné strany sú rozhodnuté prijať všetky nevyhnutné opatrenia na rýchle odstránenie rasovej diskriminácie vo všetkých jej formách a prejavoch, zabrániť šíreniu rasistických učení a praktík a potierať ich, aby sa podporili porozumenie medzi rasami a vybuďovalo medzinárodné spoločenstvo zbavené všetkých foriem rasovej segregácie a rasovej diskriminácie.

Rasová diskriminácia je všeobecne definovaná v článku 1 ods. 1 Dohovoru ako *„jakékoli rozlišování, vylučování, omezování nebo zvýhodňování založené na rase, barvě pleti, rodovém nebo národnostním nebo etnickém původu, jehož cílem nebo následkem je zmenožnění nebo omezení uznání, užívání nebo uskutečňování lidských práv a základních svobod na základě rovnosti v politické, hospodářské, sociální, kulturní nebo v kterékoli jiné oblasti veřejného života“*. V článku 1 ods. 2 Dohovor

⁹³ Pozn. 65, Boučková, P. et al., op. cit., s. 24.

zakotvuje legitímne rozlišovanie medzi občanmi štátu a cudzími štátnymi príslušníkmi. Článok 2 zakotvuje záväzky štátov, že ich štátne orgány nebudú vykonávať rasovú diskrimináciu proti osobám, skupinám osôb alebo inštitúciám, že nebudú podporovať, obhajovať alebo povzbudzovať rasovú diskrimináciu vykonávanú ktoroukoľvek osobou alebo organizáciou, že zakážu a odstránia všetkými vhodnými prostriedkami, vrátane zákonodarných opatrení, rasovú diskrimináciu vykonávanú ktoroukoľvek osobou, skupinou alebo organizáciou a budú podporovať tam, kde je to vhodné, integračné viacrasové organizácie a hnutia a iné opatrenia na odstránenie prekážok medzi rasami, a pôsobiť tak proti všetkému, čo smeruje k posilňovaniu rasových priehrad. Zmluvné štáty majú povinnosť preskúmať vládnu politiku a uviesť svoje zákonodarstvo do súladu s Dohovorom a taktiež podniknúť konkrétne opatrenia v oblasti sociálnej, hospodárskej, kultúrnej a inej k zaisteniu primeraného rozvoja a ochrany niektorých rasových skupín alebo ich príslušníkov za tým účelom, aby im bolo zaistené plné a rovnaké užívanie ľudských práv a základných slobôd.⁹⁴ Zvláštna pozornosť je v článku 3 Dohovoru venovaná problematike rasovej segregácie a apartheidu. Podľa tohto článku zmluvné štáty zvlášť odsudzujú rasovú segregáciu a apartheid a zaväzujú sa na územiach spadajúcich pod ich právomoc predchádzať, zakázať a odstrániť všetky praktiky tohto druhu. Podľa tohto Dohovoru sa všetky organizácie alebo organizované skupiny osôb, inštitúcie či jednotlivci, ktorý sa dopustia apartheidu, považujú za zločinecké organizácie a ich protiprávne jednanie je klasifikované ako medzinárodný zločin so všetkými dôsledkami, ktoré v takom prípade z medzinárodného práva vyplývajú.⁹⁵ Okrem rasovej segregácie a apartheidu sa však Dohovor nezmieňuje o iných špecifických formách alebo prejavoch rasovej diskriminácie. Ustanovenia Dohovoru však plne dopadajú aj na fašizmus, nacizmus a neonacizmus ako na zvlášť nebezpečné teórie a hnutia založené na učení o rasovej a národnostnej nerovnosti a nenávisti, ktoré viedli v nedávnej minulosti k najbrutálnejšiemu potlačovaniu ľudských práv a dokonca k vyhladzovaniu celých národov, ako na negatívne javy, ktoré nepatria histórii, ale ktoré aj dnes predstavujú vážne nebezpečenstvo pre ľudstvo. Ustanovenie článku 4 požaduje, aby zmluvné štáty postavili mimo zákon šírenie myšlienok a ideí založených na rasovej nadradenosti a nenávisti, na podnecovaní k rasovej diskriminácii, násilné činy proti

⁹⁴ Dôvodová správa vládneho návrhu, ktorým sa predkladá Národnému zhromaždeniu Československej socialistickej republiky k vysloveniu súhlasu Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie dňa 21.12. 1960.

⁹⁵ Pozn. 42, Lukášek, L., op. cit., s. 383.

akejkoľvek rase alebo skupine ľudí inej farby pleti či etnického pôvodu, podnecovanie k takým násilným činom a poskytovanie akejkoľvek podpory rasistickej činnosti vrátane jej financovania. Rasistické organizácie majú byť zakázané a prehlásené za nezákonné. Verejným orgánom alebo inštitúciám, vrátane miestnych, nemá byť dovolené podporovať rasovú diskrimináciu. V porovnaní s Deklaráciou o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie, ktorá považuje za trestnú činnosť len násilie proti rase, skupine osôb jednej rasy alebo národnosti, a pokiaľ ide o rasistickou propagandu a organizácie, požaduje len ich odsúdenie, je Dohovor koncipovaný prísnejšie. Zmluvné strany sú povinné nielen odsúdiť propagandu a organizácie založené na teóriách o rasovej alebo národnostnej nadradenosti a usilujúce o ospravedlnenie rasovej nenávisťi a diskriminácie, ale tiež okamžite prijať pozitívne opatrenia k odstráneniu rasovej diskriminácie a jej podnecovaniu. Článok 4 je nepríjemným ustanovením hlavne pre vlády tých krajín, kde je pod rúškom slobody prejavu a iných slobôd ponechané voľné pole rasistickej propagande a činnosti rasistických organizácií, ktorým sa v týchto krajinách často dostáva aj oficiálnej podpory.⁹⁶ Komplexný článok 5 zaväzuje štáty zakázať a odstrániť rasovú diskrimináciu vo všetkých jej formách a zaručiť právo každého na rovnosť pred zákonom bez rozlišovania podľa rasy, farby pleti, národnostného alebo etnického pôvodu, osobitne pri užívaní práv, ktoré sú vymenované v písm. a) až f) článku 5. Ide najmä o právo na rovnaké zaobchádzanie pred súdmi, právo na osobnú bezpečnosť, politické práva a konkrétne špecifikované občianske, hospodárske, sociálne a kultúrne práva.⁹⁷ Článok 6 zakotvuje povinnosť štátov zabezpečiť prostredníctvom príslušných vnútroštátnych súdov a iných štátnych orgánov všetkým osobám podliehajúcim ich jurisdikcii účinnú ochranu pred všetkými činmi rasovej diskriminácie a spravodlivú a primeranú náhradu škody, ktorú v dôsledku takej diskriminácie utrpeli. Podľa článku 7 sa štáty zaväzujú podniknúť bezodkladné a účinné opatrenia v oblasti vyučovania, výchovy, kultúry a informácií, v boji proti predsudkom, ktoré vedú k rasovej diskriminácii a súčasne podporia porozumenie, znášanlivosť a priateľstvo medzi národmi a rasovými alebo etnickými skupinami.

Časť II Dohovoru obsahuje početné ustanovenia o medzinárodnom zaistení jeho výkonu. Predovšetkým sa zriadil kontrolný systém a mechanizmus dohľadu nad

⁹⁶ Dôvodová správa vládneho návrhu, ktorým sa predkladá Národnému zhromaždeniu Československej socialistickej republiky k vysloveniu súhlasu Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie dňa 21.12. 1960.

⁹⁷ Pozn. 48, Jankuv, J. op. cit., s. 103.

dodržiavaním v ňom prijatých záväzkov. Zmluvné strany sa dohodli, že bude zriadený prvý medzinárodný orgán svojho druhu, ktorý je oprávnený prejednávať sťažnosti na porušovanie akýchkoľvek ustanovení Dohovoru. Týmto orgánom je *Výbor pre odstránenie rasovej diskriminácie* (ďalej „Výbor“)⁹⁸. Výbor má za úlohu sledovať vykonávanie Dohovoru na podklade správ vlád zmluvných štátov a iných dostupných materiálov o legislatívnych, súdnych, správnych a všetkých ostatných nevyhnutných opatreniach, ktoré vykonali za účelom efektívnej aplikácie tohto medzinárodnoprávneho inštrumentu a je oprávnený prejednávať správy zmluvných strán a dávať vládam doporučenia všeobecnej povahy. Tento orgán je ďalej oprávnený prejednávať sťažnosti skupín osôb alebo jednotlivcov na tie zmluvné strany, ktoré prijali príslušnosť opčnej klauzule⁹⁹ obsiahnutú v Dohovore pri porušovaní záväzkov vyplývajúcich z tohto Dohovoru. Na riešenie sporov resp. sťažností na nedodržiavanie ustanovení Dohovoru má byť vytvorená pre každý jednotlivý prípad zmierovacia komisia. Jej úlohou je poskytovať dobré služby za účelom priateľského vyriešenia sporu v súlade so zásadami Dohovoru. Komisia má byť menovaná v dohode medzi stranami sporu, čo však nevyklučuje jej voľbu v prípade, že by sa strany nedohodli na jej zložení.

Kontrolný mechanizmus Dohovoru spočíva v spravodajskej procedúre, procedúre medzištátnych sťažností a procedúre individuálnych sťažností v konaní pred Výborom. Procesné postupy v rámci všetkých troch kontrolných procedúr sú veľmi podobné procesným postupom Výboru pre ľudské práva. Procedúry medzištátnych sťažností sú podľa článku 11 obligatórne. Procedúra individuálnych sťažností je fakultatívna a viaže sa na osobitné vyhlásenia o prijatí tejto procedúry podľa článku 14 Dohovoru. V článku 14 Dohovoru sa predpokladá, že zmluvné štáty vyhlásením¹⁰⁰ uznajú kompetenciu Výboru pre rasovú diskrimináciu prejednávať oznámenia jednotlivcov alebo skupín jednotlivcov pod jurisdikciou týchto štátov.¹⁰¹ Jednotlivci alebo skupiny osôb môže predkladať Výboru individuálne sťažnosti na štát pre

⁹⁸ čl. 8 a nasl. Medzinárodného dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie.

⁹⁹ čl. 14 Medzinárodného dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie. Prehlásenie podľa článku 14 Medzinárodného dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie, ktorým Česká republika uznala kompetenciu Výboru pre odstránenie všetkých foriem rasovej diskriminácie posudzovať oznámenia jednotlivcov na domnelé porušenie Dohovoru Českou republikou, nadobudlo pre Českú republiku platnosť dňa 11. októbra 2000.

¹⁰⁰ Deklarácia k čl. 14 Medzinárodného dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie, o kompetencii Výboru na odstránenie rasovej diskriminácie prijímať a prejednávať oznámenia jednotlivcov a skupín.

¹⁰¹ Štát, ktorý urobil takéto vyhlásenie, môže vytvoriť alebo určiť v rámci svojho právneho poriadku orgán, ktorý bude poverený prijímať a prerokúvať sťažnosti jednotlivých osôb aj skupín podliehajúcich jeho jurisdikcii. Ak tento orgán nevyrieši vec k spokojnosti sťažovateľa, ten sa môže do 6 mesiacov od prerokovania sťažnosti obrátiť priamo na Výbor proti rasovej diskriminácii. Výbor proti rasovej diskriminácii nebude sťažnosť prerokovávať v prípade, že sťažovateľ nevyčerpal všetky vnútroštátne opravné prostriedky.

porušenie ich ľudských práv garantovaných Dohovorom. Prejednávanie týchto sťažností prebieha zložitou procedúrou, od vyšetrovania Výborom, či sa splnili podmienky prijatia sťažnosti oprávneným subjektom, či sa vyčerpali vnútroštátne opravné prostriedky a končí sa návrhom alebo odporúčaním Výboru.¹⁰² Judikatúra Výboru pre odstránenie rasovej diskriminácie v oblasti individuálnych sťažností, ktorá sa všeobecne pokladá za účinnejšiu, sa postupne rozvíja. Ustanovenia Dohovoru sú použiteľné najmä pre príslušníkov národnostných, etnických či rasových menšín, ktorí túto procedúru objavujú postupne.

Dohovor je vo svojom celku z pohľadu zákazu rasovej diskriminácie v oblasti medzinárodnej ochrany základných práv a slobôd veľmi pokrokovou normou a predstavuje pozitívny prínos k medzinárodnému úsiliu proti hlásaniu a uskutočňovaniu rasovej a národnostnej neznášanlivosti, nenávisti a útlaku.

¹⁰² Pozn. 45, Strážnická, V. Šebesta, Š., op. cit., s. 67.

4. PRÁVNÁ ÚPRAVA ZÁKAZU RASOVEJ DISKRIMINÁCIE NA EURÓPSKEJ ÚROVNI

Európska právna úprava ochrany ľudských práv a slobôd tvorí klasický príklad regionálnej regulácie určitej oblasti medzinárodného práva. Je možné povedať, v porovnaní s ostatnými regionálnymi právnymi systémami ochrany ľudských práv a základných slobôd, že práve tieto normy, vypracované v prevažnej miere v rámci Rady Európy, predstavujú najdetailnejšie rozpracovanú a najpokrokovejšie uplatňovanú regionálnu dimenziu úpravu ochrany ľudských práv, a to i v porovnaní s univerzálnymi štandardami ľudskoprávnej dimenzie prijatej a realizovanej hlavne v systéme OSN. Hlavný rozdiel je nutné vidieť hlavne v otázkach spojených s efektívnou medzinárodnou kontrolou dodržiavania týchto základných medzinárodnoprávných noriem. Európsky systém ochrany ľudských práv a základných slobôd je v súčasnej dobe tvorený hlavne dvoma mechanizmami: Európskym dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd z roku 1950 spolu s niekoľkými dodatkovými protokolmi a Európskou sociálnou chartou z roku 1961.¹⁰³

Úprava v rámci Európskeho spoločenstva/Európskej únie potom predstavuje úpravu v rámci ekonomického zoskupenia štátov, kde ochrana ľudských práv vyplynula prirodzene z realizácie hospodárskej spolupráce.

4.1 RADA EURÓPY

Rada Európy, založená v roku 1949, je organizácia medzivládnej a medziparlamentnej spolupráce k realizácii cieľov a zámerov formulovaných v Štatúte tejto organizácie¹⁰⁴, okrem iného s cieľom dosiahnuť užšej európskej jednoty za účelom ochrany ideálov a zásad, ktoré sú spoločným európskym dedičstvom, presadzovania a uskutočňovania princípov skutočnej demokracie a zaručenia dodržiavania ľudských práv a základných slobôd založených na slobode jednotlivca, politickej slobode a právnom štáte.¹⁰⁵ Primárnym cieľom Rady Európy podľa článku 1 písm. a) Štatútu *„...je dosažení větší jednoty mezi jejími členy za účelem ochrany uskutečňování ideálů a zásad, které jsou jejich společným dědictvím, a usnadňování jejich hospodářského a společenského rozvoje...“* Tento cieľ majú uskutočňovať orgány Rady Európy podľa

¹⁰³ Pozn. 42, Lukášek, L., op. cit., s. 360.

¹⁰⁴ Hýbnerová, S. Evropská ochrana lidských práv v dokumentech. Praha: Karolinum, 2002. s. 7.

¹⁰⁵ Čl. 1 písm. a) v návaznosti s čl. 3 a preambulou Štatútu Rady Európy. Sdělení ministerstva zahraničních věcí č. 123/1995 Sb.

článku 1 písm. b) „...*dodržiavání a další realizace lidských práv a základních svobod...*“ Podľa článku 3 Štatútu každý člen Rady Európy uznáva zásady právneho štátu a zaručuje všetkým osobám pod svojou jurisdikciou dodržiavanie ľudských práv a základných slobôd. Vo sfére ľudských práv uvedené ciele vyjadrujú princípy osobnej slobody, slobody politickej a prvenstvo práva. Úctou a rešpektom k týmto základom každej skutočnej demokracie je podmienené členstvo v rade Európy.¹⁰⁶

V oblasti ochrany ľudských práv je dôležitý najmä **Výbor ministrov Rady Európy** (ďalej „Výbor“). Právomoc výboru v oblasti ľudských práv je konkretizovaná v Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950) vo forme dozoru nad výkonom rozsudkov Európskeho súdu pre ľudské práva či vyžiadaní si poradného stanoviska Európskeho súdu pre ľudské práva v otázkach týkajúcich sa výkladu Európskeho dohovoru a jeho protokolov a to v súlade s právomocami, ktoré Výboru priznáva Štatút Rady Európy (čl. 54 Európskeho dohovoru).

V minulosti mal i rozhodovaciu právomoc, ktorá mu však bola v súvislosti so zmenami kontrolného systému zrušená protokolom č. 11.

V súvislosti s témou tejto práce je na mieste zmieniť aj *Európsku komisiu proti rasizmu a intolerancii* (ďalej „ECRI“), ktorá bola ustanovená Radou Európy ako nezávislý, špecializovaný orgán monitorujúci oblasť ľudských práv, zameraný na problematiku rasizmu a neznášanlivosti. Je zložený z nezávislých a nestranných členov, ktorí sú menovaní na základe svojej morálnej autority a všeobecne uznávaných odborných znalostí v oblasti rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a neznášanlivosti. Úlohou Komisie je bojovať proti rasizmu, xenofóbii, antisemitizmu a intolerancii na celoeurópskej úrovni z perspektívy ochrany ľudských práv. V rámci svojich štatutárnych aktivít ECRI sleduje a analyzuje situácie v tejto oblasti v každom jednotlivom členskom štáte Rady Európy a pre každý štát vypracováva analýzu situácie z hľadiska prejavov rasizmu a neznášanlivosti a prekladá návrhy a podnety na riešení popísaných problémov. Okrem správ o jednotlivých štátoch vydáva ECRI aj všeobecné doporučenia vládám členských štátov Rady Európy v tejto oblasti, napr. všeobecné doporučenie č. 1 k potlačovaniu rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a neznášanlivosti, všeobecné doporučenie č. 3 k potlačeniu rasizmu a neznášanlivosti voči

¹⁰⁶ Pozn. 104, Hýbnerova, S., op. cit., s. 7.

Rómom/Cigáňom, všeobecné doporučení č. 7 k vnútroštátnej legislatíve o potlačení rasizmu a rasovej diskriminácie apod.

Zákaz rasovej diskriminácie v spojení s ochranou ľudských práv je v rámci európskeho zmluvného systému založený hlavne na dvoch pilieroch, ktorými sú Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd a Európska sociálna charta.

4.1.1 Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd

4.1.1.1 Všeobecne o Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd

*Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd*¹⁰⁷ z roku 1950 (ďalej „Európsky dohovor“) je hlavným obsahovým a myšlienkovým pilierom európskej dimenzie ochrany ľudských práv. Na svoju dobu bol veľmi moderným medzinárodnoprávnym inštrumentom, ktorý nesmierne pružne reflektoval vývoj v oblasti medzinárodných vzťahov a medzinárodného práva.¹⁰⁸ Európsky dohovor totiž vytvoril historicky unikátne inštitucionálne zaistenie právnej zodpovednosti vysokých zmluvných strán za porušenie záväzkov z Európskeho dohovoru vo vzťahu k jednotlivcom. Pre Európsky dohovor je charakteristické, že je prvým medzinárodným inštrumentom v oblasti ľudských práv, ktorý usiluje o ochranu pomerne širokého okruhu občianskych a politických práv.¹⁰⁹ Jeho prijatie predstavovalo prielom do tradičnej doktríny verejného medzinárodného práva založeného na princípe suverenity, rovnosti a nevmiešavania do vnútorných záležitostí a operujúceho výlučne na zásade reciprocity a vzájomného uznania práv a povinností. Európsky dohovor vyžadoval od každej zmluvnej strany prijatie jednostrannej povinnosti zaistiť ochranu príslušných práv všetkým jednotlivcom spadajúcim do jej jurisdikcie.¹¹⁰ Kľúčovým sa stal vzťah medzi štátom a jednotlivcom a nie vzťah medzi dvoma štátmi či vládami. Európsky dohovor teda zmenil štatút jednotlivca. V jeho rámci nadobudol jednotlivec štatút

¹⁰⁷ Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb.

¹⁰⁸ Pozn. 42, Lukášek, L., op. cit., s. 360.

¹⁰⁹ Rozsah práv obsiahnutých v Európskom dohovore sa rozširuje a to dvoma spôsobmi. Jednak špeciálnymi zmluvami (na rozdiel od dodatkových protokolov na pôvodnom Dohovore nezávislými) napr. Európsky dohovor o predchádzaní mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania, jednak kazuistikou štrasburských orgánov, najmä Európskeho súdu, ktoré pri riešení konkrétnych sporov o uplatňovanie ochrany ľudských práv zároveň svojim unifikujúcim výkladom použitých pojmov dotvára, a niekedy aj výrazne rozvíja, európsky štandard ochrany ľudských práv. In pozn. 43, Šturma, P., op. cit., s. 32.

¹¹⁰ Pozn. 104, Hýbnerová, S., op. cit., s. 8.

subjektu, na rozdiel od tradičného medzinárodného práva, kde postavenie subjektu náležalo štátom v ich vzájomných vzťahoch a jednotlivec mohol byť nanajvýš destinátom výhod prameňiacich z medzinárodného práva a tešiť sa ochrane ako objekt štátneho záujmu.¹¹¹

Text Európskeho dohovoru bol postupne menený a doplnený *14 dodatkovými protokolmi*. Novelizácia Dohovoru ustanoveniami Protokolu č. 3, Protokolu č. 5, Protokolu č. 8, ktorý zahrňoval tiež text Protokolu č. 2, bola nahradená Protokolom č. 11. Odo dňa, kedy tento Protokol nadobudol platnosť stratil svoje opodstatnenie aj Protokol č. 9.^{112, 113} Najvýraznejšie zmeny priniesol Protokol č. 11, Protokol č. 12 a Protokol č. 13, ktoré prinášajú nové hmotné práva. Protokol č. 14 prináša zmeny procesného charakteru.

Z hľadiska katalógu práv sa Európsky dohovor výrazne inšpiroval Všeobecnou deklaráciou ľudských práv a v období svojho vzniku predstavoval prvý záväzný medzinárodný dokument, ktorý zakotvoval široký okruh občianskych a politických práv.¹¹⁴ Katalóg práv obsiahnutý v texte Dohovoru a v protokoloch 1, 4, 6 a 7 predstavuje základ európskeho štandardu ľudských práv. Katalóg ľudských práv v Dohovore zakotvený možno podobne ako v prípade Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach rozdeliť do troch vecných okruhov: práva týkajúce sa ochrany ľudského života a nedotknuteľnosti osobnosti, práva týkajúce sa právneho štátu a práva týkajúce sa pluralizmu a tolerancie v živote spoločnosti. Do Dohovoru neboli zahrnuté hospodárske, sociálna a kultúrne práva.

Práva chránené Európskym dohovorom¹¹⁵ sú väčšinou v jednotlivých článkoch bližšie definované a často sú tam ustanovené prípustné obmedzenia. To znamená, že nie všetky práva majú absolútny charakter, t.j. do niektorých práv možno zasahovať v

¹¹¹ Pozn. 104, Hýbnerová, S., op. cit., s. 8-9.

¹¹² Pozn. 104 Hýbnerová, S., op. cit., s. 5. zrov. pozn. 48, Jankuv, J., op. cit., str. 118.: Protokoly 2, 3, 5, 8 a 11 neobsahujú žiadne hmotneprávne zmeny, ale iba zmeny procesného charakteru, a preto ich ustanovenia boli zapracované priamo do textu Európskeho dohovoru.

¹¹³ Pozn. 48, Jankuv, J., op. cit., s. 118.

¹¹⁴ Európsky dohovor sa obmedzuje na úpravu práv, ktoré a úrovni OSN pokrýva Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach. Naproti tomu, Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach ma svoju európsky paralelu v Európskej sociálnej charte. In pozn. 43, Šturma, P., op. cit., s. 32.

¹¹⁵ Medzi práva chránené Európskym dohovorom patria právo na život (čl. 2), zákaz mučenia (čl. 3), zákaz otroctvo a nútených prác (čl. 4), právo na slobodu a osobnú bezpečnosť (čl. 5), právo na spravodlivé konanie (čl. 6), uloženie trestu len na základe zákona - zákaz spätnej účinnosti právnych predpisov (čl. 7), právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života (čl. 8), právo na slobodu myslenia a svedomia a náboženského vyznania (čl. 9), právo na slobodu prejavu (čl. 10), sloboda zhromažďovania a združovania (čl. 11), právo uzatvoriť manželstvo (čl. 12), právo na účinný právny prostriedok ochrany (čl. 13), zákaz diskriminácie (čl. 14), možnosť štátu derogovať záväzky vyplývajúce z Európskeho dohovoru v naliehajúcej situácii (čl. 15), obmedzenie politickej činnosti cudzincov (čl. 16).

zmysle ich uplatňovania¹¹⁶. Okrem základných práv a slobôd sú v prvej hlave Európskeho dohovoru upravené aj niektoré ďalšie ustanovenia, ktoré však nemajú samostatnú povahu. Tie sa môžu uplatňovať výlučne v spojitosti s niektorým z iných práv zakotvených v Európskom dohovore alebo v jeho protokoloch, právo na účinný právny prostriedok nápravy (čl. 13), ako aj zákaz diskriminácie (čl. 14).¹¹⁷

4.1.1.2 Zákaz rasovej diskriminácie v článku 14 Európskeho dohovoru o ľudských právach a základných slobodách

Pre účely tejto práce je najdôležitejší článok 14 Európskeho dohovoru, ktorý predstavuje ústredné ustanovenie Európskeho dohovoru pre oblasť rasovej diskriminácie. Jedná sa o *antidiskriminačnú klauzulu*, ktorá zakazuje diskrimináciu z demonštratívne uvedených, zakázaných diskriminačných dôvodov. Užívanie práv a slobôd priznaných Európskym dohovorem sa zmluvné strany zaväzujú zabezpečiť bez *„diskriminácie založené na jakémkoli dôvode, jako je pohlaví, rasa, barva pleti, jazyk, náboženství, politické nebo jiné smýšlení, národnostní nebo sociální původ, příslušnost k národnostní menšine, majetek, rod nebo jiné postavení“*. Článok 14 svojou formuláciou *„užívání práv a svobod přiznaných touto Úmluvou“* obmedzuje svoju vlastnú pôsobnosť *ratione materiae*, a tým aj pôsobnosť Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej „Európsky súd“) len na práva priznané Európskym dohovorem. Článok 14 neobsahuje samostatné právo, je nesamostatnej, akcesorickej povahy, pretože platí len v okruhu hmotneprávných ustanovení Európskeho dohovoru a jeho dodatkových protokolov. K porušeniu zákazu rasovej diskriminácie môže totiž dôjsť len vo vzťahu k niektorému z materiálnych článkov Európskeho dohovoru.¹¹⁸ V niektorých prípadoch však môže mať autonómne postavenie. Tento názor vyjadril vo svojej judikatúre Európsky súd vo svojom rozsudku vo veci Belgického jazykového prípadu¹¹⁹ takto: *„...ustanovenie článku 14 nie je nezávislé, ale jeho aplikovateľnosť nie je možné*

¹¹⁶ Napr. čl. 8 až 11 Európskeho dohovoru, kde EDLP umožňuje určité zasahovanie upravené právom, nevyhnutné v demokratickej spoločnosti na dosiahnutie cieľov presne špecifikovaných Dohovorom.

¹¹⁷ Pozn. 48, Jankuv, J., op. cit., s. 119.

¹¹⁸ Tento „závislý“ vzťah článku 14 k ostatným materiálnym ustanoveniam Európskeho dohovoru bol presnejšie formulovaný judikatúrou ESHP, napr. v prípade *Botta v. Taliansko* (1988), kde ESHP stanovil, že diskriminácia podľa článku 14 sa vzťahuje len na situácie, ktoré spadajú pod rozsah niektorého z práv garantovaných Európskym dohovorem. To znamená, že nie je možné namietat' diskrimináciu v spojitosti s právom garantovaným vnútroštátnym právom za predpokladu, že jeho ekvivalent nie je formulovaný v Európskom dohovore, napr. niektoré zo sociálnych práv.

¹¹⁹ Case „Relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium“ v. Belgium, vo veci sťažností č. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/64, 2126/64 zo dňa 23.7. 1968, ďalej „Belgian Linguistics“ alebo „Belgický jazykový prípad“.

*paušálne zviazať s porušením iného práva, pretože takáto aplikácia by ho celkom zjavne zbavovala praktického zmyslu.*¹²⁰ Pokiaľ je teda porušené niektoré vecné právo podľa Európskeho dohovoru, Európsky súd nemusí vždy osobitne skúmať, či došlo aj k porušeniu článku 14. Európsky súd bude špecificky skúmať porušenie článku 14 len vtedy, ak sa v predmetnom prípade vyskytne zreteľné nerovné zaobchádzanie. Súd teda rozhodne výslovne o porušení čl. 14 vo vzťahu k dotknutému právu v prípadoch, kedy diskriminácia predstavuje podstatu porušenia práv sťažovateľa. Zákaz diskriminácie teda môže byť porušený tiež vtedy, pokiaľ právo garantované určitým článkom Európskeho dohovoru samo dotknuté nie je. To sa týka situácií, kedy tvrdené porušenie spadá do materiálneho rámca niektorého práva zaručeného Európskym dohovorom. Pokiaľ totiž vnútroštátne právo upravuje nárok spadajúci do tohto rámca, nesmie štát sťažovateľa v prístupe k tomuto nároku diskriminovať.¹²¹ Článok 14 Európskeho dohovoru tak na rozdiel od článku 26 Prvého paktu nemá, a to ani v prípadoch „autonómneho“ postavenia, celkom samostatnú existenciu. Jeho autonómna aplikácia je podmienená vzťahom k zákonom upravenému nároku, ktorý spadá do materiálneho rámca niektorého práva zaručeného Európskym dohovorom.

Naviac, článok 14 nezakazuje len rozdielne zaobchádzanie pri výkone alebo užívaní priznaného práva v porovnateľných prípadoch za predpokladu, že takémuto rozdielnemu zaobchádzaniu chýba objektívne a rozumné odôvodnenie. Platí to aj v opačných prípadoch, a teda keď štát bez objektívneho a rozumného dôvodu nezaobchádza s osobami v rozdielnych situáciách rozdielnym spôsobom.¹²²

Rozhodovacia prax Európskeho súdu taktiež postupne vytvorila pomerne podrobný systém kritérií, podľa ktorých súd posudzuje porušenie zákazu diskriminácie podľa Európskeho dohovoru zo strany vysokej zmluvnej strany. Diskrimináciou je

¹²⁰ „...although Article 14 is not all applicable to rights and freedoms not guaranteed by the Convention and Protocol, its applicability“ is not limited to cases in which there is an accompanying violation of another Article.“ ...“such a restrictive application“ would conflict with the principle of effectiveness established by the case law of the Permanent Court of International Justice and the International Court of Justice, for the discrimination would be limited to the aggravation „of the violation of another provision of the Convention“.“ Rozsudok vo veci „Belgian Linguistics“.

¹²¹ Napr. článok 6 Európskeho dohovoru, právo na spravodlivé súdne konanie, nevyžaduje od zmluvných štátov vytvorenie systému odvolacích súdov, takáto požiadavka je mimo pôsobnosť Európskeho dohovoru. K porušeniu článku 6 v spojení s článkom 14 Európskeho dohovoru by došlo, ak by štát mal vytvorený systém odvolacích súdov a prístup k nim by mala len určitá skupina osôb.

¹²² „...the right not to be discriminated against in the enjoyment of the rights guaranteed under the Convention was violated not only when States treated differently persons in analogous situations without providing an objective and reasonable justification, but also when States, without an objective and reasonable justification, failed to treat differently persons whose situations were different.“ Rozsudok vo veci sťažnosti č. 34369/97, Thlimmenos v. Grécko zo dňa 6.4. 2000 (bod 38).

podľa týchto kritérií také rozdielne zaobchádzanie, ktorému chýba rozumné odôvodnenie. Pri zisťovaní, či je rozdielne zaobchádzanie rozumne odôvodnené, Európsky súd podrobuje tvrdený diskriminačný zásah ustálenému „diskriminačnému“ testu. O porušenie princípu rovnosti a zákazu diskriminácie sa jedná v prípadoch, kedy dochádza k 1. rozdielnemu zaobchádzaniu s jednotlivcami v analogickej alebo obdobnej situácii, za predpokladu, že toto rozdielne zaobchádzanie 2. nemá objektívne a dostatočne rozumné odôvodnenie a 3. neexistuje rozumný vzťah proporcionality medzi (legitímnym) cieľom, ktorý sleduje a prostriedkami k jeho dosiahnutiu. Požiadavku „objektívneho a dostatočne rozumného zdôvodnenia“ je nutné hodnotiť vo vzťahu k účelu a účinku opatrenia, o ktoré sa jedná. Rozdielne zaobchádzanie tak musí sledovať legitímny cieľ a zároveň medzi uplatnenými opatreniami a želaným cieľom musí existovať prijateľne proporčný vzťah.^{123,124} Obsahom hodnotenia primeranosti podľa Európskeho súdu je teda úvaha, či v dôsledku sledovania legitímneho cieľa nepostihuje jednotlivca extrémne znevýhodnenie.¹²⁵

4.1.1.3 Zákaz rasovej diskriminácie v článku 1 Protokolu č. 12 k Európskemu dohovoru o ľudských právach a základných slobodách

Na posilnenie princípu nediskriminácie bol vypracovaný Protokol č. 12, ktorý rozširuje zákaz rasovej diskriminácie zakotvený v článku 14 Európskeho dohovoru a zakotvuje „autonómne“ právo na ochranu pred rasovou diskrimináciou. Jeho úlohou nie je článok 14 Európskeho dohovoru nahradiť, ale doplniť ho. Dôvodová správa k Protokolu č. 12 vysvetlila, že dôvodom pre jeho prijatie bola snaha rozšíriť zákaz diskriminácie aj na práva, ktoré nie sú zakotvené v Európskom dohovore. Podstata protokolu je obsiahnutá hneď v článku 1, ktorý má zaručiť univerzálny zákaz diskriminácie pri užívaní akéhokoľvek práva priznaného zákonom. Článok 1 Protokolu¹²⁶ totiž zakazuje rasovú diskrimináciu vo vzťahu k požívaniu *akéhokoľvek*

¹²³ „...the principle of equality of treatment is violated if the distinction has no objective and reasonable justification. The existence of such justification must be assessed in relation to the aim and effects of the measure under consideration, regard being had to the principles which normally prevail in democratic societies. A difference of treatment in the exercise of a right laid down in the Convention must not only pursue a legitimate aim: article 14 is likewise violated when it is clearly established that there is no reasonable relationship of proportionality between the means employed and the aim sought to be realised.“ Rozsudok vo veci „Belgian Linguistics“ (bod 10).

¹²⁴ Pozn. 1, Kovařová, Z., Mítrová, A. op. cit., s. 20.

¹²⁵ Pozn. 65, Boučková, P. et. al., op. cit., s. 27.

¹²⁶ Článok 1 (1) Protokolu č. 12 k Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd: „Užívaní každého práva priznaného zákonom musí byť zajištěno bez jakékoli diskriminace z důvodu, ako je pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka a náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního či sociálního původu, příslušnosti k národnostní menšině, majetku, rodi či jiného postavení.“

práva upraveného zákonom na základe otvoreného výpočtu diskriminačných dôvodov vrátane rasového a nevzťahuje zákaz rasovej diskriminácie len na práva a slobody zakotvené Európskym dohovorom tak, ako je tomu v prípade článku 14. V porovnaní s čl. 14 Európskeho dohovoru je zoznam (demonštratívny) diskriminačných dôvodov totožný. Zásadná zmena spočíva v tom že úprava obsiahnutá v článku 14 Európskeho dohovoru „*užívání práv a svobod přiznaných touto Úmluvou*“ bola nahradená znením čl. 1 Protokolu č. 12 „*užívání každého práva přiznaného zákonem*“. Nový Protokol odstraňuje pôvodné obmedzenie a zaručuje, že nikto nemôže byť diskriminovaný žiadnym verejným orgánom¹²⁷ na akomkoľvek základe.¹²⁸ Pri interpretácii článku 1 Protokolu č. 12 môže zohrať úlohu aj znenie preambule Protokolu, v ktorej je vyjadrený základný princíp rovnosti všetkých ľudí pred zákonom a ich právo na rovnakú ochranu zákona. Štáty sa zaväzujú presadzovať všeobecný zákaz diskriminácie prostredníctvom Európskeho dohovoru a tiež potvrdzujú, že zásada nediskriminácie im nebráni prijímať pozitívne opatrenia na podporu úplnej rovnosti za predpokladu, že pre tieto opatrenia existuje objektívny a primeraný dôvod.

Protokol 12 patrí medzi tzv. fakultatívne dodatkové protokoly, kedy sa k nadobudnutiu platnosti nevyžaduje ratifikácia všetkými zmluvnými stranami Európskeho dohovoru. Protokol síce dosiahol požadovaného počtu ratifikácií nevyhnutného pre nadobudnutie platnosti, ale počet jeho zmluvných strán nie je dodnes nijako reprezentatívny.¹²⁹

4.1.1.4 Mechanizmus kontroly a ochrany

Význam Európskeho dohovoru spočíva nielen v rozsahu práv, ktorý zahrňuje a rozsahu ich ochrany pred rasovou diskrimináciou, ale veľmi dôležitá je tiež skutočnosť, že Európsky dohovor vytvoril súdny a kontrolný mechanizmus, ktorý slúži k náprave možných porušení práv a povinností z neho vyplývajúcich. Je to práve inštitucionálny mechanizmus na kontrolu dodržiavania práv zaručených Európskym dohovorom, čo z Európskeho dohovoru robí najefektívnejší medzinárodný inštrument na ochranu ľudských práv. Bol vytvorený s cieľom skúmať sporné záležitosti vo veciach porušovania ľudských práv chránených Európskym dohovorom a zaisťovať

¹²⁷ Zo znenia článku 1 (2) Protokolu č. 12 je možné dovodiť, že zákaz diskriminácie dopadá na činnosť orgánov verejnej moci a vylučuje možnosť aplikovať ho vo vzťahoch medzi súkromnými osobami.

¹²⁸ Pozn. 48, Jankuv, J., op. cit., s. 121.

¹²⁹ Česká republika síce Protokol č. 12 podpísala, ale už ho neratifikovala.

súladi so záväzkami stanovenými Európskym dohovorom. Podstata inovačného prínosu spočíva v tom, že prvýkrát umožnila podávať sťažnosti na porušenie chránených práv nielen zmluvným stranám, ale aj každému jednotlivcovi. V sťažnostiach môžu namietiť, že došlo k porušeniu niektorého z ich práv garantovaných Európskym dohovorom. „Žalovanou stranou“ môže byť len štát, ktorý je zmluvnou stranou Európskeho dohovoru. Takto zahájené konanie môže vyústiť v konečný a záväzný rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva a prípadne aj rozhodnutie o „spravodlivom zadošťačení“ pre poškodeného.¹³⁰ Snaha o vzpruženie kontrolného mechanizmu prijatím Protokolu č. 11 len potvrdzuje jeho význam pre efektivitu Európskeho dohovoru.¹³¹

Kontrolu dodržiavania Európskeho dohovoru pôvodne zaisťovali dva zmluvné orgány, *Európska komisia* (ďalej Komisia) a *Európsky súd pre ľudské práva* (ďalej Európsky súd) a jeden politický orgán, *Výbor ministrov Rady Európy*. Komisia mala charakter orgánu zmierovacej povahy a rozhodovala aj o otázke prijateľnosti individuálnej sťažnosti. Komisia bola pôvodne prvou inštanciou, ktorá sa zaoberala individuálnou sťažnosťou. V prípade, ak sťažnosť prehlásila za prijateľnú, ponúkla stranám zmierlivé riešenie veci. Ak zmier nedosiahla, postúpila vec so svojou správou prípadu k rozhodovaniu Európskemu súdu. Ten bol oprávnený vynášať rozsudky v konkrétnych sporoch a tiež vypracovávať posudky v jednotlivých záležitostiach. Výbor ministrov bol povinný v prípade, že došlo k nespochybniteľnému porušeniu Dohovoru, rozhodnúť o opatreniach, ktoré musel štát vykonať k náprave nastalého stavu. S nárastom počtu zmluvných strán však rástla aj agenda spojená s výkonom Komisie a Súdu, čo si vyžiadalo reformu stávajúceho súdneho a kontrolného systému. Prostredníctvom Dodatočného protokolu č. 11 došlo v roku 1994 k nahradeniu Komisie a Európskeho súdu novým Európskym súdom pre ľudské práva, jednotným a permanentne zasadačím orgánom. Výboru ministrov zostal dohľad nad výkonom rozhodnutí Európskeho súdu.

Protokol č. 11 priniesol aj ďalšie procedurálne zmeny, napr. odstránil podmienenosť legitimácie jednotlivca podať sťažnosť zvláštnou deklaráciou dotknutej strany; dnes sa už bez ďalšieho súhlasu štátu, než je ratifikácia, môže jednotliviec

¹³⁰ Pozn. 43, Šturma, P., op. cit., s. 34.

¹³¹ Pozn. 104, Hýbnerová, S., op. cit., s. 9.

priamo obracať so sťažnosťou na Európsky súd. Spôsobilosť byť účastníkom v konaní má podľa článku 34.

„Nový“ Európsky súd pre ľudské práva je oprávnený a povinný prejednávať a rozhodovať spory medzi zmluvnými stranami a ďalej potom spory medzi nevládnymi organizáciami, jednotlivcom alebo skupinou osôb proti niektorej zo zmluvných strán. V záujme komplexnosti je potrebné tiež zdôrazniť, že Európsky súd smie prejednávať spory až po splnení určitých procedurálnych podmienok napr. jedná sa o problematiku porušovania ľudských práv, v danom štáte boli vyčerpané dostupné všetky vnútroštátne opravné prostriedky, oznámenie bolo podané v rámci šesťmesačnej lehoty odo dňa prijatia konečného rozhodnutia vnútroštátneho orgánu, oznámenie nie je anonymné, rovnaká či podobná sťažnosť predtým nebola Súdom prerokovaná prípadne nie je predložená inej medzinárodnej či zmierovacej inštancii, za predpokladu, že neobsahuje žiadne nové dôležité informácie, sťažnosť je zjavne nepodložená alebo sťažovateľ zneužíva právo na sťažnosť. Pokiaľ nie je dosiahnutý zmier, ani nedôjde k vyškrtnutiu sťažnosti zo zoznamu, Európsky súd rozhodne vo veci samej.

Reforma kontrolného mechanizmu, ktorú priniesol Protokol č. 11 však nespĺnila očakávania v tom, že výrazne zrýchli prejednávanie sťažností pred Európskym súdom. V dôsledku zvýšenia zmluvných strán narástol aj počet sťažností a to až do tej miery, že Európsky súd nevládadal ich rýchle prejednávanie.

Riešením tejto situácie malo byť prijatie Protokolu č. 14, ktorý prinášal niekoľko reformných prvkov, napr. zavádzal ďalšiu podmienku prijateľnosti umožňujúcu odmietnuť sťažnosť, pokiaľ sťažovateľ nebol významným spôsobom znevýhodnený, iba ak si rešpektovanie ľudských práv vymedzených v Európskom dohovore a jeho protokoloch vyžaduje preskúmanie podstaty sťažnosti a za predpokladu, že žiadny prípad nemôže byť odmietnutý z toho dôvodu, že nebol riadne posúdený vnútroštátnym súdom; zavádzal vydávania rozhodnutí o neprijateľnosti v prípade u zjavne neprijateľných sťažností jediným sudcom namiesto doterajšieho výboru troch sudcov; zjednodušené konanie pred výborom troch sudcov v prípade tzv. opakujúcich sa prípadov, kedy existuje už ustálená judikatúra Európskeho súdu, o ktorých doteraz rozhodoval senát zložený zo siedmych sudcov; rozširoval oprávnenia Výboru ministrov Rady Európy pri dohľade nad výkonom rozsudkov o právomoc zahájiť konanie pred Súdom jednak v prípade, že sa zmluvná strana odmieta riadiť právoplatným rozsudkom vo veci, ktorej je stranou, jednak v prípade problémov spojených s výkladom rozsudku;

menil dĺžky sudcovského mandátu na obdobie deviatich rokov bez možnosti znovuzvolenia a tiež umožňoval Európskej únii pristúpiť k Európskemu dohovoru.

Jednalo sa o protokol obligatórneho charakteru, ktorý priamo mení ustanovenia Európskeho dohovoru a preto si vyžadoval ratifikáciu všetkými zmluvnými stranami Európskeho dohovoru. Nakoľko však Ruská federácia dlho, bolo nutné nájsť rýchle riešenie, ktorým bolo prijatie Protokolu č. 14bis do doby, než nadobudne platnosť Protokol č. 14. Tento protokol obsahoval dve menej sporné opatrenia prevzaté z Protokolu č. 14, ktoré mali priniesť najväčší okamžitý efekt pre zvýšenie schopnosti Európskeho súdu zvládať vysoký počet sťažností, t.j. zavedenie samosudcu a možnosť výborov troch sudcov meritórne rozhodovať prípady, kde sa jedná o otázky výkladu alebo aplikácie Európskeho dohovoru, ktoré už boli vyriešené ustálenou judikatúrou. Pre nadobudnutie platnosti stačil súhlas troch štátov. Navyiac, ratifikácia nie je podmienkou, nakoľko súhlas byť viazaný môžu štáty vyjadriť buď podpisom bez výhrady ratifikácie, prijatia alebo schválenia, alebo podpisom s výhradou niektorého z prejavov vôle. Situáciu nakoniec vyriešila Ruská federácia, ktorá Protokol č. 14 ratifikovala. Protokol č. 14 nadobudol platnosť 1. júna 2010 a týmto dátum končí platnosť Protokolu č. 14bis.¹³²

Kontrolný systém dohovoru spočíva v zakotvení dvoch druhov obligatórných kontrolných procedúr¹³³, a to procedúry medzištátnych sťažností v zmysle článku 33 a procedúry individuálnych sťažností podľa článku 34.¹³⁴ *Procedúra medzištátnych sťažností* vychádza z ustanovenia článku 33, v zmysle ktorého môže každý zmluvný štát Európskeho dohovoru predložiť Európskemu súdu pre ľudské práva sťažnosť proti každému údajnému porušeniu ustanovení Európskeho dohovoru a jeho protokolov ktorýmkoľvek iným zmluvným štátom bez vedľajších podmienok. Táto procedúra však nie je využívaná príliš často. *Procedúra individuálnych sťažností* v zmysle článku 34 Európskeho dohovoru predpokladá možnosť podania individuálnej sťažnosti Európskemu súdu pre ľudské práva fyzickými osobami, nevládnymi organizáciami alebo skupinami osôb proti zmluvnému štátu Európskeho dohovoru, pod ktorého jurisdikciu spadali v čase protiprávneho konania.

¹³² Pozn. 43, Šturma, P., op. cit., s. 38.

¹³³ Štáty ich akceptovali ratifikáciou dohovoru v znení protokolu č. 11.

¹³⁴ Európsky dohovor nepredpokladá spravodajskú kontrolnú procedúru vo vzťahu k Európskemu súdu pre ľudské práva. V hlave III Európskeho dohovoru, v článku 52 sa však predpokladá povinnosť zmluvných strán poskytnúť na žiadosť generálneho tajomníka Rady Európy vysvetlenie o spôsobe, ako ich vnútroštátne právo zabezpečuje účinné vykonávanie všetkých ustanovení Európskeho dohovoru.

Pri posudzovaní prípadov, v ktorých sa namieta existencia rasovej diskriminácie, v súčasnej dobe Európsky súd postupuje podľa už spomínaného „*diskriminačného testu*“ vytvoreného v Belgickom jazykovom prípade. 1. Európsky súd najprv rozhodne, či namietaná diskriminácia spadá pod niektoré z autonómnych práv chránených Európskym dohovorom. S ohľadom na spomínaný „závislý“ charakter článku 14 Európskeho dohovoru je to nevyhnutný predpoklad na to, aby Európsky súd mohol ďalej konať. To už však neplatí pre krajiny, ktoré ratifikovali Protokol č. 12 k Európskemu protokolu. Vďaka tomuto Protokolu získalo právo na ochranu pred rasovou diskrimináciou autonómny charakter. 2. Následne Európsky súd rozhodne, či došlo k porušeniu predmetného materiálneho práva. Ak sa zistí takéto porušenie, nemusí sa ďalej zaoberať otázkou, či zároveň došlo aj k porušeniu daného práva v spojení s článkom 14. Európsky súd však bude skúmať aj prípadné porušenie článku 14 vtedy, ak je možné v prípade jednoznačne identifikovať rozdielne zaobchádzanie súvisiace s predmetným autonómnym právom. 3. Sťažovateľ musí dokázať, že k rozdielnemu zaobchádzaniu naozaj došlo. Musí identifikovať skupiny, s ktorou sa zaobchádza rozdielne a musí preukázať porovnateľnosť svojej situácie so situáciou danej skupiny. 4. Nakoniec musí štát dokázať, že predmetné rozdielne zaobchádzanie je odôvodnené. Rozdielne zaobchádzanie predstavuje diskrimináciu podľa článku 14, ak pre takéto rozdielne zaobchádzanie neexistuje objektívny a primeraný dôvod. Rozdielne zaobchádzanie nemá objektívne a prijateľné zdôvodnenie vtedy, ak nesleduje legitímny cieľ, alebo ak neexistuje prijateľne proporčný vzťah medzi uplatnenými opatreniami a želaným cieľom.¹³⁵

Z judikatúry Európskeho súdu možno dovodiť, že sa na prípady, v ktorých sa namieta diskriminácia na základe pohlavia, rasy alebo štátnej príslušnosti díva kritickejšie a teda aj štáty musia predložiť „závažnejšie dôvody“ pre takéto rozdielne zaobchádzanie ako v prípade diskriminácie na základe iných dôvodov.

Hoci Európsky dohovor výslovne nepoužíva pojem „nepriama diskriminácia“, Európsky súd v prípade *Hugh Jordan v. Veľká Británia* (2001) naznačil, že Európsky dohovor zakazuje aj nepriamu diskrimináciu. Európsky súd sa v tomto prípade vyslovil, že „*ak má všeobecná politika alebo nástroj neprimerane škodlivý dopad na určitú skupinu, táto politika alebo nástroj by mohli byť diskriminačné, aj keď nie sú špecificky*

¹³⁵ Pozn. 1, Kovaľová, Z., Mitrová, A., op. cit., s. 21.

určené alebo zamerané voči danej skupine osôb.“¹³⁶ Podobne ladené sú aj ďalšie rozhodnutia Európskeho súdu. Zatiaľ však ani v jednom nedošlo k potvrdeniu, že naozaj došlo k nepriamej diskriminácii. Dôvod pre absenciu takéhoto rozhodnutia pravdepodobne spočíva v tom, že je veľmi ťažké dokázať existenciu neprimerane škodlivého dopadu na určitú skupinu osôb. Súvisí to aj s tým, že vyžadovaná sila dôkazu je „nad všetku rozumnú pochybnosť“.¹³⁷

V tomto ohľade je veľmi významné rozhodnutie v prípade *Nachova v. Bulharsko* (2004)¹³⁸. Týka sa usmrtenia dvoch bulharských občanom rómskeho pôvodu, ktorí boli smrteľne zranení príslušníkmi vojenskej polície pri pokuse o ich zatknutie počas útoku z väzenia, kde si odpykávali trest za absencie pri výkone vojenskej služby. Pri pokuse o zatknutie neboli ozbrojení a ani nepredstavovali pre nikoho žiadnu hrozbu. Sťažovatelia (pozostalí po obetiach) namietali, že pri usmrtení hrali rozhodujúcu úlohu predsudky voči rómskemu etniku a zároveň namietali, že vo veci neprebehlo riadne a efektívne vyšetrovanie a žalovaný štát nespĺnil v rozpore s článkom 2 svoj záväzok ochrany života a uvedené udalosti bolo dôsledkom diskriminačných postojov voči osobám rómskeho pôvodu, čo je v rozpore v článku 14 v spojení s článkom 2 Európskeho dohovoru. Európsky súd vo svojom rozhodnutí uviedol, že pri vyšetrovaní násilných činov, pri ktorých existuje podozrenie na existenciu rasového podtextu, vzniká štátnych úradom povinnosť podniknúť všetky nutné kroky, aby boli prípadné rasové motívy odhalené.¹³⁹ Európsky súd v rozsudku taktiež zdôraznil, že len nestranný priebeh vyšetrovania rasovo motivovaných činov zaručí dôsledné odstránenie prvkov rasizmu a etnickej nenávisti; že rasová násilie predstavuje predovšetkým urážku ľudskej dôstojnosti a s ohľadom na jeho nebezpečné dôsledky vyžaduje od štátnych orgánov, aby využili všetky dostupné prostriedky na boj proti rasizmu a rasovému násiliu a posilnili demokratickú víziu spoločnosti, v ktorej nie je rozmanitosť vnímaná ako hrozba, ale ako zdroj obohatenia.¹⁴⁰

¹³⁶ „Where a general policy or measure has disproportionately prejudicial effects on a particular group, it is not excluded that this may be considered as discriminatory notwithstanding that it is not specifically aimed or directed at that group.“ Rozsudok vo veci sťažnosti č. 24746/94, *Hugh Jordan v. Veľká Británia* zo dňa 4.8. 2001 (bod 154).

¹³⁷ Pozn. 1, Kovaľová, Z., Mitrová, A., op. cit., s. 22.

¹³⁸ Rozsudok Európskeho súdu vo veci sťažností č. 43577/98 a č. 43579/98 vo veci *Nachova a ostatní v. Bulharsko* z 6.7. 2005.

¹³⁹ „...in case of deprivation of life, Article 2 and 14 of the Convention combined imposed a duty on State authorities to conduct an effective investigation irrespective of the victim's racial or ethnic origin. ...the authorities had the additional duty to take all reasonable steps to unmark any racist motive in an incident involving the use of force by law enforcement agents. Rozsudok Európskeho súdu o sťažnosti č. 43577/98 a č. 43579/98 vo veci *Nachova a ostatní v. Bulharsko* z 6.7. 2005 (bod 126).

¹⁴⁰ „Racial violence is a particular affront to human dignity and, in view of its perilous consequences, requires from

Európsky súd vyslovil prevratné rozhodnutie s ohľadom na ochranu pred rasovou diskrimináciou; po prvýkrát v histórii vyslovil, že došlo k porušeniu článku 2 Európskeho dohovoru (právo na život) v spojení s článku 14 Európskeho dohovoru a zároveň prvýkrát vyslovil porušenie článku 14 na základe rasy alebo etnickej príslušnosti. Rozhodnutie prinieslo úplne nový spôsob interpretácie článku 14. Európsky súd stanovil, že je veľmi náročné dokázať existenciu diskriminácia na základe rasy či etnického pôvodu nad všetku rozumnú pochybnosť. Zároveň však vyhlásil, že v takejto situácii sa dôkazné bremeno presúva na štát, ktorý musí preukázať, že k diskriminácii nedošlo.¹⁴¹

Následne bol prípad postúpený Veľkej komore Európskeho súdu, ktorá sa od pôvodného rozhodnutia čiastočne odchyľila. Síce jednohlasne vyslovila, že článok 2 bol porušený, ale otázku porušenia článku 14 rozdelila do dvoch aspektov: 1. Procesný aspekt článku 2 bol porušený, pretože príslušné orgány „*neprijali všetky možné kroky, aby vyšetrili, či diskriminácia mohla alebo nemohla hrať úlohu v predmetných udalostiach.*“¹⁴² 2. V prípade materiálneho aspektu článku 2 (ohľadom toho, že rasová neznášanlivosť a predsudky hrali pri usmrtení úlohu) Veľká komora odmietla inovatívny spôsob interpretácie článku 14 a presun dôkazného bremena na štát v prípadoch diskriminácie.¹⁴³ Veľká komora nesúhlasila s presunom dôkazného bremena v tomto prípade, pretože vláda by musela preukázať existenciu subjektívneho úmyslu diskriminovať (rasovú predpojatosť úradnej osoby), túto možnosť úplne nevylúčila, ale naznačila možné použitie tohto konceptu, dokonca aj v prípadoch tvrdého porušenia zákazu diskriminácie, v budúcnosti.¹⁴⁴

the authorities special vigilance and a vigorous reaction. It is for this reason that the authorities must use all available means to combat racism and racist violence, thereby reinforcing democracy's vision of a society in which diversity is not perceived as a threat but as a source of enrichment.“ Rozsudok Európskeho súdu o sťažnosti č. 43577/98 a č. 43579/98 vo veci Nachova a ostatní v. Bulharsko z 6.7. 2005 (bod 145).

¹⁴¹ Pozn. 1, Kovaľová, Z., Mitrová, A., op. cit., s. 22.

¹⁴² „...the authorities failed in their duty under Article 14 of the Convention taken in conjunction with Article 2 to take all possible steps to investigate whether or not discrimination may have played a role in the events. ...there has been a violation of Article 14 of the Convention taken in conjunction with Article 2 in its procedural aspect.“ Rozsudok Európskeho súdu vo veci sťažností č. 43577/98 a č. 43579/98 vo veci Nachova a ostatní v. Bulharsko z 6.7. 2005 (bod 168).

¹⁴³ „The Great Chamber ... does not consider that the alleged failure of the authorities to carry out an effective investigation in the supposedly racist motive for the killing should shift the burden of proof to the Government with regard to the alleged violation of Article 14 of the Convention taken in conjunction with the substantive aspect of Article 2. Rozsudok Európskeho súdu o sťažnosti č. 43577/98 a č. 43579/98 vo veci Nachova a ostatní v. Bulharsko z 6.7. 2005 (bod 157).

¹⁴⁴ „The Grand Chamber cannot exclude the possibility that in certain cases of alleged discrimination it may require the respondent Government to disprove an arguable allegation of discrimination and – if they fail to do so – find a violation of Article 14 of the Convention on that basis. However, where it is alleged – as here – that a violent act was motivated by racial prejudice, such an approach would amount to requiring the respondent Government to prove the absence of a particular subjective attitude on the part of the person concerned. ...the Court does not consider that it

Európsky súd sa ku konceptu prenosu dôkazného bremena v prípadoch tvrdeného porušenia článku 14 Európskeho dohovoru vrátil v prípade *D.H v. Česká republika* (2007)¹⁴⁵ a umožnil jeho využitie v prípadoch, kedy sťažovateľ predloží dôkazy natoľko relevantné a spoľahlivé, že opodstatňujú vznik (vyvrátiteľnej) domnienky nepriamej diskriminácie. Potom musí vláda žalovaného štátu dokázať, že namietané diskriminačné jednanie vyplývajúce zo zákona je výsledkom objektívnych faktorov, ktoré nemajú žiadny vzťah k rasovému pôvodu sťažovateľa. Prípad sa týkal osemnástich sťažovateľov, ktorí namietali diskrimináciu pri výkone práva na vzdelanie zaručené článkom 2 Protokolu č. 1 k Európskemu dohovoru na základe ich rasy a etnického pôvodu. V sťažnosti argumentovali tým, že na základe neobjektívnych psychologických testov boli umiestnení do zvláštnych škôl, ktoré neposkytovali také kvalitné vzdelanie ako obyčajné školy, v dôsledku čoho boli znevýhodnení v ich ďalšom živote. Svoje tvrdenia dokladali aj štatistiky, podľa ktorých boli rómske deti v Ostrave umiestňované do zvláštnych škôl 27krát častejšie ako deti nerómskeho pôvodu.¹⁴⁶

Po prvýkrát v prípade rozhodoval Druhý senát Európskeho súdu, ktorý pomerom hlasov 6:1 rozhodol v prospech Českej republiky. V stanovenej lehote požiadali sťažovatelia o postúpenie veci Veľkému senátu, ktorý rozsudok Druhého senátu zvrátil a rozhodol, že bol porušený článok 14 Európskeho dohovoru v spojení s článkom 2 Protokolu č. 1. Veľký senát dospel k názoru, že dôkazy predložené sťažovateľmi môže považovať za dostatočne spoľahlivé a významné pre vznik silnej domnienky nepriamej diskriminácie na základe etnického pôvodu a je na českej vláde, aby preukázala, že rozdiel v dopade legislatívy je výsledkom objektívnych faktorov nesúvisiacich s etnickým pôvodom sťažovateľov.¹⁴⁷

has been established that racist attitudes played a role in Mr Angelov's and Mr Petkov's deaths. It thus finds that there has been no violation of Article 14 of the Convention taken in conjunction with Article 2 in its substantive aspect." Rozsudok Európskeho súdu vo veci sťažností č. 43577/98 a č. 43579/98 vo veci Nachova a ostatní v. Bulharsko z 6.7. 2005 body 157, 158, 159).

¹⁴⁵ Rozsudok Európskeho súdu vo veci sťažnosti č. 57325/00 vo veci D.H. a ostatní v. Česká republika z 13.11. 2007.

¹⁴⁶ Rozsudok Európskeho súdu vo veci sťažnosti č. 57325/00 vo veci D.H. a ostatní v. Česká republika z 13.11. 2007 (bod 134).

¹⁴⁷ „...the evidence submitted by the applicants can be regarded as sufficiently reliable and significant to give rise to a strong presumption of indirect discrimination. The burden of proof must therefore shift to the Government, which must show that the difference in the impact of the legislation was the result of objective factors unrelated to ethnic origin. Rozsudok Európskeho súdu vo veci sťažnosti č. 57325/00 vo veci D.H. a ostatní v. Česká republika z 13.11. 2007 (bod 195).

V súvislosti s vyššie menovaným rozsudkom by som rada poukázala na názor Pavla Svobodu¹⁴⁸, ktorý sa s rozsudkom Európskeho súdu nestotožňuje a poukazuje na jeho značné nedostatky. Vo svojom článku „D.H. a ostatní v. Česká republika: i mistr tesař se někdy utne?“¹⁴⁹ rozoberá právne a logicko-argumentačné aspekty rozsudku Európskeho súdu.

V úvode Svoboda poukazuje na fakt, že kým prvý, pre Českú republiku priaznivejší, rozsudok malého senátu Európskeho súdu vyznel v pomere hlasov 6:1 v prospech Českej republiky, veľký senát rozhodol pomerom hlasov 13:4 v jej neprospech, z čoho odvodzuje, že rozhodovanie Európskeho súdu často krát závisí na personálnom zložení konkrétneho senátu a teda môže byť dielom náhody a nie relatívne stabilnej inštitucionálnej múdrosti. Ďalej poukazuje na fakt, že Európsky súd pri svojom rozhodovaní vychádzal z množstva nerelevantných predpisov všeobecne o Rómoch a opomenul jediný relevantný predpis, ktorým je rezolúcia Rady ES 89/C 153/02 zo dňa 22. 5. 1989¹⁵⁰ o zaistení dochádzky detí Rómov a kočovníkov, ktorá v preambule uvádza, že 30-40% rómskych detí v EÚ chodí do školy občas, zatiaľ čo 50% školu nenavštevovalo nikdy¹⁵¹. Toto (ne)zistenie sa nehodí v situácii, kedy štát zaisťuje dochádzku rómskych detí v podstate úplne.

Odhladnuc od úvah autora týkajúcich sa základných aplikačných princípov určujúcich diskrimináciu (prípadne jej formu) a prípustnosti žaloby, t.j. vyčerpania všetkých vnútroštátnych opravných prostriedkov pre podaním sťažnosti k Európskemu súdu, rada by som poukázala na postrehy ohľadom domnienky nepriamej diskriminácie sťažovateľov, ku ktorej Európsky súd dovedla skutočnosť, že väčšina žiakov zvláštnych škôl bola rómskeho pôvodu. Európsky súd za objekty diskriminácie prehlásil len rómskych žiakov zvláštnych škôl, nie ich žiakov nerómskeho pôvodu. Autor uvádza, že kedy Európsky súd prehlásil, že predmetom diskriminácie boli aj nerómski žiaci, jeho hlavný výrok o rasovej diskriminácii by tým stratil na relevancii. Nie je preto prekvapivé, že španielsky sudca Borrego vo svojom nesúhlasnom stanovisku prehlasuje

¹⁴⁸ Doc. JUDr., Pavel Svoboda, PhD., D.E.A.

¹⁴⁹ Svoboda, P. D.H. a ostatní v. Česká republika: i mistr tesař se někdy utne? [online] Dostupné z: <http://sojdrova.cz> [cit. 2013-10-14]

¹⁵⁰ Resolution of the Council and the Ministers of Education meeting within the Council of 22 May 1989 on school provision for gypsy and traveller children, 89/C 153/02.

¹⁵¹ Considering that the present situation is disturbing in general, and in particular with regard to schooling, that only 30 to 40% of gypsy and traveller children attend school with any regularity, that half of them have never been to school, and beyond...and that the illiteracy rate among adults is frequently over 50% and in some places 80% or more, ...“

túto pasáž rozsudku za rasistickú, keď zavádza odlišný právny systém na základe rasy bez objektívneho odôvodnenia. Záver Európskeho súdu o tom, že rómski žiaci boli umiestňovaní do zvláštnych škôl v dôsledku svojho rómskeho pôvodu nebol preukázaný v individuálnych prípadoch, ale len všeobecne štatisticky. Z toho Európsky súd vyvodil domnienku nepriamej diskriminácie, v súvislosti s čím autor považuje za nutné zaoberať sa niekoľkými aspektmi tohto záveru.

Autor primárne kritizuje spôsob, akým sa Európsky súd vysporiadal s použitím štatistiky ako dôkazného prostriedku. Štatistiku ako dôkazný prostriedok Svoboda nevyklučuje, ale pripomína vyjadrenie Európskeho súdneho dvora, že *„národnému sudcovi prislúcha vyhodnotiť, či sa štatistické údaje môžu vziať do úvahy, t.j. či zahrňujú dostatočný počet jedincov, či nie sú výrazom náhodných javov a či sú všeobecne významné.“*, na ktorú v diskutovanom rozsudku odkazuje aj samotný Európsky súd.¹⁵² Štatistika, ktorú predložili sťažovatelia a ktorú Európsky súd použil ako základ pre rozsudok, obsahuje údaje, ktoré sa týkajú len škôl v Ostrave a nie v celej Českej republike. Naviac, žiadny národný súd štatistiku nehodnotil, nakoľko sa žiadne súdne konanie, s výnimkou konania pred Ústavným súdom, nekonalo. Taktiež treba poznamenať, že závery štatistiky nie je možné považovať za hodnoverné, nakoľko Česká republika neviduje svojich občanom podľa rasy (už to samo o sebe je možné považovať za prejav rasizmu), ale podľa národnosti, ku ktorej sa sami dobrovoľne prihlásia. Svoboda ďalej konštatuje, že Česká republika nemala možnosť vyvrátiť domnienku založenú štatistikou vyvrátiť, pretože jednak nemala k dispozícii inú štatistiku, nakoľko (ako sama Česká republika upozornila), neexistujú žiadne štatistiky na základe etnického kritéria, takže je možné za Rómov bezpečne považovať len tie osoby, ktoré sa samé k rómskej národnosti hlásia¹⁵³, a jednak zistenie, či došlo k diskriminácii každého jednotlivého sťažovateľa, teda prieskum individuálnych sťažností, Európsky súd odmietol, čím tejto možnosti Českú republiku zbavil. Naviac je nutné poznamenať, že dôkaz štatistikou nemôže prejsť testom proporcionality.

V ďalších statiach autor rozoberá spôsob, akým sa Európsky súd vysporiadal s otázkami psychologických testov a súhlasu rodičov, ktoré boli zásadné z pohľadu umiestnenia sťažovateľov do zvláštnych škôl. Psychologické testy, ktoré sťažovatelia

¹⁵² zrov. Rozsudok Európskeho súdu vo veci sťažnosti č. 57325/00 vo veci D.H. a ostatní v. Česká republika z 13.11. 2007 (bod 187).

¹⁵³ zrov. Rozsudok Európskeho súdu vo veci sťažnosti č. 57325/00 vo veci D.H. a ostatní v. Česká republika z 13.11. 2007 (bod 190).

označili za neobjektívne a uvádzajú ich ako základný dôvod ich umiestnenia do zvláštnych škôl, mali za cieľ zaistiť nielen prirodzenú inteligenciu, ako tvrdí Európsky súd¹⁵⁴, ale aj ďalšie stránky žiakovej osobnosti, dôležité pre úspešné zvládnutie základnej školy – okrem inteligencie hodnotí tiež výchovu v rodine, záškoláctvo dieťaťa a nedostatok motivácie, preto redukovať obsah psychologických testov len na IQ test, ako to robí Európsky súd, nie je možné vyhodnotiť inak ako zámernú manipuláciu s faktami, bez ktorej by ale Európsky súd nemohol dospieť k záveru o nepriamej diskriminácii. Európsky súd vo svojom rozsudku uznáva, že psychologické testy boli objektívne, pretože nebrali do úvahy rozdiel medzi rómskymi a nerómskymi deťmi, ale hodnotí to záporne – testy boli pripravené pre české deti a nebrali do úvahy zvláštnosti rómskych detí.¹⁵⁵ Autor ironicky poznamenáva, že ide o prekvapivé zistenie za predpokladu, že sa jedná jednak o výuku v českých školách a jednak ani prispôsobenie testov s ohľadom na rómske deti neprinieslo zmenu v zastúpení Rómov v zvláštnych školách.^{156, 157} Druhú podmienku pre umiestnenie dieťaťa do zvláštnej školy, súhlas rodičov, Európsky súd kritizuje, nakoľko nebol presvedčený o tom, že rodičia rómskych detí, často bez vzdelania, boli schopní domyslieť dôsledky svojho súhlasu.¹⁵⁸ Svoboda považuje logiku Európskeho súdu za podivnú; ako uvádza, pokiaľ rodičia nie sú schopní vykonávať rodičovskú zodpovednosť, nie je na mieste, aby český štát prikrročil k obmedzeniu týchto práv a ich nahradení napr. ustanovením opatrovníka? Európsky súd síce uznáva neschopnosť rodičov domyslieť dôsledky súhlasu, no nekritizuje samotnú neschopnosť výkonu rodičovských práv, ani fakt, že práva neboli obmedzené, ale kritizuje existenciu režimu, ktorý vyžaduje súhlas rodičov, akoby to bola jediná situácia, kedy dieťa súhlas rodičov potrebuje. Nakoniec Európsky súd kvalifikuje tento súhlas ako „vzdanie sa práva nebyť podriadený rasovej diskriminácie“¹⁵⁹, čo inými

¹⁵⁴ zrov. Rozsudok Európskeho súdu vo veci sťažnosti č. 57325/00 vo veci D.H. a ostatní v. Česká republika z 13.11. 2007 (bod 16).

¹⁵⁵ zrov. Rozsudok Európskeho súdu vo veci sťažnosti č. 57325/00 vo veci D.H. a ostatní v. Česká republika z 13.11. 2007 (bod 40).

¹⁵⁶ zrov. Rozsudok Európskeho súdu vo veci sťažnosti č. 57325/00 vo veci D.H. a ostatní v. Česká republika z 13.11. 2007 (bod 41 odst. 3).

¹⁵⁷ V situácii, kedy rómske dieťa vo veku školopovinných českých detí neovláda svoje meno, nevie, koľko má rokov, nemá základné hygienické návyky, nevie rozlíšiť pravú a ľavú ruku, nepozná farby, nevie používať príbor, nevie narábať nožnicami apod. je zvládnutie psychologických testov, ktoré nehodnotia len IQ, náročné. A je nutné poukázať na fakt, že zmienené vedomosti a zručnosti je možné očakávať univerzálne a ich absencia nie je podmienená príslušnosťou k rómskemu etniku za predpokladu, že zanedbanú výchovu nebudeme považovať za súčasť rómskej kultúry.

¹⁵⁸ zrov. Rozsudok Európskeho súdu vo veci sťažnosti č. 57325/00 vo veci D.H. a ostatní v. Česká republika z 13.11. 2007 (bod 203).

¹⁵⁹ zrov. Rozsudok Európskeho súdu vo veci sťažnosti č. 57325/00 vo veci D.H. a ostatní v. Česká republika z 13.11. 2007 (bod 204).

slovami znamená diskrimináciu rómskych žiakov, ktorí boli na základe súhlasu svojich rodičov umiestnení do zvláštnej školy. Ako Svoboda ďalej uvádza, tento argument potreboval Európsky súd na to, aby diskrimináciu preukázal; zároveň však vychádza z toho, že už preukázal, že zaradením do zvláštnej školy boli rómski občania diskriminovaní. Jediný dôkazný prostriedok v prospech diskriminácie však bola štatistika, ktorá len založila vyvrátiteľnú domnienku. Podľa názoru Svobody, Európsky súd nemá právo tento argument používať za preukázaný fakt za situácie, keď nedal žalovanej Českej republike efektívnu možnosť onú domnienku vyvrátiť. Taktiež sú na mieste úvahy o nápravných riešeniach, kedy Svoboda vidí dve riešenia: buď podmienku súhlasu rodičov rómskych žiakov zrušiť, čo by však mohlo byť považované za rasistické, nakoľko podmienka súhlasu rodičov u nerómskych detí by aj naďalej zostala, alebo tento súhlas nahradiť súhlasom príslušného štátneho orgánu.

Vytykána diskriminácia teda spočíva v tom, že zvláštne školy, zriadené pre žiakov so zvláštnymi potrebami, navštevovali žiaci so zvláštnymi potrebami a že má rómska časť populácie zvláštne potreby pritom priznal aj Európsky súd; ani dospelí Rómovia nie sú podľa Európskeho súdneho dvora schopní zvážiť dôsledky svojho počínania pri udelení súhlasu k zaradeniu detí do zvláštnej školy či podať vnútroštátne prostriedky¹⁶⁰, čo teda možno čakať od rómskych detí?

V ďalšej časti Svoboda definuje samotnú tézu Európskeho súdu o prechode dôkazného bremena ako nešťastné vyjadrenie toho, že u diskriminačných opatrení je povinnosťou štátu preukázať, že ich môže objektívne a rozumne odôvodniť; nejde teda o žiadny prechod dôkazného bremena, pretože čiastočná dôkazná povinnosť je pri sporoch s diskriminačnou povahou daná vždy. To ale potvrdil aj sám Európsky súd, keď najprv nechal sťažovateľov predložiť štatistické údaje ako dôkazný prostriedok. Naviac, pokiaľ sa umiestňovanie do zvláštnych škôl dialo na základe psychologického testu, so súhlasom rodičov a ešte existovala možnosť spätného prechodu dieťaťa zo zvláštnej školy, nebolo podľa názoru Svobodu pre každého sťažovateľa nič jednoduchšieho než si nechať urobiť ďalší nezávislý psychotest či odvolať súhlas rodičov a požiadať o prevedenie do občajnej školy, čo však žiadny zo sťažovateľov neurobil. Keďže od

¹⁶⁰ zrov. Nesúhlasné stanovisko sudcu Borrega (bod 12) „I consider the stance taken by the Grand Chamber with respect to the parents of the minor applicants to be extremely preoccupying and, since it concerned all Roma parents, one that is quite frankly unacceptable.“ (bod 15) „How cynical: the parents of the applicant minors are not qualified to bring up their children, even though they are qualified to sing an authority in favour of British and North American representatives whom they do not even know!“ Rozsudok Európskeho súdu vo veci sťažnosti č. 57325/00 vo veci D.H. a ostatní v. Česká republika z 13.11. 2007.

doby údajnej diskriminácie až do doby vynesenia rozsudku táto možnosť objektívne existovala, neexistoval žiadny právny dôvod pre prenesenie dôkazného bremena, pretože všetky dôkazy nemala v rukách obžalovaná.

V neposlednom rade sa článok dotýka aj rozhodnutia Európskeho súdu nezaoberať sa individuálnymi sťažnosťami, nakoľko má za to, že „*Rómovia predstavujú znevýhodnenú a zraniteľnú menšinu*“¹⁶¹ a sporné zákonodarstvo o zvláštnych školách malo „*neprimerane škodlivý dopad na rómsku komunitu, ...tomuto diskriminačnému zaobchádzaniu museli byť nutne vystavení aj sťažovatelia ako príslušníci tejto komunity. Vzhľadom k tomuto záveru sa už Súd nemusí zaoberať ich individuálnymi prípadmi*“.¹⁶² Podľa názoru Svobodu sa Európsky súd nezaoberal rozhodujúcou otázkou, či sa údajná diskriminácia dotkla konkrétne všetkých sťažovateľov, či boli sťažovatelia do zvláštnych škôl zaradení oprávnene alebo nie. Pre Európsky súd bolo dostačujúce, že tvrdený diskriminačný režim zvláštnych škôl, naviac podložený len veľmi približnými odhadmi, zhrňoval väčšinou rómskych žiakov a sťažovatelia boli Rómovia. V tomto ohľadu Svoboda nastoľuje znovu otázku rasizmu v tejto časti rozsudku, ktorá nie je podložená objektívnymi faktami, t.j. posúdením individuálnych prípadov, ale len o samotnú príslušnosť k určitej skupine.

Záverom Svoboda konštatuje, že rozsudok bol výsledkom úpornej snahy získať prvý rozsudok v konkrétnej rasistickej kauze. Jedinou útechou je podľa Svobodu myšlienka, že takýto záver nie je možné aplikovať na Európsky súd ako celok, ale že sa veľký senát len náhodou zišiel v mimoriadne silnom fundamentalistickom zložení a dúfa, že pokiaľ by sa ďalší bývalí žiaci zvláštnych škôl rozhodli využiť možnosť získať podaním sťažnosti u Európskeho súdu 4.000,- EUR aj bez vyčerpania vnútroštátnych opravných prostriedkov, bude sťažnosť prejednávať menej fundamentalistický senát, ktorý skúmaný rozsudok uvedie čo najskôr do zabudnutia.

¹⁶¹ zrov. Rozsudok Európskeho súdu vo veci sťažnosti č. 57325/00 vo veci D.H. a ostatní v. Česká republika z 13.11. 2007 (bod 182).

¹⁶² zrov. Rozsudok Európskeho súdu vo veci sťažnosti č. 57325/00 vo veci D.H. a ostatní v. Česká republika z 13.11. 2007 (bod 209).

4.1.2 Európska sociálna charta

4.1.2.1 Všeobecne o Európskej sociálnej charte

Druhým pilierom zmluvného systému ochrany ľudských práv pred rasovou diskrimináciou vytvoreného Radou Európy je *Európska sociálna charta*¹⁶³ (ďalej „Sociálna charta“) prijatá v roku 1961, ktorá nadobudla platnosť v roku 1965. Je základom európskych štandardov v oblasti hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv a formuluje minimálne štandardy v oblasti sociálnych práv¹⁶⁴, ktorých súčasťou je taktiež antidiskriminačná klauzula v preambule dokumentu. Chartu dnes dopĺňa Dodatokový protokol k Európskej sociálnej charte z roku 1988¹⁶⁵, Protokol meniaci Európsku sociálnu chartu z roku 1991¹⁶⁶ a Dodatokový protokol k Európskej sociálnej charte z roku 1995.^{167, 168} Dodatokový protokol z roku 1988 rozšíril materiálne záväzky Charty hlavne v oblasti zákazu diskriminácie v zamestnaní a povolanií bez diskriminácie z dôvodu pohlavia¹⁶⁹. Dodatokový protokol z roku 1995 založil systém kolektívnych sťažností. Platnosť dosiaľ nadobudli len dodatkové protokoly z roku 1988 (1992) a z roku 1995 (1998).

V dôsledku množstva dodatkov, zmien a vývoja najmä v oblasti pracovného práva a sociálnych politík zmluvných strán došlo v roku 1996 k prijatiu *Revidovanej Európskej sociálnej charty* (ďalej „Revidovaná sociálna charta“) ¹⁷⁰, ktorá má postupne nahradiť Sociálnu chartu. Revidovaná sociálna charta zakotvuje práva garantované pôvodným znením Sociálnej charty z roku 1961 a dodatkovým protokolom z roku 1988, ktorý pridáva nové práva, inkorporuje do svojho mechanizmu procesné novinky v

¹⁶³ E.T.S. No. 035; český text vid' pozn. 104, Hýbnerová, S., op. cit., s. 82 a nasl. (sdělení MZV č. 14/2000 Sb.m.s.)

¹⁶⁴ Patrí sem právo na prácu (čl. 1), právo na primerané pracovné podmienky (čl. 2), právo na bezpečnosť a ochranu zdravia pri práci (čl. 3), právo na spravodlivú odmenu za prácu (čl. 4), právo organizovať sa (čl. 5), právo na kolektívne vyjednávanie vrátane práva na štrajk (čl.6), právo detí a mládeže na ochranu pred fyzickými a morálnymi rizikami (čl. 7), právo zamestnaných žien na osobitnú ochranu v čase materstva (čl. 8), právo na odbornú poradenskú službu pri voľbe povolania (čl. 9), právo na odborné vzdelanie (čl. 10), právo na ochranu zdravia (čl. 11), právo na sociálne zabezpečenie (čl. 12), právo na sociálnu a lekársku starostlivosť (čl. 13), právo využívať služby sociálnych verejnoprospešných zariadení (čl. 14), právo telesne a duševne postihnutých osôb na odborné vzdelanie, rekvalifikáciu a znovuzaradenie do spoločnosti (čl. 15), právo rodiny na sociálnu, právnu a ekonomickú ochranu (čl. 16), právo matiek a detí na sociálnu a ekonomickú ochranu (čl. 17), právo vykonávať platené povolanie – zárobkovú činnosť na území inej zmluvnej strany (čl. 18), právo migrujúcich pracovníkov a ich rodín na ochranu a pomoc (čl. 19).

¹⁶⁵ E.T.S. No. 128; český text vid' pozn. 104, Hýbnerová, S., op. cit., s. 122 a nasl. (sdělení MZV č. 15/2000 Sb.m.s.)

¹⁶⁶ E.T.S. No. 142; český text vid' pozn. 104, Hýbnerová, S., op. cit., s. 142 a nasl.

¹⁶⁷ E.T.S. No. 158; český text vid' pozn. 104, Hýbnerová, S., op. cit., s. 152 a nasl.

¹⁶⁸ Protokoly 1991 a 1995 boli prijaté za účelom posilnenia a zdokonalenia kontrolného mechanizmu.

¹⁶⁹ Dodatokový protokol rozšíril práva chránené Sociálnou chartou o právo na rovnaké príležitosti a rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní bez diskriminácie z dôvodu pohlavia, právo na informácie a konzultácie, právo podieľať sa na stanovení a zlepšovaní pracovných podmienok a pracovného prostredia a právo starších ľudí na sociálnu ochranu.

¹⁷⁰ E.T.S. No. 163; český text vid' pozn. 104, Hýbnerová, S. op. cit., s. 164 a nasl.

zmysle protokolu (1991) a dodatkového protokolu (1995) a prináša ďalšie zmeny¹⁷¹. Dôvodová správa k Revidovanej sociálnej charte výslovne ustanovuje, že ustanovenia Sociálnej charty už nie sú platné pre ten štát, ktorý ratifikoval Revidovanú sociálnu chartu¹⁷². Česká republika Revidovanú sociálnu chartu podpísala 4. novembra 2000, ale doteraz neratifikovala.

Sociálna charta vychádza z existencie hospodárskeho a sociálneho systému trhovej ekonomiky európskych štátov. V čase, keď bola prijatá, predstavovala skôr budúce ciele v oblasti hospodárskych a sociálnych práv, ako záväzný medzinárodný štandard. Tomu zodpovedá aj charakter v nej zakotvených záväzkov štátov. Viacero ustanovení má programový charakter, iné ustanovenia majú obmedzenú právnu záväznosť. Prvú časť Charty tvorí deklarácia 19 zásad, pričom zmluvné strany si kladú za cieľ svojej politiky, o ktorý budú usilovať pomocou všetkých vhodných prostriedkov, ako na národnej, tak na medzinárodnej úrovni, dosiahnutie podmienok na účinnú realizáciu týchto zásad. Aj keď je toto ustanovenie vyjadrené v zmluve, má politickú povahu a kontrastuje s druhým, jednoznačne právnym ustanovením článku 20, ktoré ukladá zmluvnej strane, aby považovala za záväzné najmenej desať z devätnástich ustanovení časti II. Sociálnej charty, alebo štyridsaťpäť zo sedemdesiatich dvoch číslovaných odstavcov, z ktorých sa tieto články skladajú.¹⁷³ Tento selektívny prístup k právam chránených Sociálnou chartou bol daný odlišnou sociálnou úrovňou a tempom rozvoja členských štátov Rady Európy a vychádzal z reálneho predpokladu, že od zmluvných strán by bolo nereálne požadovať splnenie všetkých povinností časti II. Sociálnej charty.¹⁷⁴ V druhej časti (články 1 až 19) je obsiahnutý a podrobne definovaný

¹⁷¹ Revidovaná sociálna charta rozšírila pôvodný zoznam práv o práva pracovníkov na ochranu v prípade výpovede, na ochranu svojich nárokov v prípade insolventnosti zamestnávateľa, na dôstojnosť v práci, právo pracovníkov s povinnosťami k rodine na rovnaké príležitosti a na rovnaké zaobchádzanie, právo zástupcov pracovníkov na ochranu v podniku a právo na informácie a konzultácie v prípade kolektívneho prepúšťania a dve práva týkajúce sa problematiky chudoby, právo na ochranu pred chudobou a sociálnym vylúčením a právo na bývanie. Ďalšími zmenami na posilnenie zásady nediskriminácie, zlepšenie rovnosti pohlaví v oblasti pokrytých zmluvou, lepšia ochrana materstva a sociálnej ochrany matiek, lepšia sociálna, právna a ekonomická ochrana zamestnaných detí a lepšia ochrana postihnutých jedincov.

¹⁷² Článok B odst. 2 časti III Revidovanej sociálnej charty: „*Prijetí záväzků z jakéhokoliv ustanovení této Charty bude di data vstupu v účinnost těchto záväzků pro příslušnou smluvní stranu, která je vázána Evropskou sociální chartou popř. Dodatkovým protokolem, znamenat, že se na dotýčnou smluvní stranu přestanou vztahovat korespondující ustanovení Evropské sociální charty popřípadě Dodatkového protokolu z roku 1988.*“

¹⁷³ Článok A odst. 1 písm. c) Revidovanej sociálnej charty: „*S výhradou ustanovení článku B níže, každá smluvní strana se zavazuje: ... považovat se vázána dalším počtem článků nebo číslovaných odstavců části II Charty podle svého výběru, za předpokladu, že celkový počet článků nebo číslovaných odstavců, kterými bude vázána, nebude menší než 16 článků nebo 63 číslovaných odstavců.*“ Článok B odst. 1 Revidovanej sociálnej charty: „*Žádná smluvní strana Evropské sociální charty nebo smluvní strana Dodatkového protokolu z 5. května 1988 nemůže ratifikovat, přijmout nebo schválit tuto Chartu, aniž by se necítila být vázána prinejmenším těmi ustanoveními, která korespondují s ustanoveními Evropské sociální charty a popřípadě Dodatkového protokolu, kterými jsou vázány.*“

¹⁷⁴ Pozn. 104, Hýbnerová, S., op. cit., s. 12.

katalóg individuálnych a kolektívnych hospodárskych a sociálnych práv a spôsob, akým majú byť tieto práva dosiahnuté. V zmysle III. časti Charty je zmluvným stranám daná možnosť prijať za záväzné len niektoré práva. Treba však, aby členský štát prevzal na seba najmenej 10 článkov (práv) a 45 číslovaných odstavcov Charty.¹⁷⁵ Ani tento výber ale nie je úplne ponechaný na voľbe zmluvných strán. Zmluvné strany totiž musia prijať najmenej päť zo špecifikovaných siedmich článkov II. časti, ktoré sú považované za jadro Sociálnej charty. Medzi tieto práva sú zaradené právo organizovať sa upravené v článku 5, právo na kolektívnej vyjednávanie v článku 6, právo na sociálne zabezpečenie v článku 12, právo na sociálnu a zdravotnú pomoc v článku 13, právo rodiny na sociálnu, právnu a hospodársku ochranu v článku 16 a právo prísťahovaleckých pracovníkov a ich rodín na ochranu a pomoc v článku 19.

4.1.2.2 Zákaz rasovej diskriminácie v Európskej sociálnej charte

Princíp rovnosti a zákaz rasovej diskriminácie je upravený už v Preambule Sociálnej charty, ktorá stanovuje všeobecnú antidiskriminačnú klauzulu vzťahujúcu sa na všetky sociálne práva, nielen tie Chartou zaručené „...*užívání sociálních práv by mělo být zajištěno bez diskriminace z důvodu rasy, barvy, pohlaví, náboženství, politického názoru, národního původu nebo sociálního původu, ...*“. Ustanovenie je formulované dosť nešťastne z pohľadu hypotetického znenia „...*užívání by mělo být zajištěno...*“¹⁷⁶ zaručiť ochranu sociálnym právam z taxatívne vymedzených diskriminačných dôvodov. Na druhú stranu, dôvod pre túto formuláciu vidím v špeciálnom charaktere Sociálnej charty, kedy pri zakotvení sociálnych práv autori brali do úvahy rozdielnu ekonomickú vyspelosť zmluvných štátov a nemohli očakávať, že všetky štáty budú schopné hneď od začiatku garantovať všetky práva obsiahnuté v Sociálnej charte. Podmienka v antidiskriminačnej klauzule sa teda vzťahuje na práva, ktoré sa ešte zmluvná strana nezaviazala plniť a tým aj ochraňovať pred diskrimináciou.

Ochranu práv zakotvených v Revidovanej sociálnej charte pred rasovou diskrimináciou sa najviac týka znenie článku E (Nediskriminácia), v časti V Revidovanej sociálnej charty: „*Požívání práv stanovených v této Chartě bude zajištěno*¹⁷⁷ *bez diskriminace založené na jakémkoliv důvodu, jako je rasa, barva,*

¹⁷⁵ Pozn. 48, Jankuv, J. op. cit., s. 186.

¹⁷⁶ „...*the enjoyment of social rights should be secured...*“

¹⁷⁷ „...*the enjoyment of the rights set forth in this Charter shall be secured...*“

pohlaví, jazyk, náboženství, politické nebo jiné názory, národnostní nebo sociální původ, zdraví, příslušnost k národnostní menšině, rodný nebo jakýkoliv jiný status.“

Článok E je inšpirovaný článkom 14 Európskeho dohovoru. Taktiež sa teda jedná o neautonómne ustanovenie, ktoré môže byť porušené len v spojení s niektorým právom garantovaným Revidovanou sociálnou chartou. Tento článok zakotvuje demonštratívny výpočet diskriminačných dôvodov.

4.1.2.3 Kontrolný systém

Sociálna charta je vybavená kontrolným mechanizmom, ktorý bol pôvodne koncipovaný skôr ako monitorovacia, administratívna procedúra a je založený na povinnosti zmluvných strán pravidelne predkladať (pôvodne v dvojročných intervaloch) generálnemu tajomníkovi Rady Európy správy o plnení prijatých ustanovení. V záujme vyššej efektivity Sociálnej charty bol prijatý *Protokol meniaci Európsku sociálnu chartu* (1991) *Dodatkový protokol k Európskej sociálnej charte zavádzajúci systém kolektívnych sťažností* (1995), ktoré kontrolnú procedúru modifikujú.

Prvé nové momenty kontrolného mechanizmu Sociálnej charty priniesol Protokol meniaci Európsku sociálnu chartu (1991), ktorý značne vylepšuje kontrolný mechanizmus Charty. Vyjasňuje a špecifikuje príslušné funkcie dvoch hlavných orgánov kontroly Sociálnej charty: *Výboru expertov* a *Vládneho výboru*¹⁷⁸. Prijatie tohto Protokolu malo za cieľ posilniť úlohu Výboru expertov; zvýšením počtu jeho členov, ktorí naďalej nebudú menovaní Výborom ministrov, ale budú volení Parlamentným zhromaždením, čo zvýrazní ich nezávislosť a nestrannosť. Výboru, ktorý prejednáva správy zmluvných štátov a posudzuje z právneho hľadiska súlad vnútroštátneho práva a praxe so záväzkami vyplývajúcimi zo Sociálnej charty dáva po novom možnosť požiadať o dodatočné informácie priamo príslušné zmluvné strany. Vládne mu výboru bola po novom vymedzená úloha pripravovať rozhodnutia Výboru ministrov. Vytvára tiež priestor pre participáciu sociálnych partnerov (zástupcov národných organizácií zamestnávateľov a odborov, ktorí sú členmi medzinárodných odborových a zamestnávateľských organizácií) a mimovládnych organizácií, a to zakotvením možnosti zasielať pripomienky k správam zmluvných strán priamo generálnemu tajomníkovi Rady Európy.¹⁷⁹ Napriek tomu, že Protokol ešte nenadobudol platnosť¹⁸⁰ sa

¹⁷⁸ Pôvodne Podvýbor sociálneho výboru Rady Európy.

¹⁷⁹ Pozn. 48, Jankuv, J., op. cit., s. 187. zrov. pozn. 43, Šturma, P., op. cit., s. 41.

už Protokol čiastočne uplatňuje, a to na základe rozhodnutia Výboru ministrov Rady Európy aplikovať niektoré ustanovenia dodatkového protokolu predtým, než nadobudne platnosť a s vedomím, že sú v rozpore so súčasným znením Sociálnej charty.¹⁸¹

Ďalším krokom k posilneniu kontrolného mechanizmu bolo prijatie *Dodatkového protokolu k Európskej sociálnej charte* (1995), ktorý zakotvuje systém kolektívnych sťažností¹⁸² sociálnych partnerov a mimovládnych organizácií proti neuspokojivej aplikácii Sociálnej charty zmluvným štátom. Tento Protokol má za úlohu efektívne zlepšiť vynucovanie sociálnych práv garantovaných Sociálnou chartou. Umožňuje medzinárodným a reprezentatívnym národným organizáciám zamestnávateľov a odborom, ako aj medzinárodným nevládnym organizáciám s poradným štatútom pri Rade Európy podať kolektívnu sťažnosť proti neuspokojivej aplikácii Charty. Sťažnosť má byť adresovaná generálnemu tajomníkovi Rady Európy, ktorý ju dá na vedomie dotknutému štátu a ihneď ju postúpi Výboru expertov. Na základe správy Výboru expertov prijme Výbor ministrov rezolúciu, resp. ak Výbor expertov zistí, že Charta nebola aplikovaná primeraným spôsobom, Výbor ministrov prijme odporúčanie dotknutému štátu, ktoré však musí byť prijaté dvojtretinovou väčšinou.¹⁸³

4.2 EURÓPSKE SPOLOČENSTVO/EURÓPSKA ÚNIA

Európske spoločenstvá (neskôr Európske spoločenstvo, ďalej „ES“) boli založené v období, keď už bola prijatá Všeobecná deklarácia ľudských práva a ochrana ľudských práv a základných slobôd bola predmetom záujmu členských štátov OSN, na pôde ktorej sa pripravovali ďalšie dokumenty. Európske spoločenstvá a neskôr Európska únia (ďalej „EÚ“) boli pôvodne vytvorené najmä za účelom dosiahnutia cieľov ekonomickej povahy. Pri ich vytváraní sa vychádzalo z predpokladu, že proces ekonomickej integrácie zakotvený v zakladajúcich zmluvách neprekročí čisto hospodársky rozmer a nebude zasahovať do iných oblastí, teda ani nepovedie k porušovaniu ľudských práv. Zakladajúce zmluvy teda neobsahovali ustanovenia o ochrane ľudských práv a základných slobôd, pôvodne ochranu ľudských práv vôbec

¹⁸⁰ Protokol nadobudne platnosť až 30 dní od dátumu, kedy všetky zmluvné strany Charty vyjadria súhlas (bez ratifikácie alebo s ratifikáciou) byť Protokolom viazané.

¹⁸¹ Pozn. 104, Hýbnerová, S., op. cit., s. 13.

¹⁸² Možnosť podávať kolektívne sťažnosti ale nie je automatická. Podmienkou je vyslovenie súhlasu štátom, ratifikácia Protokolu o kolektívnych sťažnostiach podľa článku D odst. 1 Revidovanej sociálnej charty.

¹⁸³ Pozn. 48, Jankuv, J., op. cit., s. 187. zrov. pozn. 43, Šturma, P., op. cit., s. 42.

nepredvídali, pretože ochrana ľudských práv bola prenechávaná inej medzinárodnej organizácii, Rade Európy. Tá bola primárne vytvorená pre účely ochrany demokratických zásad, vrátane ochrany ľudských práv. Postupným prehĺbovaním a rozširovaním kompetencií jednotlivých orgánov EÚ došlo k rozšíreniu agendy EÚ, ktorá už nepokrýva len hospodársku spoluprácu ako tomu bolo v počiatočnej, ale aj sociálnu a politickú oblasť vrátane ochrany ľudských práv. Tento proces sa začal z dôvodu previazanosti ekonomických záujmov so záujmami jednotlivcov. Oblasťou (ochrany) ľudských práv sa ako prvý z orgánov ES/EÚ začal vo svojej rozhodovacej praxi zaoberať Európsky súdny dvor (ďalej „ESD“). Zmluvou o Európskej únii (ďalej „Zmluva o EÚ“) sa následne pojem ľudských práv, resp. základných práv tak, ako bol vytvorený judikatúrou ESD, dostal do zakladajúcich zmluvných inštrumentov Európskej únie a bol rozvinutý aj v normotvornej činnosti orgánov Európskych spoločenstiev a Európskej únie. Ochrana ľudských práv sa takto dostala do noriem primárneho i sekundárneho európskeho práva a doplnila už existujúcu konštantnú judikatúru ESD v tejto oblasti. Významné miesto pri ochrane ľudských práv v rámci Európskej únie hrajú aj medzinárodné zmluvy v oblasti ľudských práv, na ktoré odkazujú viaceré ustanovenia zakladajúcich zmlúv Európskych spoločenstiev a Európskej únie. Maastrichtská zmluva potvrdila aj inšpiračnú úlohu vnútroštátnych právnych poriadkov členských štátov vo forme právnych zásad. ESD vo svojej rozhodovacej činnosti prihliada na všetky tieto pramene.¹⁸⁴

4.2.1 Úprava zákazu rasovej diskriminácie v rámci EÚ pred prijatím Lisabonskej zmluvy

Legislatívny základ právomoci v oblasti rovnosti a zákazu rasovej diskriminácie predstavuje **článok 13**¹⁸⁵ Zmluvy zakladajúcej Európske spoločenstvo (ďalej „Zmluva o ES“). Z pohľadu tejto práce je článok 13 Zmluvy o ES najvýznamnejší, aj keď

¹⁸⁴ Pozn. 48, Jankuv, J., op cit., str. 201.

¹⁸⁵ Článok 13 odst. 1 Zmluvy o ES (teraz článok 19 Zmluvy o fungovaní Európskej únie): „Aniž jsou dotčena ostatní ustanovení této smlouvy a v rámci pravomocí svěřených Společenství touto smlouvou, může Rada na návrh Komise a po konzultaci s Evropským parlamentem jednomyslně přijmout vhodná opatření k boji proti diskriminaci na základě pohlaví, rasy nebo etnického původu, náboženského vyznání nebo světového názoru, zdravotního postižení, věku nebo sexuální orientace.“ Zrov. Článok 19 odst. 1 Zmluvy o fungovaní Európskej únie: „Aniž jsou dotčena ostatní ustanovení Smluv a v rámci pravomocí svěřených Unii Smlouvami, může Rada zvláštním legislativním postupem a po odbržení souhlasu Evropského parlamentu jednomyslně přijmout vhodná opatření k boji proti diskriminaci na základě pohlaví, rasy a etnického původu, náboženského vyznání nebo přesvědčení, zdravotního postižení, věku nebo sexuální orientace.“

zakladajúce zmluvy¹⁸⁶ obsahujú v oblasti rovnosti a zákazu diskriminácie aj ďalšie články¹⁸⁷, ktoré sú v oblasti rovnosti a zákazu diskriminácie dôležité. Článok 13 zakotvuje osobitný právny základ kompetencií v oblasti zákazu rasovej diskriminácie. V zmysle tohto článku bola Rade ustanovená kompetencia bojovať proti diskriminácii z dôvodov pohlavia, **rasy, etnickej príslušnosti**, náboženstva a viery, zdravotného postihnutia, veku a sexuálnej orientácie. Vyššie uvedené dôvody diskriminácie boli prvýkrát pojaté ako osobitné črty osobnosti (diskriminačné znaky), vo vzťahu ku ktorým má platiť zákaz priamej a nepriamej diskriminácie.¹⁸⁸

Rozšírenie kompetencií Rady pri rozvíjaní zákazu diskriminácie o ďalšie dôvody (diskriminačné znaky) a následný vývoj sekundárneho práva EÚ v oblasti zákazu rasovej diskriminácie mal pozitívny vplyv pre ďalší rozvoj právnej kultúry Európy. Rozšírením diskriminačných znakov došlo k podstatnému rozšíreniu vecnej pôsobnosti zákazu (rasovej) diskriminácie v práve EÚ.

4.2.1.1 Článok 13 Zmluvy o ES a smernica 2000/43/ES prijatá na jeho základe

Článok 13 do Zmluvy o ES doplnila Amsterdamská zmluva¹⁸⁹ a tým rozšírila počet zakázaných diskriminačných dôvodov¹⁹⁰. Článok 13 je základom boja proti diskriminácii súvisiacej (okrem iných diskriminačných dôvodov) s rasovým a etnickým pôvodom. Tento článok negarantuje žiadne špecifické práva pre jednotlivcov, ani neobsahuje zákaz rasovej diskriminácie ako taký. Jedná sa o zmocnenie Rade prijať vhodné opatrenia na boj proti diskriminácii na základe taxatívne vymedzených diskriminačných dôvodov. Pre účely tejto práce bude pozornosť venovaná smernici, ktorá je z pohľadu (zákazu) rasovej diskriminácie najvýznamnejšia, *Smernici Rady 2000/43/ES z 29. júna 2000, ktorou sa zavádza zásada rovného zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod* (ďalej „Smernica o rasovej

¹⁸⁶ Zmluva zakladajúca Európske spoločenstvo a Zmluva o Európskej únii.

¹⁸⁷ Čl. 12 Zmluvy o ES, ktorým sa zakazuje akákoľvek diskriminácia na základe štátnej príslušnosti; čl. 39 Zmluvy o ES, ktorý upravuje slobodu pohybu zamestnancov a zakazuje diskrimináciu na základe štátnej príslušnosti, pokiaľ sa jedná o zamestnanie, odmenu za prácu a iné pracovné podmienky; čl. 141 Zmluvy o ES, ktorý upravuje princíp rovnakej odmeny mužov aj žien za rovnakú prácu alebo rovnocennú prácu a teda rovnosť odmeňovania mužov a žien bez diskriminácie na základe pohlavia; čl. 6 Zmluvy o Európskej únii, ktorý hovorí o tom, že Únia je založená na zásadách slobody, demokracie, dodržiavani ľudských práv a základných slobôd a právneho štát ako aj na zásadách, ktoré sú spoločné členským štátom.

¹⁸⁸ Barancová, H.: Pojem a formy diskriminácie v pracovnom práve vo svetle judikatúry Súdneho dvora EÚ. In: Právny obzor, ročník 94, č. 2, 2011. s. 146

¹⁸⁹ Stanovisko k uplatňovaniu smernice 2000/43/ES z 29. júna 2000, ktorou sa zavádza zásada rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod (2007/2094(INI))

¹⁹⁰ Do tej doby brala Zmluva o ES zreteľ len na diskrimináciu vzhľadom na štátnu príslušnosť a vzhľadom na rovnoprávnosť medzi mužmi a ženami, aj to len v súvislosti s rovnosťou odmeňovania.

rovnosti“)¹⁹¹, ktorú Rada prijala na základe článku 13 Zmluvy o ES. Smernica o rasovej rovnosti znamenala významný prínos v doterajšom rozvoji antidiskriminačného práva v oblasti ochrany občanov pred diskrimináciou a možnosti odškodnenia a v celkovom rozvoji európskej právnej kultúry. Dôležitý je tiež fakt, že sa smernica vzťahuje na všetkých občanov bez ohľadu na občianstvo alebo status pobytu.

Smernica o rasovej rovnosti upravuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie z dôvodu etnickej a rasovej príslušnosti. Čo do diskriminačných dôvodov sa síce obmedzuje „len“ na úpravu zákazu diskriminácie na základe rasy a etnického pôvodu, jej vecná pôsobnosť je však z hľadiska oblastí, na ktoré sa vzťahuje¹⁹², široká.

Účelom tejto smernice je podľa jej článku 1 vytvorenie rámca zameraného na boj proti diskriminácii na základe rasy alebo etnického pôvodu a zároveň zakotvenie zásady rovného zaobchádzania v právnych poriadkoch všetkých členských štátov. K naplneniu tohto účelu Smernica 2000/43/ES v článku 14 upravuje povinnosť členských štátov *„přijmout nezbytná opatření, aby byly zrušeny právní a správní předpisy odporující zásadě rovnosti zacházení a aby byla nebo mohla být prohlášena za od počátku neplatná nebo byla pozměněna ustanovení odporující zásadě rovného zacházení ve smlouvách nebo kolektivních smlouvách, vnitřních řádech podniků, jakož i v pravidlech, kterými se řídí ziskové nebo neziskové organizace a nezávislé profese a organizace pracovníků a zaměstnavatelů“*. Smernica taktiež v článku 6 stanovuje minimálny štandard ochrany pred rasovou diskrimináciou. V súlade s týmto ustanovením môžu členské štáty prijať alebo zachovať predpisy, ktoré sú pre ochranu zásady rovnakého zaobchádzania priaznivejšie než ustanovenia Smernice o rasovej rovnosti. Zároveň výkon tejto Smernice nesmie v žiadnom prípade odôvodňovať zníženie už existujúcej ochrany proti rasovej diskriminácii, ktorú členské štáty poskytujú v oblastiach upravených Smernicou. Podľa Stanoviska k uplatňovaniu

¹⁹¹ Úradný vestník L 180, 19.7. 2000, s. 22-26.

¹⁹² Oblasť vecnej pôsobnosti Smernice 2000/43/ES upravuje článok 3. Smernica sa vzťahuje na „všechny osoby z veřejného i soukromého sektoru včetně veřejných subjektů, pokud jde o a) podmínky přístupu k zaměstnání, samostatně výdělečné činnosti nebo do pracovního poměru včetně kritérií výběru a podmínek nábory, bez ohledu na obor činnosti a na úroveň profesní hierarchie, včetně pracovního postupu; b) přístup ke všem typům a úrovním odborného poradenství, odborného vzdělávání, dalšího odborného vzdělávání a rekvalifikace, včetně získávání praktických zkušeností; c) podmínky zaměstnání a pracovní podmínky včetně podmínek propouštění a odměňování; d) členství a účast v organizaci zaměstnanců nebo zaměstnavatelů nebo v jakékoli organizaci, jejíž členové vykonávají určité povolání, včetně výhod poskytovaných těmito organizacemi; e) sociální ochranu včetně sociálního zabezpečení a zdravotní péče; f) sociální výhody; g) vzdělání; h) přístup ke zboží a službám, které jsou k dispozici veřejnosti, včetně ubytování, a jejich dodávky.“

Smernice zo dňa 6. júla 2007¹⁹³, Smernica o rasovej rovnosti predstavuje minimálnu normu a mala by slúžiť ako základ pre vypracovanie komplexnej antidiskriminačnej politiky.

Základ Smernice teda predstavuje zásada rovnakého zaobchádzania, ktorou sa rozumie zákaz akejkoľvek priamej alebo nepriamej diskriminácie¹⁹⁴ na základe rasy alebo etnického pôvodu v oblastiach vymedzených v článku 3 Smernice. Smernica pri vymedzení pojmu priama diskriminácia vychádza z právneho modelu porovnávacieho konceptu, keď sa danosť priamej diskriminácie určuje porovnaním prípadu predpokladanej priamej diskriminácie s prípadom diskriminácie skutočnej alebo inej hypotetickej osoby. Zisťovanie priamej diskriminácie preto vyžaduje porovnateľnosť toho, kto sa nachádza v menej výhodnej situácii, s inou osobou ako jednotlivcom alebo so skupinami osôb. Skutková podstata pojmu priama diskriminácia predpokladá nasledujúce obsahové prvky: 1. s osobou sa menej priaznivo zaobchádza, zaobchádzalo alebo by sa zaobchádzalo ako s inou osobou; 2. príčinný vzťah (princíp kauzality); 3. neoprávnený dôvod menej priaznivého rozdielného zaobchádzania.¹⁹⁵

Právny model tzv. „hypotetického porovnávania osôb“ konkretizoval aj Súdny dvor EÚ vo svojej rozhodovacej činnosti. V právnej veci C-54/07¹⁹⁶ zo dňa 10.7. 2008 (body 22-28) výslovne vyjadril, že za priamu diskrimináciu treba považovať aj situáciu, ak reálne neexistuje obeť diskriminačného správania (zamestnávateľa). Podľa výroku tohto rozhodnutia Súdneho dvora EÚ „skutočnosť, že zamestnávateľ verejne vyhlásil, že neprijme do zamestnania osoby určitého etnického alebo rasového pôvodu, predstavuje priamu diskrimináciu v prístupe k zamestnaniu v zmysle článku 2 odst. 2 písm. a) Smernice o rasovej rovnosti, pretože takéto vyhlásenie môže vážne odradiť niektorých uchádzačov o uchádzanie sa o práve a teda predstavujú prekážku v prístupe týchto osôb na pracovný trh.“^{197, 198}

¹⁹³ Správa zo dňa 6. júla 2007 o uplatňovaní smernice Rady 2000/43/ES z 29. júna 2000, ktorou sa zavádza zásada rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod (2007/2094(INI))

¹⁹⁴ Článok 2 odst. 2 Smernice o rasovej rovnosti: „Pro účely odstavce 1 se a) přímou diskriminací rozumí případ, kdy je s jednou osobou zacházeno z důvodu rasy nebo etnického původu méně příznivým způsobem, než je, bylo nebo by bylo s jinou osobou ve srovnatelné situaci; b) nepřímou diskriminací rozumí případ, kdy by v důsledku navenek neutrálního předpisu, kritéria, nebo zvyklosti byla znevýhodněna osoba určité rasy nebo etnického původu v porovnání s jinými osobami, ledaže uvedený předpis, kritérium nebo zvyklost je objektivně odůvodněn legitimním cílem a ledaže prostředky k dosažení tohoto cíle jsou přiměřené a nezbytné.“

¹⁹⁵ Pozn. 188, Barancová, H, op. cit., s. 147.

¹⁹⁶ Rozsudok ESD vo veci C-54/07, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v. Firma Feryn NV zo dňa 10.7. 2008.

¹⁹⁷ „The fact that an employer declares publicly that it will not recruit employees of a certain ethnic or racial origin, something which is clearly likely to strongly dissuade certain candidates from submitting their candidature and, accordingly, to hinder their access to the labour market, constitutes direct discrimination in respect of recruitment

Za nepriamu diskrimináciu považuje Smernica konanie, ak zdanlivo neutrálne ustanovenie, kritérium alebo prax by do určitej miery znevýhodnili osoby (skupinu osôb) z hľadiska vymedzeného diskriminačného znaku v porovnaní s inými osobami, pokiaľ takáto prax nie je objektívne odôvodnená cieľom a prostriedky na jeho dosiahnutie nie sú primerané a nevyhnutné. Diskriminácia vzniká už vtedy, keď sú nevýhodné následky viazané na zakázaný diskriminačný znak. Úmysel nie je potrebný.¹⁹⁹

Súdny dvor EÚ vo svojej judikatúre výslovne deklaruje, že „nepriama diskriminácia predpokladá, keď sa rôzne predpisy uplatňujú na rovnaké situácie alebo keď sa rovnaké predpisy uplatňujú na rôzne situácie bez objektívneho dôvodu.“ V tomto prípade sa musí aj rovnaké zaobchádzanie v rôznych situáciách odôvodniť oprávneným cieľom, ak na jednu skupinu dopadá z hľadiska právnych následkov podstatne nepriaznivejšie ako na druhú skupinu, z čoho vyplýva, že európsky zákonodarca sleduje zákazom diskriminácie dosiahnutie faktickej rovnosti, pretože rovnakosť v zaobchádzaní zvlášť znevýhodnených skupín pôsobí diskriminačne.²⁰⁰ Existencia nepriamej diskriminácie podlieha dvojstupňovému overeniu. Musí sa preukázať existencia neutrálneho kritéria a súčasne toto neutrálne kritérium musí byť potrebné na dosiahnutie legitímneho cieľa, v opačnom prípade ide o nepriamu diskrimináciu.

V prípadoch jednania, ktoré by inak naplňovalo znaky nepriamej diskriminácie, Smernica pripúšťa výnimku za predpokladu, že navonok neutrálny predpis, kritérium alebo zvyklosť, ktoré inak znevýhodňuje osobu určitej rasy či etnického pôvodu v porovnaní s inými osobami, je „objektívne odôvodnené legitímnym cieľom a ledaže prostriedky k dosiahnutiu tohto cieľa sú primerané a nezbytné.“

Za diskrimináciu sa považuje aj obťažovanie²⁰¹ a navádzanie k diskriminácii²⁰².

within the meaning of Directive 2000/43. The existence of such direct discrimination is not dependant on the identification of a complainant who claims to have been the victim.“ Rozsudok ESD vo veci C-54/07 Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v. Firma Feryn NV zo dňa 10.7. 2008 (bod 25).

¹⁹⁸ Pozn. 188, Barancová, H., op. cit., s. 150.

¹⁹⁹ Pozn. 188, Barancová, H., op. cit., s. 153.

²⁰⁰ Pozn. 188, Barancová, H., op. cit., s. 151.

²⁰¹ Článok 2 odst. 3 Smernice o rasovej rovnosti: „Obťažovanie sa považuje za diskrimináciu v zmysle odstavce 1, pokiaľ dojde k nežádúcim chovaním súvisiacim s rasou alebo etnickým pôvodom, ktoré má za účel alebo za následok narušenie dôstojnosti osoby a vytvorenie zastrašujúcej, nepriateľskej, zahanbujúcej, ponižujúcej alebo urážejúcej atmosféry. V tejto súvislosti môže byť výraz obťažovanie vymezen v súlade s vnitroštátnymi právnymi predpismi a zvyklosťmi členských štátov.“

²⁰² Článok 2 odst. 4 Smernice o rasovej rovnosti: „Jakékoli chování spočívající v navádění k diskriminaci osob na základě rasy nebo etnického původu se považuje za diskriminaci v zmyslu odstavce 1.“

Obťažovanie sa v zmysle článku 3 odst. 3 Smernice o rasovej rovnosti považuje za diskrimináciu, keď sa vyskytne neželané správanie, ktoré súvisí s rasovým alebo etnickým pôvodom²⁰³ s úmyslom alebo účinkom porušenia dôstojnosti človeka a vytvorenia zastrašujúceho, nepriateľského, zahanbujúceho, ponižujúceho alebo urážlivého prostredia. Pre naplnenie pojmu obťažovania v zmysle Smernice o rasovej rovnosti musí byť daný príčinný vzťah medzi správaním sa obťažovateľa a rasovým alebo etnickým pôvodom obťažovanej osoby. Pre naplnenie pojmu obťažovania je potrebné, aby išlo o neželané správanie sa vo vzťahu k príslušnému zakázanému diskriminačnému znaku vo vzťahu k príslušnej osobe, ktoré musí spĺňať dva predpoklady: a) uvedené neželané správanie poškodzuje dôstojnosť príslušnej osoby a b) vytvára urážlivé, ponižujúce, zastrašujúce a zahanbujúce, resp. nepriateľské pracovné prostredie (hostile environment). Či skutočne ide o neželané správanie podstatne závisí od postoja adresáta, voči ktorému smeruje (obeť obťažovania). Pre danosť obťažovania sa však nevyžaduje, aby obťažovaná osoba musela klásť odpor voči obťažovateľovi, ale sa vychádza priamo z povahy správania sa obťažovateľa. Na rozdiel od iných druhov diskriminácie pri identifikácii obťažovania sa nevyžaduje porovnávanie s inými konaniami. Konanie, ktoré je obťažovaním, nebude akceptovateľnejšie, ak by zamestnávateľ bez rozdielu urážal všetkých svojich zamestnancov.²⁰⁴

Smernica taktiež umožňuje prijať výnimky, kedy môžu členské štáty stanoviť, že určité rozdielne zaobchádzanie na základe inak diskriminačných dôvodov, je odôvodnené. Za diskrimináciu podľa Smernice o rasovej rovnosti sa teda v súlade s článkom 4 nepovažuje ani rozdiel v zaobchádzaní na základe charakteristík súvisiacich s rasou alebo etnickým pôvodom, pokiaľ „z povahy profesní činnosti alebo z podmienok jej výkonu vyplýva, že tyto charakteristiky představují podstatný a určující profesní požadavek, je-li jeho cíl legitimní a požadavek přiměřený.“

Zákaz diskriminácie sa taktiež nedotýka opatrení prijímaných pre zaistenie plnej rovnosti, tzv. pozitívna činnosť v súlade s článkom 5 Smernice o rasovej rovnosti, tzn. „zachovávat nebo přijímat zvláštní opatření pro předcházení nevýhodám souvisejícím s rasou nebo etnickým původem a pro jejich vyrovnání“.

V súlade s ustanovením článku 7 Smernice o rasovej rovnosti majú členské štáty ďalej povinnosť zaistiť, aby súdne alebo správne konanie bolo dostupné všetkým

²⁰³ Príslušnosť k rase/etniku je u danej osoby určujúcim faktorom, prečo je diskriminovaná.

²⁰⁴ Pozn. 188, Barancová, H., op. cit., s. 157.

osobám, ktoré sa cítia byť poškodené nedodržiavaním zásady rovnakého zaobchádzania a to aj v prípadoch, kedy vzťahy, v ktorých malo k diskriminácii dôjsť, už skončili. Zároveň majú členské štáty povinnosť stanoviť systém sankcií za porušovanie vnútroštátnych ustanovení prijatých podľa Smernice o rasovej rovnosti a prijať všetky nevyhnutné (účinné, primerané a odradzujúce) opatrenia k zaisteniu jej uplatňovania. Členské štáty taktiež zavedú nevyhnutné opatrenia na ochranu osôb pred akýmkoľvek nepriaznivým zaobchádzaním alebo nepriaznivými následkami, ktoré sú reakciou na snahu týchto osôb domôcť sa dodržiavania zásady rovnakého zaobchádzania. Smernice o rasovej rovnosti kladie dôraz na dostatočné sankčné procedúry a vymáhateľnosť práv osôb pri porušení zásady zákazu (rasovej) diskriminácie, k čomu smeruje aj konštrukcia obráteného dôkazného bremena²⁰⁵ a povinnosť členských štátov zriadiť subjekt na podporu rovnakého zaobchádzania²⁰⁶ z dôvodu rasy alebo etnického pôvodu.

4.2.2 Právna úprava rasovej diskriminácie po prijatí Lisabonskej zmluvy

Lisabonská zmluva pozmeňujúca Zmluvu o Európskej únii a Zmluvu o založení Európskeho spoločenstva (ďalej Lisabonská zmluva)²⁰⁷ nadobudla platnosť dňa 1.12. 2009. V prípade Lisabonskej zmluvy sa nejedná o nový zmluvný dokument nahradzujúci doterajšiu úpravu, ale je len súčasťou ďalšej novelizácie prinášajúcej komplexné zmeny Zmluvy o ES a Zmluvy o EÚ. Po neúspechu Zmluvy o Ústave pre Európu sa pristúpilo k zmenám prostredníctvom novelizácie už existujúcich zmlúv s cieľom zaistiť efektívne fungovanie Európskej únie do budúcnosti. Na rozdiel od Zmluvy o Ústave pre Európu, ktorá mala pôvodné zmluvy nahradiť, Lisabonská zmluva existujúce európske zakladajúce zmluvy novelizovala; tieto aj naďalej v pozmenenej podobe zostávajú v platnosti. Lisabonská zmluva však prebrala väčšinu zmien z odmietnutej Zmluvy o Ústave pre Európu.

Lisabonská zmluva mení pôvodné zakladajúce zmluvy, a síce Zmluvu o Európskej únii a Zmluvu o založení Európskeho spoločenstva, ktorú zároveň premenováva na Zmluvu o fungovaní Európskej únie. Podľa článku 1 Zmluvy o EÚ, Únia nahradzuje Európske spoločenstvo a je jeho nástupkyňou. Ďalej stanovuje, že na

²⁰⁵ Článok 8 odst. 1 Smernice o rasovej rovnosti: „Členské štáty prijmu v súlade se svými právními řády nezbytná opatření, aby, jakmile se osoba cítí poškozena nedodržením zásady rovného zacházení a předloží soudu nebo jinému příslušnému orgánu skutečnosti nasvědčující tomu, že došlo k přímé nebo nepřímé diskriminaci, příslušelo odpůrci prokázat, že nedošlo k porušení zásady rovného zacházení.“

²⁰⁶ Článok 13 Smernice o rasovej rovnosti.

²⁰⁷ Úradný vestník Európskej únie. 2007/C 306/01.

týchto dvoch zmluvách je Európska únia založená²⁰⁸ a Európska únia získava právnú subjektivitu.

Význam Lisabonskej zmluvy pre ľudskoprávnu ochranu treba vidieť v dvoch rovinách. Zmluva o EÚ v čl. 6 odst. 1 deklaruje, že Únia uznáva práva, slobody a zásady uvedené v Listine základných práv EÚ zo 7.12. 2000 a zároveň priznáva Listine rovnakú právnú silu ako majú Zmluvy (t.j. Zmluva o EÚ a Zmluva o fungovaní EÚ). Na rozdiel od Ústavnej zmluvy však priamo neinkorporuje text Listiny do znenia Zmluvy o EÚ. Druhú rovinu predstavuje čl. 6 odst. 2 Zmluvy o EÚ, ktorý ustanovuje, že Únia pristúpi k Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Zmluva o EÚ teda vytvára právny základ pristúpenia k Európskemu dohovoru, ktorý doposiaľ chýbal a od prijatia Lisabonskej zmluvy už má aj právnú subjektivitu, ktorú jej Lisabonská zmluva priznáva a EÚ sa stáva právnym nástupcom ES. Z ustanovenia čl. 6 odst. 3 Zmluvy o EÚ zároveň vyplýva, že ľudské práva a základné slobody kodifikované Európskym dohovorom predstavujú všeobecné zásady práva Únie.²⁰⁹

Z pohľadu zákazu rasovej diskriminácie je najvýznamnejším prínosom prijatia Lisabonskej zmluvy Listina základných práv Európskej únie²¹⁰, ktorá síce nie je časťou zakladajúcich zmlúv²¹¹, má však v súlade s článkom 6 odst. 1 Zmluvy o EÚ „*stejnou právní sílu jako Smlouvy*“²¹², tzn. právnú záväznosť. Zásada rovnakého zaobchádzania sa stala pod vplyvom primárneho práva, ako aj priebežnej judikatúry Európskeho súdneho dvora²¹³ jedným zo základných práv Európskej únie, premietnutých aj do Listiny základných práv EÚ.

²⁰⁸ Článok 1 odst. 2 Zmluvy o fungovaní Európskej únie: „*Tato smlouva a Smlouva o Evropské unii představují smlouvy, na nichž je Unie založena...*“

²⁰⁹ Kalesná, K. Čo nám prináša Lisabonská zmluva? Právny obzor, 93, č. 3, 2010, s. 204.

²¹⁰ Úradný vestník Európskej únie. 2007/C 303/01.

²¹¹ V súvislosti s vypracovaním Lisabonskej zmluvy bola myšlienka prijatia katalógu základných ľudských práv uznávaných Úniou už skôr realizovaná v Zmluve o Ústave pre Európu zachovaná, konkrétny spôsob realizácie tejto myšlienky, tj. spôsob prijatia záväzného dokumentu, bol však v porovnaní so Zmluvou o Ústave pre Európu odlišný. Listina sa nestala priamo súčasťou Lisabonskej zmluvy ako jedného aktu tak, ako tomu malo byť v prípade Zmluvy o Ústave pre Európu (Charta základných práv Európskej únie bola časťou II Zmluvy o Ústave pre Európu). Stala sa súčasťou európskeho práva spôsobom podobným zakotveniu Listiny základných práv a slobôd do ústavného poriadku Českej republiky, a teda prostredníctvom odkazu na jej text formálne od vlastnej Lisabonskej zmluvy oddelený. Tryzna, J. Postavení Listiny základních práv EU v evropském právu a její význam pro český právní řád. In Gerloch, A., Winttr, J. (eds.). Lisabonská smlouva a ústavní pořádek ČR. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 309.

²¹² Článok 6 Zmluvy o Európskej únii: „*Unie uznává práva, svobody a zásady obsažené v Listině základních práv Evropské unie ze dne 7. prosince 2000, ve znění upraveném dne 12. prosince 2007 ve Štrasburku, jež má stejnou právní sílu jako Smlouvy.*“

²¹³ Zakladajúce zmluvy katalóg základných práv a slobôd neobsahovali. Pôvodne boli koncipované ako základ hospodárskej spolupráce členských štátov. No aj pri uskutočňovaní hospodárskych cieľov však môže dôjsť k zásahu do základných práv jednotlivca. Európsky súdny dvor sa preto v rozhodnutí Stauder (rozhodnutie zo dňa 12.12. 1969, vo veci 29/69, Erich Stauder v. City Of Ulm) prihlásil k ochrane základných práv a slobôd vyvierajúcich zo všeobecných zásad komunitárneho práva chránených Európskym súdnym dvorom. V rozhodnutí Hauer (rozhodnutie zo dňa 13.12. 1979 vo veci 44/79, Liselotte Hauer v. Land Rheinland-Pfalz) Európsky súdny dvor potvrdil, že

Ako už bolo spomenuté, ochrana ľudských práv nepatrila k originálnym cieľom Európskych spoločenstiev. Napriek tomu, že si účinná realizácia spoločných politík ekonomického charakteru vyžiadala zakotvenia ľudskoprávných ustanovení do zakladajúcich zmlúv Európskeho spoločenstva a Európskej únie, v ich rámci pôvodne nedošlo k sformovaniu záväzného a vynutiteľného katalógu ľudských práv. V roku 2000 preto došlo na medzivládnej konferencii Nice k prijatiu *Charty základných práv európskej únie* (ďalej Charta EÚ) s cieľom objasniť a rozšíriť rozsah ľudských práv chránených EÚ. Až do prijatia Lisabonskej zmluvy však existovala len vo forme spoločenskej deklarácie Európskeho parlamentu, Európskej rady a Európskej komisie ako právne nezáväzný dokument. Podľa niektorých názorov právnej vedy však bolo možno záväznosť niektorých jej častí (článkov) nepriamo odvodiť od judikatúry ESD v oblasti ľudských práv. Záväznosť niektorých ďalších ustanovení Charty EÚ bola tiež priamo odvoditeľná z príslušných článkov Zmluvy o ES zakotvujúcich problematiku základných práv.

Listina základných práv Európskej únie zakotvuje v ucelenej, systematizovanej a transparentnej podobe práva a slobody jednotlivcov na komunitárnej i únijnej úrovni. Jej prínos spočíva jednak v tom, že po prvýkrát katalogizuje práva²¹⁴, ktoré už boli

základné práva tvoria nedielnu súčasť všeobecných právnych zásad, ktorých dodržiavanie zaisťuje. Zároveň ako ich zdroj identifikoval *ústavné tradície spoločné všetkým členským štátom*. V rozhodnutí Rutili (rozhodnutie zo dňa 28.10. 1985 vo veci 36/75, Roland Rutili v. Ministre de l'intérieur) Európsky súdny dvor zmienil ako ďalší zdroj základných práv a slobôd *Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd*. Tento krok mal svoju vnútornú logiku, pretože signatárskymi štátmi tohto Dohovoru sú všetky členské štáty ES/EÚ. Predstavuje preto spoločný štandard ochrany základných práv a ľudských práv vlastných všetkým štátom európskeho spoločenstva. In Senálek, D. Aktuální otázky přednostní aplikace komunitárního práva ve vztahu k Listině základních práv a Lisabonské smlouvě. Právní obzor, 92, 2009, č. 6, s. 494.

²¹⁴ Medzi práva zakotvené v Charte základných práv Európskej únie patria: právo na život (čl. 2), ľudskú dôstojnosť (čl. 1), právo na nedotknuteľnosť osoby, ktorý zakotvuje právo na telesnú a duševnú integritu (nedotknuteľnosť) osobnosti, čo okrem iného znamená zákaz reprodukčného klonovania, zákaz eugenických praktík (genetické vylepšovanie ľudského genómu) a zákaz robiť z ľudského tela zdroj príjmu (čl. 3), zákaz mučenia a neľudského zaobchádzania a trestu (čl. 4), zákaz otroctva a nútených prác (čl. 5), právo na slobodu a bezpečnosť (čl. 6), právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života (čl. 7), ochrana osobných údajov (čl. 8), právo uzavrieť manželstvo a právo založiť si rodinu (čl. 9), sloboda myslenia, svedomia a náboženského vyznania (čl. 10), sloboda prejavu a právo na informácie (čl. 11), sloboda zhromažďovania a združovania (čl. 12), sloboda umenia a vedeckého bádania (čl. 13, ktoré je novým a ojedinelým právom v porovnaní s medzinárodnými a vnútroštátnymi právami, právo na vzdelanie (čl. 14), sloboda voľby povolania a právo na prácu (čl. 15), sloboda podnikania (čl. 16), právo na vlastníctvo (čl. 17), právo na azyl (čl. 18), ochrana v prípade odsunu, vyhodenia alebo extradície (čl. 19), právo na rovnosť pred zákonom (čl. 20), *zákaz diskriminácie (čl. 21)*, právo na kultúrnu, náboženskú a jazykovú rozmanitosť (čl. 22), právo na rovnosť mužov a žien (čl. 23), práva dieťaťa (čl. 24), práva starších osôb (čl. 25), právo na integráciu osôb so zdravotným postihnutím (čl. 26), právo pracovníkov na informácie a konzultácie v rámci podniku (čl. 27), právo na kolektívne vyjednávanie a akcie (čl. 28), právo na prístup k službám zamestnanosti (čl. 29), právo na ochranu pracovníka v prípade bezdôvodného prepustenia (čl. 30), právo na spravodlivé a uspokojivé pracovné podmienky (čl. 31), právo na zákaz detskej práce a ochranu mladistvých pri práci (čl. 32), právo na rodinný a pracovný život (čl. 33), právo na sociálne zabezpečenie a sociálnu pomoc (čl. 34), právo na zdravotnú starostlivosť (čl. 35), právo na prístup k službám všeobecného ekonomického záujmu (čl. 36), špecifickú povahu má právo na ochranu spotrebiteľa (čl. 38) a povinnosť EÚ chrániť životné prostredie a zlepšovať jeho kvalitu v súlade s princípom trvalo udržateľného rozvoja (čl. 37), právo voliť a byť volený vo voľbách do Európskeho parlamentu (čl. 39), právo voliť a byť volený vo voľbách do orgánov samosprávy obcí (čl. 40), právo na dobrú správu vecí verejných (čl. 41),

deklarované skôr v rámci iných inštrumentov, ale aj v tom, že rozvíja nové práva, ktoré sú príznačné a realizovateľné len v rámci integračného zoskupenia, akým je Európska únia. Ide tu o široké spektrum základných práv. Z jej obsahu je evidentné, že bola inšpirovaná ústavným právom členských štátov EÚ, Európskym dohovorom o ochrane ľudských práv, Európskou sociálnou chartou a relevantnými právnymi normami európskeho komunitárneho a úijného práva.²¹⁵

Z pohľadu zásady rovnakého zaobchádzania a zákazu rasovej diskriminácie je najvýznamnejší článok 21 Charty EÚ. Dôležitosť tohto článku spočíva v tom, že sa všeobecne zakazuje „*jakákoli diskriminace založena zejména na ... rase, barvě pleti, etnickém původu ...*“. Odstavec 1 článku 21 Charty vychádza z článku 13 Zmluvy o ES, ktorý v súčasnosti nahradil článok 19 Zmluvy o fungovaní Európskej únie, ako aj z článku 14 Európskeho dohovoru. Odstavec 1 a článok 19 Zmluvy o fungovaní Európskej únie, ktorý má iný zmysel, odlišný rozsah pôsobnosti a účel, si neodporujú a sú navzájom zlučiteľné: článok 19 zveruje Únii právomoc prijímať legislatívne akty, vrátane harmonizácie právnych predpisov členských štátov, a bojovať proti niektorým formám diskriminácie, ktoré sú v tomto článku taxatívne vymenované. Tieto právne predpisy môžu zahrňovať činnosť orgánov členského štátu (a tiež vzťahy medzi súkromnými osobami) vo všetkých oblastiach v rámci právomocí Únie. Naproti tomu, článkom 21 odst. 1 sa nevytvárajú žiadne právomoci prijímať antidiskriminačné právne predpisy v oblastiach právomocí členského štátu alebo v súkromnej sfére, ani neustanovuje všeobecný zákaz diskriminácie v týchto oblastiach. V skutočnosti sa týka len diskriminácie, ktorej sa môžu dopustiť samotné inštitúcie a orgány Únie pri výkone právomocí, ktoré sú im zverené Zmluvami, a členské štáty výlučne pri vykonávaní práva Únie, tak ako je to upravené v článku 51 Listiny²¹⁶. Cieľom článku 51 je jasne určiť rozsah pôsobnosti Listiny; jasne vymedziť, že Listina sa v prvom rade vzťahuje na

právo na prístup k dokumentom (čl. 42), právo obrátiť sa na Európskeho ombudsmana (čl. 43), petičné právo k Európskemu parlamentu (čl. 44), právo na slobodu pohybu a pobytu (čl. 45), právo na diplomatickú a konzulárnu ochranu v zahraničí zo strany všetkých členských štátov EÚ (čl. 46), právo na účinné právne prostriedky nápravy a na spravodlivý proces (čl. 47), zásadu prezumpcie neviny a právo na obhajobu (čl. 48), zásady zákonnosti a primeranosti trestných činov a trestov (čl. 49) a právo nebyť trestne stíhaný alebo potrestaný trestnom konaní dvakrát za ten istý trestný čin (čl. 50).

²¹⁵ Pozn. 48, Jankuv, J., op.cit., s. 223.

²¹⁶ Článok 51 Listiny základných práv Európskej únie: „(1) Ustanovení této listiny jsou při dodržení zásady subsidiarity určena orgánům, institucím a jiným subjektům Unie, a dále členským státům, výhradně pokud uplatňují právo Unie. Respektují proto práva, dodržují zásady a podporují jejich uplatňování v souladu se svými pravomocemi, při zachování mezí pravomocí, které jsou Unii svěřeny ve Smlouvách. (2) Tato listina nerozšiřuje oblast působnosti práva Unie nad rámec pravomocí Unie, ani nevytváří žádnou novou pravomoc či úkol pro Unii, ani nemění pravomoc a úkoly stanovené ve Smlouvách.“

orgány a inštitúcie Únie. Toto ustanovenie bolo upravené s ohľadom na článok 6 odst. 2 Zmluvy o Európskej únii, ktorý ukladá Únii povinnosť rešpektovať základné práva. Čo sa týka členských štátov, z judikatúry ESD jednoznačne vyplýva, že povinnosť rešpektovať základné práva vymedzené v rámci Únie a tým aj zákaz rasovej diskriminácie, je pre členské štáty záväzná výlučne vtedy, ak konajú v rámci rozsahu pôsobnosti práva Únie. Odstavec 2 v spojení s druhou vetou odstavca 1 potvrdzuje, že Listina nesmie mať za dôsledok rozširovanie právomocí a úloh, ktoré boli Únii zverené Zmluvami. Základné práva zaručené v Únii nemajú iný účinok než v rámci právomocí stanovených Zmluvami. Z toho vyplýva, že povinnosť podľa druhej vety odstavca 1, ktorá ukladá orgánom Únie presadzovať zásady stanovené v Listine, môže existovať len v medziach týchto právomocí.²¹⁷ Odstavec 1 článku 21 Listiny teda nemení rozsah právomocí udelených článkom 19 ani výklad tohto článku.²¹⁸

V tejto súvislosti by som chcela poukázať na názor Václava Klauza²¹⁹, ktorý v publikácii *Evropská integrace bez iluzí* uvádza: „*Listina práv EU je sama o sobě zbytečným dokumentem. Členské státy mají vlastní, zpravidla mnohem propracovanější listiny práv. Na mezinárodní úrovni jsou lidská práva a svobody zaručeny Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod Rady Evropy a jejími dodatkými protokoly. Ta je historicky prověřena a zejména disponuje funkčním mechanismem soudní kontroly, na rozdíl od Listiny práv EU. Listina práv EU tak má smysl pouze tehdy, pokud se Unie sama cítí být státem sui generis, resp. vznikajícím státem federálního typu, který pak je mezinárodním právem sám zavázán dodržovat a chránit lidská práva.*“ Tento názor rozhodne stojí za povšimnutie a zamyslenie. Listina teda predstavuje len limit pre výkon verejnej moci, neotvára sa ňou nová cesta pre jednotlivcov v podobe nového opravného prostriedku v prípadoch, kedy podľa presvedčenia jednotlivca došlo zo strany orgánov verejnej moci k určitému zásahu do jeho základných práv a slobôd. Ochrana základných práv a slobôd jednotlivca je pritom logická, pretože ak vyjdeme z predpokladu, že tieto základné práva sú chránené na národnej úrovni všetkých členských štátov, potom musia byť rovnako tak chránené aj potom, ako bol výkon určitých právomocí prenesený z členských štátov na Spoločenstvo.

²¹⁷ Vysvětlení k článku 51: Oblast použití. Úplné znění vysvětlení k Listině základních práv, jak vyplývá ze změn provedených Lisabonskou smlouvou. Úřední věstník Evropské unie. 2007/C 303/02.

²¹⁸ Vysvětlení k článku 21: Zákaz diskriminace. Úplné znění vysvětlení k Listině základních práv, jak vyplývá ze změn provedených Lisabonskou smlouvou. Úřední věstník Evropské unie. 2007/C 303/02.

²¹⁹ Klaus, V., *Evropská integrace bez iluzí*. Praha: Euromedia Group, k.s. – Knižní klub, 2011. s. 49.

Problém by mohol nastať len v prípade, pokiaľ by vnútroštátne právo priznávalo výraznejšie viacej ochrany než európske právo.²²⁰ V takom prípade by orgány daného členského štátu boli postavené pred neľahkú úlohu prednostne aplikovať nižší únijský štandard pred vlastným, pre jednotlivca priaznivejším. V českej listine v súvislosti s ochranou práv a slobôd pred rasovou diskrimináciou to však nehrozí.

²²⁰ Ústavné sudy tradične zastávajú v otázke konfliktov rôznych prameňov upravujúcich ľudské práva a základné slobody veľmi pragmatický prístup, ktorý vychádza zo zmyslu a účelu ľudskoprávnej ochrany, ktorej základných poslaním je ochrana jednotlivca voči protiústavným zásahom štátnej moci. V prípade kolízie prameňov upravujúcich práva a slobody jednotlivcov preto postupujú podľa toho z nich, ktorý priznáva jednotlivcovi vyšší štandard ochrany. V prípade, že vyšší štandard zaručuje Listina základných práv EÚ, vyplýva nutnosť jeho poskytnutia zo zásady aplikačnej prednosti práva EÚ. Pokiaľ vyplýva požiadavka vyššej ochrany ľudských práv a základných slobôd z ľudskoprávneho katalógu členského štátu, potom možno nutnosť jej poskytnutia dovodiť zo zásad všeobecnej ústavnoprávnej náuky. Všetky moderné ústavy európskych demokratických štátov vychádzajú z prirodzenoprávnej teórie. Uznávajú preto, že štát nie je oprávnený už priznané práva jednostranne odňať. Členský štát vykonávajúci právo EÚ je popri primárnom práve stále viazaný svojou vlastnou ústavou je preto povinný urobiť zadosť ustanoveniam o ľudských právach a základných slobodách, ktoré sú v nej obsiahnuté. Mlsna, P. Listina základných práv Európskej unie a její ústavněprávní konotace. In Gerloch, A., Wintr, J. (eds.). Lisabonská smlouva a ústavní pořádek ČR. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 303.

5. PRÁVNÁ ÚPRAVA ZÁSADY ROVNAKÉHO ZAOBCHÁDZANIA A ZÁKAZU RASOVEJ DISKRIMINÁCIE V ČESKOM PRÁVNOM PORIADKU

Česká republika je signatárskou krajinou základných medzinárodných a európskych dohovorov o ľudských právach zakazujúcich rasovú diskrimináciu a jej obzvlášť extrémnu formu, rasovú segregáciu, ktoré zaväzujú zmluvné štáty zaistiť pre všetkých rovnaké zaobchádzanie. Ústavné zákony výslovne zahŕňajú tieto medzinárodné záväzky do národného práva a zaručujú ich prednosť pred vnútroštátnymi právnymi predpismi v prípadoch, kedy medzinárodnému právu odporujú.²²¹ Členské krajiny Európskej únie (ďalej „EÚ“) sú navyše povinné v rámci podmienok pre členstvo v EÚ rešpektovať ľudské práva a prijať antidiskriminačný aquis²²² EÚ. A práve v rámci harmonizácie českého práva s právom Európskej únie sa do právneho poriadku Českej republiky zaviedol princíp rovného zaobchádzania a zákazu (rasovej) diskriminácie.

Antidiskriminačné právo je nutne reakciou na konkrétne prejavy nerovnosti zabudované hlboko do historického a politického kontextu danej spoločnosti a antidiskriminačné zákony sú účinné len vtedy, pokiaľ riešia druhy nerovností, ktoré vznikli v tej spoločnosti, kde tieto zákony platia. Aby sme pochopili silné a slabé stránky miestneho rámca antidiskriminačnej legislatívy a boli schopní navrhnúť rozumné reformy, je nesmierne dôležité vystopovať históriu predsudkov a diskriminácie v danej spoločnosti.²²³

Počiatok tohto stavu zrejme môžeme hľadať v histórii. Závažnosť tejto "horúcej témy" zapríčinili podmienky a faktory určujúce od počiatku vývoj a postavenie rómskeho etnika²²⁴ na okraji spoločnosti²²⁵. Z celého historického vývoja by som však

²²¹ čl. 10 Ústavy Českej republiky: „*Vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.*“

²²² *Acquis communautaire* je francúzsky termín pre právny poriadok Európskej únie. Označuje súhrn všetkých právnych pravidiel, všeobecne aj individuálne záväzných aktov a dokonca aj právne nezáväzných dokumentov, ktoré sa vzťahujú k činnosti Európskej únie.

²²³ Pozn. 37, Fredman, S., op. cit., s. 27.

²²⁴ Podľa dostupných údajov Českého štatistického úradu, rómske etnikum nie je najpočetnejšou národnosťou v Českej republike, ale z pohľadu sťažností na rasovú diskrimináciu sa v praxi stretávame hlavne so sťažnosťami rómskeho etnika; preto sa za účelom tejto práce zameriam práve na rómske etnikum.

²²⁵ Podľa doterajších poznatkov sú Rómovia s najväčšou pravdepodobnosťou indického pôvodu. Pôvodne patrili k jednej zo stredoindických etnických skupín, ktorá sa telesne (tmavšou pleťou) odlišovala od iných skupín, ktoré mali vyššie spoločenské postavenie. Na prelome 2. a 1. tisícročia pred našim letopočtom sa sformoval systém štyroch spoločenských tried. Boli prísne endogamné a príslušnosť k niektorej z nich prísne limitovala profesionálnu aktivitu, spoločenské zaradenie, právne postavenie, výber partnera i formy účasti na spoločenskom dianí. Postavenie Rómov v indickom kastovnom systéme bolo od počiatku na najnižšom spoločenskom stupni. Rómovia nesmeli vedieť čítať, písať, zúčastňovať sa náboženských slávností a vôbec sa nesmeli podieľať na výspej indickej kultúre.

zmienila hlavne povojnové obdobie, ktoré má priamy dopad na situáciu, ako ju vidíme dnes.

Za toto nie príliš lichotivé postavenie Rómov môžu do značne miery nie úplne úspešné pokusy o začlenenie Rómov do spoločnosti. Po roku 1945 identifikujeme v bývalom Československu jednotlivé etapy rôznych foriem asimilačnej politiky voči Rómom. Ich podstatou je neakceptovanie etnickej odlišnosti Rómov a popretie ich vlastného etnokultúrneho a etnoemancipačného rozvoja. Aj keď sa v počiatkoch koncipovania socialistickej národnostnej politiky o týchto otázkach búrlivo diskutovalo, ideologické dogmy a marxisticko-politické prístupy k téme sa nedali prekročiť. V bývalom režime sa spochybňovala a odmietala možnosť sformovania sa rómskej socialistickej národnosti. Vláda ich vnímala len ako historicky determinovanú, sociálne zaostalú skupinu občanov s osobitným spôsobom života.

Po roku 1958, po prijatí zákona č. 74/1958 O trvalom usídlení kočujúcich osôb sa začala etapa tvrdej násilnej asimilácie rómskeho etnika. Zákon nekompromisne riešil potulný a príživnícky spôsob života niektorých skupín. Štát direktívnymi rozpismi umiestňoval rómske pracovné sily a orientoval Rómov na robotnícke profesie. Vládne opatrenia nariaďujú zaškoľovanie rómskych detí, zaraďovanie mládeže do učilíšť, stanovuje kvóty na likvidáciu osád, chatrčí, na umiestňovanie detí do detských domovov. Táto násilná snaha o „prevýchovu“ Rómov z veľkej miery neuspela a to dalo základ stereotypu o ich neprispôsobivosti, neschopnosti a zlej vzdeláateľnosti rómskych detí a ich zlému vzťahu ku vzdelaniu a práci. A sme na začiatku začarovaného kruhu, z ktorého cesta von bude veľmi náročná ak nie úplne nemožná.

Ďalším problémom programu začleňovanie rómskej menšiny do spoločnosti bolo jej jednostranné zameranie na materiálnu stránku. Štát ponúkal istú mieru podpory zaistením podmienok pre zmenu doterajšieho spôsobu života, snažil sa vytvoriť pre nich priaznivé podmienky výstavbou nových bytov, podporou sociálnymi dávkami, prídavkami na deti atď. A nebol to len problém socialistickej vlády, tieto „trendy“ pretrvávajú dodnes. Rómska komunita si navykla na „starostlivosť štátu“, nenesie zodpovednosť samých za seba, za svoje deti a spoliehajú sa predovšetkým na pomoc štátu. A vďaka tomu vzrastala a stále vzrastá nevraživosť medzi Rómami a ostatným českým obyvateľstvom, ktorému sa to pochopiteľne nepáči. Tento stav ďalej podporuje aj fakt, že mnoho Rómov s prostriedkami im poskytnutými nedokáže riadne hospodáriť,

ničia svoje obydlia (postavené za peniaze daňových poplatníkov) a páchajú kriminálne činy.

S tým súvisia aj výsledky prieskumov verejnej mienky. Podľa prieskumu pripisujú ako tri najhoršie vlastnosti Rómom obyvatelia ČR tieto:

- nechť k práci a zneužívanie sociálnej podpory,
- zneužívanie demokracie,
- strach z Rómov.²²⁶

V súčasnosti sa rómska menšina nachádza vo veľmi zložitej situácii. Dlhé obdobia násilnej asimilačnej politiky zanechali negatívne stopy. Výrazná stigmatizácia a negatívna medializácia tém označovaných ako "rómsky problém" či "rómska otázka" len prehľbujú obrovské problémy a spolu s ďalšími faktormi, ktorými sú najmä nepripravenosť väčšiny Rómov uspieť na trhu práce a s tým súvisiaca obrovská a dlhotrvajúca nezamestnanosť, prepád celých komunít do sociálnej siete, prehľbujúca sa bieda v osadách, zhoršujúce sa zdravotné pomery, neschopnosť riešiť vlastné existenčné problémy, rast kriminality a agresie stále viac zhoršujú spolužitie medzi rómskym etnikom a majoritou.

5.1 ÚSTAVNOPRÁVNE ZAKOTVENIE ZÁKAZU RASOVEJ DISKRIMINÁCIE

Základným právnym dokumentom v Českej republike, v ktorom sú obsiahnuté všeobecné ustanovenia o rovnosti a zákaze diskriminácie a ktorý upravuje povinnosti štátu voči svojim občanom a iným obyvateľom, je Ústava spolu s Listinou základných práv a slobôd (ďalej „Listina“). Právo na rovné zaobchádzanie a ochranu pred diskrimináciou je v právnom poriadku Českej republiky považované za právo neodňateľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné.²²⁷ Jedná sa o základné ľudské právo, ktorému právny poriadok poskytuje ochranu. Výnimka z práva na rovné zaobchádzanie môže byť stanovená len zákonom a v súlade s medzinárodnými dohovormi o ľudských právach a slobodách.²²⁸ Zásade rovnosti v právach podľa článku 1 Listiny základných práv a slobôd je preto treba rozumieť tak, že právne rozlišovanie v prístupe k určitým právam nesmie byť prejavom ľubovôle, neplynie z nej však záver, že

²²⁶ Gabal, I., Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace. Praha: G plus G, 1999. s. 85.

²²⁷ čl. 1 LZPS: „Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcižitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.“

²²⁸ www.psp.cz, důvodová správa k vládnemu návrhu antidiskriminačného zákona z 11.6. 2007

by každému muselo byť priznané akékoľvek právo. Článok 1 Listiny obsahujúci túto zásadu nie je možné vykladať izolovane od ďalších všeobecných článkov 2 až 4 Listiny, ale naopak je nutné pojať ich ako jediný celok. Z úpravy týchto všeobecných ustanovení je zrejmé, že základné chránené hodnoty vymenované v článku 3 Listiny nekoncepoval ústavodarca ako absolútne.²²⁹

Všeobecný zákaz diskriminácie stanoví Listina základných práv a slobôd ako súčasť ústavného poriadku Českej republiky v čl. 3, ktorý zaručuje „*základní práva a svobody všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení*“. Z týchto dôvodov nemožno nikoho poškodzovať, zvyhodňovať či znevýhodňovať. Tu mi však nedá nepoznamenať, že tieto zaručené práva nie sú neobmedzené a limitujú ich (okrem zákonných obmedzení, ktoré musia platiť rovnako pre všetkých) povinnosti, ktoré nám vyplývajú z práv iných. Práva sú totiž zaručené všetkým bez rozdielu. Ďalej sa v čl. 24 Listiny na tému práv národnostných menšín a etnických skupín uvádza, že „*příslušnost ku kterékoli národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu*“.

5.2 ANTIDISKRIMINAČNÝ ZÁKON

Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (ďalej „antidiskriminačný zákon“ alebo „AntiDZ“) bol vypracovaný a prijatý ako nutnosť implementovať európske smernice. Prijatie antidiskriminačného zákona bolo teda vyvrcholením snahy ukončiť transpozíciu smerníc Európskej únie do českého právneho poriadku. Smernice, ktoré boli do AntiDZ zapracované je možné rozdeliť do troch skupín podľa diskriminačného dôvodu, ktorého sa ochrana týka. Z pohľadu tejto práce sa jedná predovšetkým o ochranu pred diskrimináciou na základe rasy a etnického pôvodu.²³⁰

Povinnosť zaistiť rovnaké zaobchádzanie a ochranu pred diskrimináciou tak, ako vyplýva z medzinárodných záväzkov a európskeho práva, sa vzťahuje na veľké množstvo právnych vzťahov. Ide o právne vzťahy v oblasti zamestnania, prístupu k zamestnaniu a povolaniu, samostatnej zárobkovej činnosti, odbornému vzdelávaniu, poradenstvu a rekvalifikácii, členstve a účasti v organizáciách pracovníkov alebo

²²⁹ Nález Ústavného súdu zo dňa 21.1. 2003, sp.zn. Pl. ÚS 15/02.

²³⁰ Pozn. 65, Boučková, P. et al., op. cit., s. 31.

zamestnávateľov, sociálnej ochrany vrátane sociálneho zabezpečenia a zdravotnej starostlivosti, sociálnych výhod, vzdelania a prístupu k tovarom a službám, ktoré sú k dispozícii verejnosti, vrátane bývania. Z európskeho práva vyplýva povinnosť zaisťovať rovnaké zaobchádzanie a ochranu pred diskrimináciou z dôvodov pohlavia, **rasy, etnického pôvodu**, náboženského vyznania či viery, zdravotného postihnutia, veku a sexuálnej orientácie. Rozsah povinností zaisťovať rovnaké zaobchádzanie a ochranu pred diskrimináciou vzhľadom k uvedeným oblastiam a diskriminačným dôvodom, ktorý vyplýva z európskeho práva, ale nie je jednotný.²³¹

V súčasnej dobe, po prijatí antidiskriminačného zákona, už platný právny stav splňuje požiadavky na zaistenie rovnakého zaobchádzania a ochrany pred rasovou diskrimináciou obsiahnuté predovšetkým v sekundárnom práve. Podľa požiadaviek európskeho práva má právny poriadok každého členského štátu EÚ zaisťovať ochranu pred diskrimináciou tým, že vo svojich právnych poriadkoch nielen, že diskrimináciu zakáže, ale aj vymedzí pojmový aparát t.j. definície priamej, nepriamej diskriminácie, obťažovania, sexuálneho obťažovania, prenasledovania, vymedzí pozitívne opatrenia a upraví nástroje právnej ochrany pred diskrimináciou.

Význam antidiskriminačného zákona tiež spočíva aj v zakotvení aktívnej žalobnej legitímácie v prípade rasovej diskriminácie v horizontálnych vzťahoch²³². Základným zmyslom AntiDZ je teda priamo regulovať zákaz (rasovej) diskriminácie v horizontálnych právnych vzťahoch, čo sa prejavilo jednak postulovaním práva nebyť diskriminovaní v ustanovená čl. 1 odst. 3 AntiDZ a tiež poskytnutím právnej ochrany pred diskrimináciou, hlavne v ustanovení § 10 AntiDZ. Účinnosťou antidiskriminačného zákona sú tak fyzické osoby v pôsobnosti AntiDZ chránené pred

²³¹ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon), s. 21.

²³² Základné práva tak, ako ich garantuje Ústava, sa priamo aplikujú zásadne len vo vertikálnych vzťahoch, tzn. vo vzťahoch medzi jednotlivcom a štátom, resp. medzi právnickými osobami a štátom. Kľúčovou otázkou v súvislosti s prijatím AntiDZ preto bolo, akým spôsobom sa základné práva aplikujú vo vzájomných vzťahoch súkromných subjektov (horizontálna úroveň). Pokiaľ by totiž osoba A diskriminovala osobu B a odmietla ju vo svojej reštaurácii obslúžiť s dokazom na jej etnický pôvod, nie je možné žalovať priamo na základe Listiny základných práv a slobôd, ktorá sama o sebe nemôže poskytnúť aktívnu žalobnú legitímáciu. Pred prijatím AntiDZ bolo teda nutné najprv nájsť žalobnú legitímáciu v zákone, ktorú v dobe pred prijatím AntiDZ predstavoval § 13 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník (k 1.1. 2014 nadobudol účinnosť zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ktorý ochranu osobnosti človeka upravuje v § 81 a nasl.), ktoré dávalo fyzickej osobe právo sa hlavne domáhať, aby bolo upustené od neoprávnených zásahov do práv na ochranu jej osobnosti, aby boli odstránené následky týchto zásahov a aby jej bolo dané primerané zadosťučinenie; pokiaľ však bolo v značnej miere znížená dôstojnosť osoby alebo jej vážnosť v spoločnosti a primerané zadosťučinenie sa nejavilo ako dostačujúce, mala fyzická osoba tiež právo na náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch. Nepriama horizontálna aplikácia základných práv preto nie je ekvivalentom priamej aplikácie základných práv v súkromnoprávných vzťahoch. Základné práva nie sú aplikované priamo, ale len ovplyvňujú možný význam zákonných noriem v priebehu procesu ich interpretácie. In Boučková, P. et al., op. cit. 65, s. 30.

diskrimináciou tiež v horizontálnych právnych vzťahoch.²³³ AntiDZ je svojou povahou súkromnoprávny predpis, ktorý dáva diskriminovaným osobám za podmienok stanovených týmto zákonom aktívnu žalobnú legitimáciu v civilnom konaní.²³⁴

Antidiskriminačný zákon rieši problematiku diskriminácie predovšetkým v oblasti pracovnoprávnych vzťahov, sociálneho zabezpečenia, zdravotnej starostlivosti, vzdelávania, a poskytovania tovarov a služieb a ukladá povinnosť dodržiavať zásadu rovnakého zaobchádzania; zakazuje diskrimináciu ako štátnym orgánom a iným orgánom verejnej správy, tak aj súkromným osobám. AntiDZ všeobecne pôsobí²³⁵ (pokiaľ nestanoví zvláštne ustanovenie inak) vo veciach práva na zamestnanie a prístupu k zamestnaniu, prístupu k povolaniu, podnikaniu a inej samostatnej zárobkovej činnosti, pracovných, služobných pomerov a inej závislej činnosti, vrátane odmeňovania, členstva a činnosti v odborových organizáciách zamestnávateľov, vrátane výhod, ktoré tieto organizácie svojim členom poskytujú, členstvo a činnosti v profesných komorách, vrátane výhod, ktoré tieto verejnoprávne korporácie svojim členom poskytujú, sociálneho zabezpečenia, priznania a poskytovania sociálnych výhod, prístupu k zdravotnej starostlivosti a jej poskytovaniu, prístupu ku vzdelaniu a jeho poskytovaniu, prístupu k tovaru a službám, vrátane bývania, pokiaľ sú ponúkané verejnosti alebo pri ich poskytovaní. Spoločným menovateľom všetkých oblastí spoločenských vzťahov je určitý verejný presah tam uvedených činností. Z vymedzenia pôsobnosti AntiDZ je možné vyčítať tiež určité negatívne vymedzenie; napr. zákaz diskriminácie sa vzťahuje na oblasť prístupu k tovaru a službám, vrátane bývania len vtedy „*jsou-li tyto zboží a služby nabízeny veřejnosti*“²³⁶. AntiDZ sa teda nevzťahuje na situácie, kedy napr. vlastník bytu prenajíma svoj byt adresne konkrétnym osobám a teda neponúka nájom bytu verejnosti. Pokiaľ by však so svojou ponukou vstúpil na realitný trh, napr. umiestnením inzerátu na internet, zákaz diskriminácie AntiDZ sa na jeho ponuku vzťahuje.

K aplikovateľnosti AntiDZ je nutné, aby došlo k diskriminácii jednak z dôvodov vymedzených v § 2 odst. 3 alebo v súvislosti s týmito dôvodmi²³⁷ a jednak v oblasti

²³³ Pozn. 65, Boučková, P. et al., op. cit., s. 31.

²³⁴ Pozn. 65, Boučková, P. et al., op. cit., s. 120.

²³⁵ Zákon v ustanovení § 1 odst. 1 upravuje vecnú pôsobnosť zákona, *taxatívne* vymedzuje oblasti spoločenských vzťahov, ktoré sú pokryté zákazom diskriminácie podľa AntiDZ. Niektoré ustanovenia AntiDZ tento rozsah ďalej zužujú (§ 3 odst. 2 AntiDZ). Súčasne jasne stanoví, že zákon konkretizuje a ďalej rozvádza záväzky ČR z práva EÚ rovnako ako základné práva chránené ústavným poriadkom ČR. In pozn. 65, Boučková, P. et al., op. cit., s. 110.

²³⁶ Smernica 2000/43/ES obdobne podmieňuje svoju aplikáciu tým, že sú k dispozícii verejnosti.

²³⁷ Tak napr. obťažovanie nezahrňuje akékoľvek obťažovanie, ale obťažovanie majúce súvislosť s niektorým zo

vecne vymedzenej pôsobnosti. Základná idea zákazu diskriminácie tu predpokladá, že s ľuďmi je možné odlišne zaobchádzať len na základe ich individuálnych charakteristík (napr. predchádzajúcej histórie určitého človeka ako chronického neplatiča), nie na základe charakteristík všeobecných, často spojených s rôznymi stereotypmi a predsudkami.²³⁸

Taktiež veľmi podrobne definuje jednotlivé formy diskriminácie. Ustanovuje tiež, akými právnymi prostriedkami sa človek proti tejto zakázanej diskriminácii môže brániť.

Antidiskriminačný zákon v ustanovení čl. 2 odst. 2 uvádza formy jednania, ktoré sa považujú za diskriminačné. Diskriminácia môže byť priama alebo nepriama a za diskrimináciu sa ďalej považuje taktiež obťažovanie, sexuálne obťažovanie, prenasledovanie, pokyn k diskriminácii a navádzanie k diskriminácii. Tieto formy sú v nasledujúcich ustanoveniach (§ 2 odst. 3, 4 a 5, § 3 a 4) definované.

AntiDZ sa nijako nevzťahuje na čisto privátnu ľudskú sféru, typicky spoločenské vzťahy v oblasti súkromného práva rodinného atď. AntiDZ by tak ideálne nemal zasahovať do súkromných životov.

5.2.1 Vzťah antidiskriminačného zákona k ústavnému poriadku Českej republiky

Je nepochybné, že AntiDZ nie je možné chápať len ako implementáciu práva EÚ do práva vnútroštátneho, ale tiež ako konkretizáciu ústavných postulátov zákazu diskriminácie podľa českej ústavy a ústavného poriadku vrátane medzinárodných zmlúv o ľudských právach a základných slobodách.²³⁹

V oblastiach, kde AntiDZ vykonáva právo EÚ, pôsobia súčasne tiež základné práva vyplývajúce z českého ústavného poriadku. Naproti tomu v tých oblastiach, ktoré prekračujú oblasť aplikácie práva EÚ, je nutné nahliadať na AntiDZ výlučne len perspektívou českej ústavnosti. Pretože AntiDZ konkretizuje ústavný zákaz rasovej diskriminácie, je nutné brať na vedomie, že každá aplikácia zákona je súčasne nepriamou aplikáciou ústavy. Pôvodne nemecká koncepcia nepriameho horizontálneho účinku vychádza z ústavy ako z hodnotového základu spoločnosti aj právneho systému,

zakázaných diskriminačných dôvodov.

²³⁸ Pozn. 65, Boučková, P. et al., op. cit., s. 118.

²³⁹ Zmluvy o ľudských právach a základných slobodách sú v zmysle nálezu č. 403/2002 Sb. súčasťou ústavného poriadku. Nález ÚS sp. zn. Pl. ÚS 36/01 zo dňa 25.6. 2002 (N 80/26 SbNU 317; 403/2002 Sb.).

čomu zodpovedá aj prežarovanie základných práv naprieč právnym systémom. Tzv. prežarovací efekt základných práv naprieč právnym systémom tak vo svojej podstate znamená, že antidiskriminačné kauzy, ktoré sú na prvý pohľad regulované len normami „jednoduchého“ práva, teda AntiDZ, majú ústavnú dimenziu, čo sa prejavuje napr. pomerovaním konfliktov základných práv pri aplikácii súvisiacich noriem „jednoduchého“ práva. Sudcovia aplikujúci AntiDZ tak musia vziať do úvahy nielen judikatúru ESD, ale tiež ústavný zákaz diskriminácie podľa českého ústavného poriadku a relevantnú judikatúru Ústavného súdu. Aj na aplikáciu AntiDZ je tak použiteľný nosný záver českého Ústavného súdu: *„Jednou z funkcí Ústavy, zvláště ústavní úpravy základních práv a svobod, je její „prozařování“ celým právním řádem. Smysl Ústavy spočívá nejen v úpravě základních práv a svobod, jakož i institucionálního mechanismu a procesu utváření legitimních rozhodnutí státu (resp. orgánů veřejné moci), nejen v přímé závaznosti Ústavy a v jejím postavení bezprostředního pramene práva, nýbrž i v nezbytnosti státních orgánů, resp. orgánů veřejné moci, interpretovat a aplikovat právo pohledem ochrany základních práv a svobod. V posuzované věci to znamená povinnost soudů interpretovat jednotlivá ustanovení občanského soudního řádu v první řadě z pohledu účelu a smyslu ochrany ústavně garantovaných základních práv a svobod.“*²⁴⁰

5.3 ZÁKAZ RASOVEJ DISKRIMINÁCIE V ZVLÁŠTNÝCH VEREJNOPRÁVNÝCH ZÁKONOCH REGULUJÚCICH DISKRIMINÁCIU

Zákaz (rasovej) diskriminácie sa čiastočne nachádza aj v pomerne značnom množstve iných zákonov a právnych predpisov ČR, vždy vo vzťahu k právnym vzťahom, ktoré upravujú. Antidiskriminačný zákon je zákon všeobecný, „lex generalis“; ďalšie predpisy, ktoré obsahujú ustanovenia upravujúce rovnakého zaobchádzanie a zákaz rasovej diskriminácie sú k nemu vo vzťahu špeciálnom a v prípade rozporu sa použijú prednostne.

Z niekoľkých oblastí, kde je rasová diskriminácia zakázaná ako medzinárodnými zmluvami, tak vnútroštátnymi právnymi predpismi vyberám tú, ktorá sa zdá byť

²⁴⁰ Nález sp. zn. III. ÚS 139/98 zo dňa 24.9. 1998 (N 106/12 SnNU 93).

„kameňom úrazu“, pretože práve tam sa podľa môjho názoru začína nelichotivá a ako sa zdá aj neriešiteľná situácia (Rómov). Touto oblasťou je vzdelanie.

Podľa správy Svetovej banky „Česká republika: Šance na zlepšení zamestnanosti Rómů“ z októbra 2008, je práve nedostatečné vzdelanie dôvodom a má najväčší dopad na sociálne vylúčenie Rómov. *„Najväčšími prekážkami pre zamestnanosť Rómov sú hlavne nízka základná funkčná gramotnosť a nízka formálna kvalifikovanosť väčšiny obyvateľov žijúcich v sociálne vylúčených romských lokalitách.“* Správa ďalej hovorí, že *„hlavným prediktorom neúspechu Rómov na trhu práce je úroveň dosiahnutého vzdelania a kvalifikácie. Rómovia, ktorí získali vyššie než základné vzdelanie, hlavne vyučenie, majú značne väčší úspech na trhu práce než absolventi základných alebo zvláštnych škôl.“*

Bohužiaľ, Rómovia v sociálne vylúčených rómskych lokalitách majú značne nižšiu úroveň dosiahnutého vzdelania a trpia rozsiahlym nedostatkom funkčnej gramotnosti. Školskú dochádzku predčasne opustí veľká časť z nich: 60% má len základné vzdelanie a 14% navštevovalo zvláštne školy pre deti s poruchami učenia. V dôsledku toho je viac ako 40% z nich funkčne negramotných a ďalších 40% má len obmedzenú gramotnosť a zručnosti. Nedochádza ani k medzigeneračnému zvyšovaniu vzdelanosti a úroveň dosiahnutého vzdelania sa od začiatku prechodu na trhové hospodárstvo skôr zhoršila. V dôsledku nedostatočného vzdelania nie sú schopní nájsť si adekvátne platenú prácu (ak si vôbec vďaka predsudkom a konkurencii zahraničných robotníkov nejakú prácu nájdú) a tým sú odkázaní na dávky sociálnej pomoci. Mnoho Rómov závisí na sociálnych dávkach, ktoré boli až donedávna pomerne vysoké v porovnaní so mzdami v málo kvalifikovaných alebo nekvalifikovaných povolaniach, čo fungovalo ako prekážka účasti na pracovnom trhu.²⁴¹ Túto situáciu môžeme teda zhrnúť nasledovne: vylúčenie Rómov z trhu práce (nielen) v Českej republike vyplýva z neuspokojivej úrovne vzdelania, čím je mnoho Rómov „odsúdených“ k nezamestnanosti a k spoliehaniu sa na relatívne štedré príspevky zo štátnej sociálnej podpory. A dostávame sa zase na „začiatok“ problému: prečo je vzdelanie Rómov tak neuspokojivé?

Predškolské, základné, stredné, vyššie odborné a niektoré iné vzdelávanie v školách a školských zariadeniach upravuje zákon č. 561/2004 Sb., o predškolní,

²⁴¹ Dokument Svetovej banky: „Česká republika: Šance pro zlepšení zamestnanosti Rómů.“ 20. októbra 2008.

základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (dále „školský zákon“ alebo „ŠZ“) v platnom znení, stanovuje podmienky, za ktorých sa vzdelávanie a výchova (ďalej len „vzdelávanie“) uskutočňuje, vymedzuje práva a povinnosti fyzických a právnických osôb a stanoví pôsobnosť orgánov vykonávajúcich štátnu správu a samosprávu. Kľúčovým je ustanovenie § 2 odst. 1 školského zákona, ktoré stanovuje základné zásady a ciele, medzi ktorými je okrem iných aj *zásada rovného prístupu* podľa ktorej je vzdelávanie „založeno na zásadách rovného prístupu každého štátního občana České republiky nebo jiného členského státu Evropské unie ke vzdělávání bez jakékoli diskriminace z důvodu rasy, barvy pleti, ... etnického původu ...“²⁴² Plný rovný prístup k vzdelaniu je zaistený štátnym občanom Českej republiky alebo iného členského štátu Európskej únie a ich rodinným príslušníkom, a ďalej tiež osobám, ktoré sú pre účely školského zákona považované za osoby so štátnou príslušnosťou iného členského štátu Európskej únie.²⁴³

Školský zákon ďalej v ustanovení § 21 upravuje práva žiakov, študentov a zákonných zástupcov detí a neplnoletých žiakov. Na čo by som ale chcela poukázať omnoho viacej je ustanovenie § 22, ktoré stanovuje povinnosti žiakov, študentov a zákonných zástupcov detí a neplnoletých žiakov. Tými sú hlavne riadne dochádzať do školy alebo školského zariadenia a riadne sa vzdelávať, plniť pokyny pedagogických pracovníkov škôl a školských zariadení vydané v súlade s právnymi predpismi a školským alebo vnútorným poriadkom. Medzi povinnosti zákonných zástupcov (v prevažnej väčšine sa jedná o rodičov) detí a neplnoletých žiakov patrí hlavne povinnosť zaistiť, aby dieťa a žiak dochádzal riadne do školy alebo školského zariadenia, na vyzvanie riaditeľa školy alebo školského zariadenia sa zúčastnil prejednávania závažných otázok týkajúcich sa vzdelávania dieťaťa alebo žiaka a dokladať dôvody neprítomnosti dieťaťa alebo žiaka na vyučovaní v súlade s podmienkami stanovenými v školskom poriadku. Povinnosti platia v návaznosti na ustanovenie § 2 odst. 1 školského zákona taktiež bez rozdielu. Z uvedeného vyplýva, že školský zákon upravuje zásadu rovného prístupu ku vzdelaniu pre všetkých bez rozdielu; dáva však občanom nielen práva, ale stanovuje im aj povinnosti, ktoré je nutné plniť.

²⁴² § 2 odst. 1 písm. a) školského zákona.

²⁴³ Důvodová správa k vládnemu návrhu zákona o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon), s. 20.

Školský zákon v ďalších ustanoveniach upravuje aj organizáciu vzdelávania, a to od predškolských zariadení, cez povinnú školskú dochádzku až po vyššie odborné vzdelanie.

Formovanie jednotlivca začína už v útlom veku, kedy začína vnímať vzory, ktoré má vo svojom okolí. Za účelom podpory a tiež správneho smerovania vývoja bolo zriadené predškolské vzdelávanie, ktoré podporuje rozvoj osobnosti dieťaťa v predškolskom veku, podieľa sa na jeho zdravom citovom, rozumovom a telesnom rozvoji a na osvojení základných pravidiel chovania, základných životných hodnôt a medziľudských vzťahov. Taktiež napomáha vyrovnávať nerovnomernosti vývoje detí pred vstupom do základného vzdelávania a poskytuje špeciálnu pedagogickú starostlivosť deťom so špeciálnymi vzdelávacími potrebami (§ 33 ŠZ). Zákon stanovuje len povinnosť prednostne prijať deti v poslednom roku pred zahájením povinnej školskej dochádzky, no povinnosť navštevovať predškolské zariadenia nestanovuje. Podľa správy Svetovej banky, len 36% rómskych detí v domácnostiach s deťmi v predškolskom veku navštevuje škôlky alebo nulté ročníky. V protiklade k tomu, v roku 2006 navštevovalo predškolské zariadenie viacej ako 86% štvorročných českých detí. Nie je preto prekvapujúce, že pri nástupe povinnej školskej dochádzky sú rómske deti minimálne sociálne zaostalejšie než ich vrstovníci, pretože vzory, ktorým sú vystavené v kolóniách, kde žijú sa nezlučujú s pravidlami chovania, ktoré je nutné v školách dodržiavať. Výchova je prirodzene neoddeliteľnou súčasťou vzdelávania, napriek tomu sa nemôžu pedagógovia obmedziť len na výchovu a na úkor toho krátiť výuku. Podstatnú časť výchovy by dieťa malo dostať v rodine. Pedagóg by nemal stáť pred otázkou, či dieťa prednostne vzdelávať alebo mu vštepovať základné hodnoty.

Ďalším predpokladom pre dokončenie vzdelanie je riadne dochádzka na vyučovanie a samozrejme, primeraná príprava.

Do vyšších stupňov vzdelávania zrejme nemá význam bližšie zachádzať, pretože za predpokladu, že sa žiak rómskeho pôvodu dostal až sem, bol schopný akceptovať pravidlá, individuálne sa prejaviť a tak sa začleniť do spoločnosti.

Podľa môjho názoru sa pod nevzdelanosťou rómskeho etnika nepodpísala len diskriminácia, ale aj fakt, že predškolské vzdelávanie nie je povinné, nedodržiavanie povinností vyplývajúcich zo školského zákona nie je dostatočne sankcionované a nakoniec aj nedostatočná motivácia, nevhodné vzory ako aj samotná príprava detí

rodičmi pre život v dospelosti.²⁴⁴ Samozrejme to neplatí bezvýnimočne, inak by sa neobjavovali vysokoškolsky vzdelaní Rómovia. Bohužiaľ, je to skôr výnimočne a sú to jednotlivci, ktorí nevyrastali v rómskej komunite. A je o to paradoxnejšie, že práve vzdelaných Rómov, ktorí by sa bez problémov uplatnili na pracovnom trhu spoločnosť diskriminuje práve z dôvodu rasy a etnického pôvodu. Títo ľudia vnímajú svoje vzdelanie a vôľu pracovať skôr na príťaž a nie je div, že časom strácajú motiváciu. A zvlášť v týchto prípadoch má štát povinnosť pred týmito prejavmi chrániť a zabezpečiť, aby mohli realizovať svoje základné práva a slobody bez nezákonného obmedzovania zo strany druhých. Títo ľudia sú totiž priekopníkmi v snahe začleniť rómske etnikum do spoločnosti.

5.4 TRESTNOPRÁVNA ÚPRAVA ZÁKAZU RASOVEJ DISKRIMINÁCIE

Ochranu pred najzávažnejšími formami porušovania zákazu rasovej diskriminácie v podobe rôznych útokov voči jednotlivcom či skupinám obyvateľstva pre ich rasu či etnický pôvod poskytujú ustanovenia zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákon (ďalej „trestný zákon“ alebo „TrZ“). Skutkovú podstatu, ktorá by kriminalizovala priamo porušenie zákazu rasovej diskriminácie však neobsahuje. Rasová diskriminácia ale predstavuje podľa medzinárodného práva základ trestných činov apartheidu (rasovej segregácie) a genocidia a štáty sú povinné prijať právne normy k vnútroštátnemu trestnému postihu jednania naplňujúceho znaky skutkovej podstaty týchto trestných činov.²⁴⁵ V Českej republike sú tieto trestné činy obsiahnuté v hlave XIII, diel 1. zvláštnej časti TrZ, Trestné činy proti ľudskosti.²⁴⁶ V hlave XIII, diele 1. zvláštnej časti TrZ sú taktiež obsiahnuté aj povinnosti vyplývajúce Českej republike z Medzinárodného dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie, ktorý ukladá zmluvným stranám povinnosť trestne stíhať účasť v organizáciách propagujúcich a podporujúcich rasovú diskrimináciu a tieto organizácie prehlásiť za nezákonné.²⁴⁷

²⁴⁴ Podľa slov doc. Tibora Lorana „v mnohých rómskych rodinách príprava pre život detí prebieha iba na prežitie zo dňa na deň v komunitne uzatvorenom sociálnom prostredí“.

Dostupné na <http://www.mecem.sk/rpa/?id=search&lang=slovak&show=16168> [cit. 2014-02-13]

²⁴⁵ Pozn. 65, Boučková, P. et al., op. cit., s. 54.

²⁴⁶ Hlava XIII, diel 1 TrZ: Trestné činy proti ľudskosti: § 400 - Genocidium, § 401 – Útok proti ľudskosti, § 402 – Apartheid a diskriminácia skupiny ľudí.

²⁴⁷ Hlava XIII, diel 1 TrZ: Trestné činy proti ľudskosti: § 403 – Založenie, podpora a propagácia hnutia smerujúceho k potlačeniu práv a slobôd človeka.

Ďalšie záväzky vyplývajúce Českej republike z medzinárodného práva²⁴⁸ sú vykonané v X. hlave, 5. diele zvláštnej časti TrZ ako trestné činy narušujúce spolužitie ľudí²⁴⁹.

Ochranu pred porušením zákazu rasovej diskriminácie taktiež poskytujú kvalifikované skutkové podstaty niektorých trestných činov.²⁵⁰

Skutková podstata, ktorá postihuje porušenie zákazu rasovej diskriminácie je obsiahnutá aj v § 49 odst. 1 písm. e) zákona č. 200/1990 Sb., o priestupkoch (ďalej „priestupkový zákon“) ako jeden z priestupkov proti občianskemu spolužitiu.²⁵¹ Uvedené ustanovenie stanoví, že priestupku proti občianskemu spolužitiu sa dopustí ten, kto inému spôsobí újmu pre jeho príslušnosť k národnostnej menšine alebo pre jeho etnický pôvod, pre jeho rasu či farbu pleti. Pre naplnenie skutkovej podstaty sa vyžaduje zavinené spôsobenie újmy inému, pre jeho príslušnosť k národnostnej menšine alebo jeho etnický pôvod, pre jeho rasu, farbu pleti.

5.5 SÚDNA OCHRANA PODĽA ANTIDISKRIMINAČNÉHO ZÁKONA

Ochranu práva na rovnaké zaobchádzanie a ochranu pred rasovou diskrimináciou poskytujú v Českej republike primárne súdy. Ústavný zákon č. 1/1993 Sb., Ústava Českej republiky (ďalej „Ústava“) v článku 4 stanoví, že základné práva a slobody sú pod ochranou súdnej moci. Právo na súdnu a inú ochranu je taktiež zakotvené v článku 36 a nasl. Listiny základných práv a slobôd. Podľa článku 90 Ústavy súdy poskytujú ochranu právam zákonom stanoveným spôsobom.

Ako už bolo vyššie spomenuté, AntiDZ dáva diskriminovaným osobám za

²⁴⁸ Článok 4 Medzinárodného dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie ukladá signatárom prehlásiť za trestné šírenie rasovej nadradenosti alebo neznášanlivosti, podnecovanie k rasovej diskriminácii a rasovo motivovaných násilným činom, vrátane podpory a financovania rasizmu. In Boučková, P. et al. Antidiskriminační zákon: komentář. s. 54.

²⁴⁹ Hlava X, diel 5 TrZ: Trestné činy narušujúce spolužitie ľudí: § 355 - Hanobenie národa, rasy, etnickej alebo inej skupiny obyvateľov, § 356 - Podnecovanie k nenávisti voči skupine osôb alebo k obmedzovaniu ich práv a slobôd.

²⁵⁰ Kvalifikovaná skutková podstata trestného činu vraždy podľa § 140 odst. 3 písm. g) TrZ; ťažkého ublíženia na zdraví podľa § 145 odst. 2 písm. f) TrZ; ublíženia na zdraví podľa § 146 odst. 2 písm. e) TrZ; mučenia a iného neľudského a krutého zaobchádzania podľa § 149 odst. 2 písm. c) TrZ; zbavenia osobnej slobody podľa § 170 odst. 2 písm. b) TrZ; obmedzovania osobnej slobody podľa § 17 odst. 3 písm. b) TrZ; zavlčenia podľa § 172 odst. 3 písm. b) TrZ; vydierania podľa § 175 odst. 2 písm. f) TrZ; porušenia tajemstva listín a iných dokumentov uchovávaných v súkromí podľa § 183 odst. 3 písm. b) TrZ; poškodenia cudzej veci podľa § 228 odst. 3 písm. b) TrZ; zneužitia právomoci úradnej osoby podľa § 329 odst. 2 písm. b) TrZ; násilia proti skupine obyvateľov a proti jednotlivcovi podľa § 352 odst. 2 TrZ.

²⁵¹ Zrov. pozn. 65, Boučková, P. et al., op. cit., s. 121.

podmienok stanovených týmto zákonom aktívnu žalobnú legitimáciu²⁵² v civilnom konaní. Predpokladom vzniku súkromnoprávných sankcií za porušenie práv a povinností vyplývajúcich z práva na rovnaké zaobchádzanie je a) podmienka existencie protiprávneho diskriminačného jednania, ktoré vyvolalo b) určitú újmu na strane diskriminovanej osoby, pričom musí existovať c) príčinná súvislosť medzi zásahom a újmou. Nenaplnenie niektorého z týchto predpokladov vylučuje možnosť sankcií podľa ustanovenia § 10 AntiDZ.²⁵³

Boučková (2010) vo svojom komentári k antidiskriminačnému zákonu uvádza tri možné spôsoby, ktorými môžu diskriminované osoby brániť svoje práva. Prvou možnosťou, ktorú český zákonodarca uprednostňuje, je upustenie od diskriminácie (zdržovacia žaloba), resp. odstránenie následkov diskriminačného zásahu. Pretože zákonodarca na prvé miesto stavia možnosť požadovať ukončenie diskriminácie resp. odstránenie jej následkov, do úvahy bude za určitých okolností pripadať aj predbežné opatrenie. Druhou v poradí je žaloba na odstránenie trvajúcich následkov diskriminácie, ktorú je možné použiť v prípadoch, kedy dôsledky diskriminácie trvajú a je možné požadovať ich odstránenie. Typickým príkladom je žaloba na prijatie diskriminovaného žiadateľa na určitú pracovnú pozíciu. Treťou možnosťou je poskytnutie primeraného zadosťučinenia (morálna satisfakcia) alebo náhrada nemajetkovej újmy v peniazoch (materiálna satisfakcia) a to v prípadoch, kedy odstránenie následkov diskriminácie nebude možné a jednak v prípadoch, kedy je síce ukončenie diskriminačného jednania možné, ale z povahy veci samej o sebe k náprave situácie nepostačí. Nejedná sa len o prípady, kedy bolo diskriminačné jednanie jednorázové resp. už pominulo a nehrozí ani nebezpečenstvo recidívy, ale tiež situácie, kedy diskriminačné jednanie (prípadne na základe podanej žaloby aj ukončené) medzitým už spôsobilo značnú nemateriálnu škodu. Pri zvažovaní dostatočnosti morálnej satisfakcie je nutné vziať do úvahy, že opatrenie k odstráneniu následkov diskriminácie, ktoré členský štát zvolí, musí byť spôsobilé „zajistiť skutočnou a účinnou právnou ochranu. Stanovené sankcie musí byť

²⁵² § 10 AntiDZ: „(1) Dojde-li k porušení práv a povinností vyplývajúcich z práva na rovné zacházení nebo k diskriminaci, má ten, kdo byl tímto jednáním dotčen, právo se u soudu zejména domáhat, aby bylo upuštěno od diskriminace, aby byly odstraněny následky diskriminačního zásahu a aby mu bylo dáno přiměřené zadosťučinění. (2) Pokud by se nejevilo postačujícím zjednání nápravy podle odstavce 1, zejména proto, že byla v důsledku diskriminace vo značné míře snížena dobrá pověst nebo důstojnost osoby nebo její vážnost ve společnosti, má též právo na náhradu nemajetkové újmy v penězích. (3) Výši náhrady podle odstavce 2 určí soud s přihlédnutím k závažnosti vzniklé újmy a k okolnostem, za nichž k porušení práva došlo.“

²⁵³ Pozn. 65, Boučková, P. et al., op. cit., s. 291.

účinné, přiměřené a odrazující.“²⁵⁴ Podstatné pre priznanie peňažnej náhrady obvykle nie je to, či v dôsledku diskriminácie bola v značnej miere znížená dobrá povesť alebo dôstojnosť osoby alebo jej vážnosť v spoločnosti, ale to, či iné než peňažné spôsoby nápravy poskytujú žalobcovi skutočnú a účinnú ochranu, rovnako ako to, či plní odstrašujúcu funkciu pro futuro. Nakoľko tomu tak v mnohých prípadoch nebude, bude nutná aj náhrada nemateriálnej škody v peniazoch.²⁵⁵

Z procesného hľadiska je dôležitým ustanovením § 133a²⁵⁶ zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (ďalej „občiansky súdny poriadok“), ktorý upravuje tzv. prechod dôkazného bremena (význam a medze tohoto postupu stanovil Ústavný súd vo svojom náleze č. 419/2006 Sb.).

Ustanovenie § 133a bolo do občianskeho súdneho poriadku vložené primárne ako reakcia na záväzok Českej republiky vyplývajúci zo smernice Rady ES č. 97/80/EC zo dňa 15.12. 1997, o dôkaznom bremene v prípadoch diskriminácie na základe pohlavia. Následne bolo ustanovenie § 133a rozšírené zákonom č. 151/2002 Sb., ktorý do neho premietol požiadavky ďalších dvoch európskych smerníc, tj. smernice Rady č. 2000/43/ES zo dňa 29.6. 2000, ktorou sa zavádza zásada rovného zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod, a smernice Rady č. 2000/78/ES zo dňa 27.11. 2000, ktorou ustanovuje všeobecný rámec rovnakého zaobchádzania v zamestnaní a zárobkovej činnosti. Podľa smernice č. 2000/43/ES boli členské štáty Európskej únie povinné zaistiť vo svojich právnych poriadkoch, aby v prípadoch, kedy osoby, ktoré sa považujú za poškodené, pretože podľa ich názoru došlo k ich priamej či nepriamej diskriminácii z dôvodu, že voči nim nebolo postupované podľa zásad rovnakého zaobchádzania, dôkazné bremeno niesla žalovaná strana. Zámerom tejto smernice je to, aby bolo povinnosťou žalovaného preukázať, že k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania nedošlo.

Prechod dôkazného bremena je obmedzený na veci pracovné v prípade diskriminácie z dôvodu rasového alebo etnického pôvodu (tiež pohlaví, náboženstva,

²⁵⁴ Zrov. článok 15 Smernice 2000/43/ES.

²⁵⁵ Pozn. 65, Boučková, P. et al., op. cit., s. 297.

²⁵⁶ § 133a občianskeho súdneho poriadku: „(1) Skutečnosti tvrzené o tom, že účastník byl přímo nebo nepřímo diskriminován na základě svého pohlaví, rasového nebo etnického původu, náboženství, víry, světového názoru, zdravotního postižení, věku anebo sexuální orientace, má soud ve věcech pracovních za prokázané, pokud v řízení nevyšel najevo opak. (2) Skutečnosti tvrzené o tom, že účastník bol přímo nebo nepřímo diskriminovaný na základe svého rasového nebo etnického původu, má soud ve věcech poskytování zdravotní a sociální péče, přístupu ke vzdělání a odborné přípravě v profesních a zájmových sdruženích a při prodeji zboží v obchodě nebo poskytování služeb za prokázané pokud by v řízení nevyšel najevo opak.“

viery, svetového názoru, zdravotného postihnutia, veku alebo sexuálnej orientácie). V prípade diskriminácie na základe rasového alebo etnického pôvodu dochádza k tzv. prechodu dôkazného bremena aj v ďalších oblastiach, zdravotnej a sociálnej starostlivosti, pomoci v hmotnej nozi, prístupu k vzdelaniu a odbornej príprave, prístupu k verejným zákazkam, členstvu v organizáciách zamestnancov alebo zamestnávateľov a členstvo v profesných a zájmových združeniach a pri predaji tovarov v obchode alebo poskytovaní služieb. K prechodu dôkazného bremena v prípadoch diskriminácie na základe rasy dochádza tiež v konaní vo veciach služobného pomeru štátnych zamestnancov (§ 208 odst. 4 služobného zákona), v konaní vo veciach služobného pomeru vojakov z povolania (§ 150a zákona o vojakoch z povolania) a tiež v konaní vo veciach služobného pomeru príslušníkov bezpečnostných zborov (§ 180 odst. 3 tohoto zákona).²⁵⁷ Občiansky súdny poriadok (§ 26 odst. 3) a zákon č. 150/2002 Sb., súdny rád správny (ďalej „súdny poriadok správny“) (§ 35 odst. 4) umožňujú, aby účastníka vo veciach ochrany pred diskrimináciou na základe rasového alebo etnického pôvodu zastupovalo združenie, ktoré vzniklo na základe zákona č. 863/1990 Sb., o sdružovaní občanů (ďalej len „zákon o združovaní občanov“), pokiaľ k jeho činnostiam uvedeným v stanovách patrí ochrana pred diskrimináciou. Podobné ustanovenie obsahuje tiež zákon o ochrane spotrebiteľa (§ 25 odst. 2), podľa ktorého môže podať návrh na zahájenie konania na súde o zdržanie sa protiprávneho jednania vo veci ochrany práv spotrebiteľov a byť účastníkom takého konania združenie, v ktorého stanovách sú tieto ciele uvedené.²⁵⁸

²⁵⁷ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon), s. 20. Dostupný z: www.psp.cz, sněmovní tisk 253/0, část č. 2/2 [cit. 2013-08-24]

²⁵⁸ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon), s. 20. Dostupný z: www.psp.cz, sněmovní tisk 253/0, část č. 2/2 [cit. 2013-08-24]

6. ZÁVER

Diskriminácia všeobecne, a rasová diskriminácia zvlášť, je závažný a celospoločensky nežiaduci jav, ktorého riešeniu je v posledných rokoch venovaná značná pozornosť. V súčasnej dobe ide o celospoločensky diskutovaný problém s rôznymi názormi a prístupmi, odbornými či laickými. Slovo diskriminácia sa používa vo všetkých pádoch, jedny sa na diskrimináciu sťažujú a cítia sa byť jej obeťami, iní sa zase cítia byť ohrození práve obeťami diskriminácie, majú pocit, že v situáciách, kedy človek nie je schopný alebo ochotný niesť za seba zodpovednosť je možné sa na diskrimináciu bezostyšne odvolávať a že opatrenia proti diskriminácii sú vo svojej podstate nepotrebné. Všeobecne je však možné konštatovať, že skutočná diskriminácia je javom nežiaducim a je nutné poskytovať proti diskriminácii efektívnu ochranu. A ochrana pred rasovou diskrimináciou je upravovaná v dokumentoch na medzinárodnej, európskej a národnej úrovni, o ktorých diplomová práca pojednáva.

Prekladaná diplomová práca sa zaoberá problematikou zákazu rasovej diskriminácie a ochranou pred ňou. Cieľom tejto práce bolo preskúmať ustanovenia zákazujúce rasovú diskrimináciu a mechanizmy ochrany pred rasovou diskrimináciou zakotvené zmluvnými inštrumentami na medzinárodnej a európskej úrovni a stav implementácie týchto záväzkov do právneho poriadku Českej republiky a ich vykonávanie.

Zákaz rasovej diskriminácie sa začal objavovať v medzinárodných ľudskoprávnych dokumentoch krátko po 2. svetovej vojne ako dôsledok masového porušenia ľudských práv. Založením OSN, prijatím Charty OSN a ďalších dokumentov upravujúcich ochranu ľudských práv na medzinárodnej úrovni sa stala problematika zákazu rasovej diskriminácie objektom medzinárodnej regulácie a to aj napriek jej nedostatkom. Významným krokom pri tvorení antidiskriminačných základov bolo prijatie Všeobecnej deklarácie ľudských práv, ktorá nadviazala na striktný zákaz rasovej diskriminácie vyjadrený v Charte OSN a stala sa prvým medzinárodným inštrumentom všeobecnej povahy vyhlasujúcim ucelený katalóg práv priznaných každému jednotlivcovi. Obsah tohto dokumentu sa stal základom pre množstvo ďalších, právne záväzných dokumentov, z ktorých najvýznamnejšie z pohľadu tejto práce sú Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach a jeho opčné protokoly, Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práva s opčným

protokolom a v neposlednom rade aj Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie. Česká republika je s výnimkou opčného protokolu k Medzinárodného paktu o ľudských, sociálnych a kultúrnych právach zmluvnou stranou všetkých vyššie zmienených dokumentov.

V rámci európskeho systému ochrany ľudských práv je zákaz rasovej diskriminácie zakotvený na dvoch úrovniach, v dokumentoch prijatých Radou Európy a v rámci práva Európskej únie. Z dokumentov prijatých Radou Európy je z pohľadu tejto práce najvýznamnejší Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ktorého význam spočíva nielen v rozsahu práv, ktorý zahŕňa v rozsahu ochrany pred rasovou diskrimináciou, ale veľmi dôležitý je súdny a kontrolný mechanizmus, ktorý Európsky dohovor vytvoril a ktorý slúži k náprave možných porušení. V rámci práva Európskej únie je najvýznamnejšou smernica 2000/43/ES, ktorou sa zavádza zásada rovného zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod.

Český právny poriadok sa v súlade s článkom 10 Ústavy Českej republiky snaží viac či menej úspešne implementovať záväzky, ktoré pre Českú republiku plynú jednak zo systému medzinárodnoprávnej ochrany ľudských práv a taktiež z oboch európskych systémov ochrany ľudských práv pred rasovou diskrimináciou. Napriek tomu, že je Česká republika zmluvnou stranou všetkých významných dokumentov zakotvujúcich ochranu pred rasovou diskrimináciou, zásada rovnakého zaobchádzania a zákaz rasovej diskriminácie v podobe, v akej ju poznáme dnes, boli do českého právneho poriadku zavedené až v rámci harmonizácie českého práva s právom EÚ a sú teda relatívne novým fenoménom. Pozitívnym skutočnosťou je fakt, že právny rámec pre uplatňovanie zásady rovnakého zaobchádzania a pre ochranu pred rasovou diskrimináciou je už vytvorený. Problém spočíva skôr v jeho praktickom uplatňovaní. Popri zjednotení právnej úpravy je treba predovšetkým zamerať pozornosť na efektívne využívanie nástrojov, ktoré právna úprava k presadzovaniu a uplatňovaniu zásady rovnakého zaobchádzania a zákazu rasovej diskriminácie poskytuje.

Hlavným problémom v presadzovaní zásady rovnakého zaobchádzania a zákazu rasovej diskriminácie v každodennom živote vidím jednak v dlhodobu pretrvávajúcich predsudkoch, mnohokrát však oprávnených, veľmi nízkej úrovni všeobecného povedomia verejnosti, ktorá týmto otázkam buď nevenuje pozornosť alebo za skutočný problém považuje samotné diskriminované osoby a ich neprispôsobivosť, s čím súvisí aj

nevôľa väčšiny neustále jednostranne riešiť problémy menšiny bez jej vlastného pričinenia. A situácia je taká, že napriek právnej úprave je stále málo prípadov, kedy sa (skutočné) obeť rasovej diskriminácie domáhajú ochrany svojich práv. Môže to byť spôsobené jednak samotnou nevedomosťou, zdĺhavosťou a nákladnosťou súdneho procesu a tiež faktom, že zatiaľ nie je známych príliš veľa prípadov, ktoré by riešili porušenie zákazu rasovej diskriminácie.

Ako sa bude zásada rovnakého zaobchádzania a zákazu rasovej diskriminácie v nasledujúcich rokoch premietat' do právnych vzťahov ukáže až čas. Realizácia zásady rovnakého zaobchádzania a zákazu rasovej diskriminácie bude v podmienkach českého právneho poriadku aj napriek implementácii všetkých záväzkov vyplývajúcich Českej republike z medzinárodného a európskeho práva ešte dlho predmetom teoretického štúdia a snahy aplikovať princípy do praxe a to vrátane tvorby judikatúry. Nemožno však očakávať, že idealistické vízie o rovnosti pre všetkých bez rozdielu budú bezo zvyšku naplnené. Úplná rovnosť už z povahy veci totiž nie je možná. Aj v tej najdemokratickejšej spoločnosti sa totiž stáva, že v rovnakej situácii sú niektorí oproti iným neprimerane znevýhodnení.

7. ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK

Antidiskriminačný zákon/AntiDZ	zákon č. 198/2008 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon)
Deklarácia	Všeobecná deklarácia ľudských práv
Dohovor o rasovej diskriminácii	Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie
Druhý pakt	Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach
ECOSOC	Hospodárska a sociálna rada OSN
ECRI	Európska komisia proti rasizmu a intolerancii
ESD	Európsky súdny dvor
ES	Európske spoločenstvo
Európsky dohovor	Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd
Európsky súd	Európsky súd pre ľudské práva so sídlom v Štrasburgu
EÚ	Európska únia
Charta EÚ	Charta základných práv Európskej únie
ILO	Medzinárodná organizácia práce
Komisia	Komisia OSN pre ľudské práva
Lisabonská zmluva	Lisabonská zmluva pozmeňujúca Zmluvu o Európskej únii a Zmluvu o založení Európskeho spoločenstva
Listina	Listina základných práv a slobôd
MSD	Medzinárodný súdny dvor
OSN	Organizácia spojených národov
Prvý pakt	Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach

Revidovaná sociálna charta	Revidovaná Európska sociálna charta
Sociálna charta	Európska sociálna charta
Smernica o rasovej rovnosti	Smernica 2000/43/ES
Subkomisia	Subkomisia pre zabránenie diskriminácie a ochranu menšín
Školský zákon/ŠZ	zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání
UNESCO	Organizácia Spojených národov pre výchovu, vedu a kultúru
Ústava	Ústava Českej republiky
Výbor pre ľudské práva	Výbor OSN pre ľudské práva
Výbor	Výbor OSN na odstránenie všetkých foriem rasovej diskriminácie
Zmluva o ES	Zmluva zakladajúca Európske spoločenstvo
Zmluva o EÚ	Zmluva o Európskej únii

8. BIBLIOGRAFIA

MONOGRAFIE

- *BOBEK, M., BOUČKOVÁ, P., KÜHN, Z.*
Rovnost a diskriminace. Praha: C. H. Beck, 2007. ISBN 978-80-7179-584
- *BOUČKOVÁ, P. et al.*
Antidiskriminační zákon: komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010. ISBN 978-80-7400-315-8
- *FREDMAN, S.*
Antidiskriminační právo. Praha: Multikulturní centrum Praha, 2007.
ISBN 80-86103-23-4
- *GABAL, I.*
Etnické menšiny vo střední Evropě: konflikt nebo integrace. Praha: G plus G, 1999.
ISBN 80-86103-23-4
- *HEYWOOD, A.*
Politologické ideologie. Plzeň: Aleš Čeněk., 2008. ISBN 978-80-7380-137-3
- *HÝBNEROVÁ, S.*
Evropská ochrana lidských práv v dokumentech. Praha: Karolinum, 2002.
ISBN 80-246-0498-1
- *IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M., MANÍKOVÁ, Z.*
Slovník cudzích slov. Prvé vydanie. Bratislava: SPN, 1979.
- *JANKUV, J.*
Medzinárodné a európske mechanizmy ochrany ľudských práv. Bratislava: IURA
EDITION, 2006. ISBN 80-8078-096-X
- *KLAUS, V.*
Evropská integrace bez iluzí. Praha: Euromedia Group, k.s. – Knižní klub, 2011.
ISBN 978-80-242-3326-0
- *LUKÁŠEK, L.*
Mezinárodní právo v komentovaných dokumentech. Praha: Karolinum, 2011.
ISBN 978-80-246-1898-2
- *MITROVÁ, A., KOVALOVÁ, Z.*
Príručka o právnych prostriedkoch ochrany pred diskrimináciou. Bratislava: Poradňa
pre občianske a ľudské práva, 2006.

- *STRÁŽNICKÁ, V., ŠEBESTA, Š.*
Človek a jeho práva: Medzinárodná úprava ochrany ľudských práv. Bratislava: JUGA, 1994. ISBN 80-85506-30-0
- *ŠTURMA, P.*
Medzinárodné a evropské kontrolné mechanizmy v oblasti ľudských práv. 3. doplnené vydanie Praha: C. H. Beck, 2010. ISBN 978-80-7400-318-9
- *TOMEŠ, I., KOLDÍNSKÁ, K.*
Sociálne právo Európskej únie. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2003. ISBN 80-7179-831-2
- *WOLF, J.*
Človek a jeho svet II: Ľudské rasy a rasizmus v dejinách a súčasnosti . Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0099-4

KAPITOLY V MONOGRAFII

- *MLSNA, P.*
Listina základných práv Európskej únie a jej ústavnoprávny konotace. In GERLOCH, A., WINTR, J. (eds) Lisabonská smlouva a ústavní pořádek ČR. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-192-2
- *TRYZNA, J.*
Postavení Listiny základných práv EU v evropském právu a její význam pro český právní řád. In GERLOCH, A., WINTR, J. (eds) Lisabonská smlouva a ústavní pořádek ČR. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-192-2

ČLÁNKY

- *BARANCOVÁ, H.*
Pojem a formy diskriminácie v pracovnom práve vo svetle judikatúry Súdneho dvora EÚ. Právny obzor, ročník 94, č. 2, 2011.
- *KALESNÁ, K.*
Čo nám prináša Lisabonská zmluva? Právny obzor, 93, č. 3, 2010.
- *ONDREJKOVIČ, P.*
Násilie - spoločensky nežiaduci jav ako výzva pre sociálne profesie [online]
Dostupné na http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Matulayova2/pdf_doc/9.pdf
- *SENÁLEK, D.*

Aktuální otázky přednostní plikace komunitárního práva ve vztahu k Listině základních práv a Lisabonské smlouvě. Právny obzor, 92, č. 6, 2009.

▪ *SVOBODA, P.*

„D.H. a ostatní v. Česká republika: i mistr tesař se někdy utne?“ [online]

Dostupné na <http://www.sojdrova.cz>

MEDZINÁRODNÉ ZMLUVY a PRÁVNE PREDPISY

▪ Charta OSN

Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 30/1947 Zb.

Sdělení Ministerstva zahraničních věcí ve znění vyhlášky 36/1999 Sb.

▪ Všeobecná deklarácia ľudských práv

▪ Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach

▪ Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach

Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 120/1976 Sb.

▪ Opční protokol k medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach

Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 169/1991 Sb.

▪ Opční protokol k medzinárodnému paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach

▪ Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie

Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 95/1974 Sb.

▪ Štatút Rady Európy

Sdělení ministerstva zahraničních věcí č. 123/1995 Sb.

▪ Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd

Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Zb.

▪ Protokol č. 12 k Európskemu dohovoru

▪ Protokol č. 14 k Európskemu dohovoru

▪ Európska sociálna charta

▪ Dodatkový protokol k Európskej sociálnej charte z roku 1988

▪ Protokol meniaci Európsku sociálnu chartu z roku 1991

▪ Dodatkový protokol k Európskej sociálnej charte z roku 1995

▪ Revidovaná Európska sociálna charta

- Zmluva o založení Európskeho spoločenstva
 - Zmluva o Európskej únii
 - Zmluva o fungovaní Európskej únie
 - Listina základných práv Európskej únie (2007/C 303/01)
 - Vysvetlenie k Listine základných práv Európskej únie (2007/C 303/02)
 - Smernica Rady č. 2000/43/ES zo dňa 29. júna 2000, ktorou sa zavádza zásada rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na ich rasu alebo etnický pôvod
 - Správa zo dňa 6. júla 2007 o uplatňovaní smernice Rady 2000/43/ES z 29. júna 2000, ktorou sa zavádza zásada rovnakého zaobchádzania
 - Smernica Rady č. 2000/78/ES zo dňa 27. novembra 2000, ktorou sa stanoví všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani
 - Rezolúcia Rady ES z 22.5. 1989 ÚV C 1989/153 o zaistení školskej dochádzky detí Rómov a kočovníkov (89/C 153/02)
-
- Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky
 - Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.
 - Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon)
 - Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)
 - Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákonník
 - Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
 - Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
 - Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
-
- Dôvodová správa vládneho návrhu, ktorým sa predkladá Národnému zhromaždeniu Československej socialistickej republiky k vysloveniu súhlasu Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie dňa 21.12. 1960.

- Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona o rovnakom zachobchádzaní a o právnych prostriedkoch ochrany pred diskrimináciou a o zmene niektorých zákonov z 11.6. 2007

OFICIÁLNE DOKUMENTY

- Dokument Světové banky: „Česká republika: Šance pro zlepšení zaměstnanosti Rómů.“ 20. októbra 2008. ISBN 978-80-87041-52-9

JUDIKATÚRA

Európsky súd pre ľudské práva

- Rozsudok ESĽP zo dňa 24.2.1988 Botta v. Taliansko, vo veci sťažnosti č. 21439/93
- Rozsudok ESĽP zo dňa 23.7. 1968 Belgický jazykový prípad, vo veci sťažností č. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/64, 2126/64
- Rozsudok ESĽP zo dňa 6.4. 2000 Thlimmenos v. Grécko, vo veci sťažnosti č. 34369/97
- Rozsudok ESĽP zo dňa 4.8. 2001 Hugh Jordan v. Veľká Británia, vo veci sťažnosti č. 24746/94
- Rozsudok ESĽP zo dňa 6.7. 2005 Nachova a ostatní v. Bulharsko, vo veci sťažností č. 43577/98 a č. 43579/98
- Rozsudok ESĽP zo dňa 13.11. 2007 H.H. a ostatní v. Česká republika, vo veci sťažnosti č. 57325/00

Európsky súdny dvor

- Rozsudok ESD zo dňa 10.7. 2008 Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v. Firma Feryn, vo veci C-54/07

Ústavný súd ČR

- Nález Ústavného súdu Českej republiky zo dňa 21.1. 2003, sp. zn. Pl. ÚS 15/02
- Nález Ústavného súdu Českej republiky zo dňa 25.6. 2002, sp. zn. Pl. ÚS 36/01
- Nález Ústavného súdu Českej republiky zo dňa 24.9. 1998, sp. zn. III. ÚS 139/98

INTERNETOVÉ ZDROJE

- Európsky parlament
www.europarl.europa.eu
- Európsky súd pre ľudské práva – HUDOC database
hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#
- NALUS: Vyhledávání rozhodnutí Ústavního soudu
nalus.usoud.cz/Search/Search.aspx
- Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna
www.psp.cz
- Svetová banka
siteresources.worldbank.org, www.worldbank.org
- Úradný vestník Európskej únie
eur-lex.europa.eu
- Wikipedie, internetová encyklopédia
<http://cs.wikipedia.org>

9. RESUMÉ

Ban on racial discrimination in international law and its application in the legal order of the Czech Republic

The desire for equality persists in people for centuries. The idea of freedom and equality has become many times in history a reason for bloodshed and even in these times of non-flowing rivers of blood, we can not say that all people are satisfied with their position. Unfortunately, even in democratic countries are still living group of people who are disadvantaged for various reasons and do not enjoy the rights and freedoms guaranteed by international documents and law. For the purpose of this work such group are the Roma people who are in Europe and also in the Czech Republic still regarded highly controversial in relation to the various negative rumors and daily face prejudice and resulting therefrom treatment by the majority.

It is important to realize that human rights and fundamental freedoms determine the position of human in society and accompany him from the cradle to the grave, affecting his private and family life, touching his position at work, his physical and mental needs. Without ensuring certain minimum rights and freedoms, a person can physically exist, but can not really live a dignified life, enabling fully develop skills and meet spiritual needs. Combating rights leads to enmity not only between nations but also within nations, a tragedy for the individual and the demoralization of the nation.

This thesis deals with a ban on racial discrimination and protection against it. I am just interested in the ban on racial discrimination, mainly because it is one of the current and the whole society debated topic regarding an alleged or real discrimination against the Roma minority with different views and approaches. Discrimination on any ground is quite a common phenomenon and Czech company is not an exception.

Since the thesis primarily try to do an overview of legislation of the ban on racial discrimination at different levels of regulation, international, European and national, the work is not a detailed analysis of human rights and fundamental freedoms to which the documents provide protection against racial discrimination. These are only marginally concerned as a subjectmatter of the documents adopted to the protection of human rights and fundamental freedoms.

The work focuses mainly on the provisions providing to human rights and fundamental freedoms protection against racial discrimination and I further analyze

them, and even if there (in the text of the thesis) are frequently used terms such as the principle of equality and ban on discrimination, the principle of non-discrimination, protection of human rights and fundamental freedoms, all they relate to the subject of the work, since the prohibition of discrimination in general, hence the ban on discrimination on grounds of racial or ethnic origin, are closely linked with the principle of equality and the protection of human rights and fundamental freedoms and can not be analyzed separately. The ban on (racial) discrimination is an expression of the principle of equality, non-discrimination, equal treatment and an important instrument of human rights protection.

I also try to review briefly the current mechanisms for control and protection established in the various conventions to oversee their implementation. In some cases these mechanisms have relatively little power, and are often ignored by member states; in other cases these mechanisms have great political and legal authority, and their decisions are almost always implemented. Mechanisms also vary as to the degree of individual access to them. Under some conventions, e.g. the European Convention on Human Rights, individuals or states are permitted, subject to certain conditions, to take individual cases to the enforcement mechanisms; under most, however, individual access is contingent on the acceptance of that right by the relevant State party, either by a declaration at the time of ratification or accession, or through ratification of or accession to an optional protocol to the convention.

The thesis is composed of six chapters; each of them is dealing with different system of protection against racial discrimination. The thesis begins with a brief introduction to the subject matter and the brief description of my purpose.

Chapter Two contains definition of basic terms such as equality and its subdivisions, equal treatment, discrimination, its forms and discriminatory grounds and the last, but not the least, also the terms of race, racial discrimination, racial segregation and violence, as the forms of racial discrimination.

The third chapter presents protection against racial discrimination at the international level, based on the United Nations conventions. One of the UN's primary purposes stated in Charter of the United Nations is "*promoting and encouraging respect for human rights and for fundamental freedoms for all **without distinction as to race, sex, language, or religion***". Due to this purpose, in 1948, the United Nations General Assembly adopted a Universal Declaration of Human Rights. The Declaration arose

directly from the experience of the Second World War and represents the first global expression of rights to all humans. The document proclaims basic civil, political, and economic rights common to all human beings, though its effectiveness toward achieving these ends has been disputed since its drafting. The Declaration serves as a "common standard of achievement for all peoples and all nations" rather than a legally binding document, but it has become the basis of two binding treaties, the 1966 International Covenant on Civil and Political Rights and International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (together with their Optional Protocols which create an individual complaints mechanisms). The last, but not the least, mentioned UN convention relating undoubtedly to ban on racial discrimination is the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination adopted by the UN General Assembly in 1965. The Convention represents a third-generation human rights instrument. The Convention commits its members to the elimination of racial discrimination and the promotion of understanding among all races and also requires its parties to outlaw hate speech and criminalize membership in racist organizations. The Convention also includes an individual complaints mechanism, effectively making it enforceable against its parties.

Chapter Four is subdivided into two parts. Part one describes system of protection against racial discrimination based on the European Convention of Human Rights, the international treaty to protect human rights and fundamental freedoms in Europe adopted by Council of Europe in 1950. The Convention created the European Court of Human Rights in Strasbourg. The Court supervises compliance with the European Convention on Human Rights and thus functions as the highest European court for human rights and fundamental freedoms. Any person who feels his or her fundamental rights have been violated under the Convention by a State party can take a case to the Court. Judgements finding violations are binding on the States concerned and they are obliged to execute them. This sub-chapter also includes the European Social Charter together with its additional Protocols.

Part two deals with the ban on racial discrimination within the European Union. I primarily pay attention to Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin that sets out a binding framework by prohibiting racial discrimination throughout the EU. The directive outlaws discrimination in the fields of employment, social protection

and social security, social benefits, education and access to the supply of goods and services. This sub-chapter also deals with the Charter of Fundamental Rights of the European Union, a codified catalogue fundamental rights that enshrines certain political, social, and economic rights for European Union citizens and and residents into EU law. The Charter applies to the European Union Institutions and its member states but only when the latter are implementing EU law. The Charter does not extend the competences of the EU.

Chapter Five is concerned with Czech legislation, the process of application of the ban on racial discrimination into the legal order of the Czech Republic, on the constitutional level as well as the level of laws. Essential part of this chapter is a discussion of the Anti-Discrimination Act which is based on anti-discrimination directives of the European Union. This chapter also deals with the procedural particularities of the proceedings for protection against racial discrimination and contains an overview of discrimination cases that were settled before Czech courts.

Conclusions are drawn in chapter six. I try to assess the current status of legislation in the Czech legal order and very ambitious target would be a proposal to solve the current "Roma issue". The Czech legal order, in accordance with Article 10 of the Constitution of the Czech Republic, is trying more or less successfully implement the commitments of the Czech Republic due to both, international legal system of human rights protection, and also to European human rights protection from racial discrimination. Despite the fact, that the Czech Republic is the party to all international conventions concerning the protection of human rights, the principle of equal treatment and the prohibition of racial discrimination have been to the Czech legal order established mainly within the harmonization of Czech law with EU law and are therefore relatively new phenomenon. A positive fact is that the legal framework for implementing the principle of equal treatment and protection against racial discrimination has been created. The problem lies more in its practical application. However, this will depend mainly on the quality of legislation, on effort to apply the principles into practice including the creation of case law and not least public awareness, as the majority and minority.

I hope that this thesis gives the closed and sufficient survey to provide the reader all information that is necessary to understand the need for the ban on racial discrimination and protection against it.

KLÚČOVÉ SLOVÁ:

zákaz rasovej diskriminácie
ochrana ľudských práv a základných
slobôd
princíp rovnosti a nediskriminácie
rovnaké zaobchádzanie

KEY WORDS:

ban on racial discrimination
protection of human rights and fundamental
freedoms
principle of equality and non-discrimination
equal treatment

ABSTRAKT

Diplomová práca sa zaoberá problematikou zákazu rasovej diskriminácie a ochrany pred ňou v medzinárodnom práva a jeho aplikáciou v právnom poriadku Českej republiky. Cieľom tejto práce bolo preskúmať ustanovenia zakazujúce rasovú diskrimináciu a mechanizmy ochrany pred rasovou diskrimináciou zakotvené zmluvnými inštrumentami na medzinárodnej a európskej úrovni a stav implementácie týchto záväzkov do právneho poriadku Českej republiky a ich vykonávanie. Práca je členená na šesť kapitol, samotná problematika je rozdelená do štyroch. V druhej kapitole diplomová práca prináša definíciu základných pojmov ako rovnosť a jej členenie, rovnaké zaobchádzanie, diskriminácia, jej formy a diskriminačné dôvody a ako zo samotnej podstaty tejto práce vyplýva, tak aj pojmy rasa, rasová diskriminácia, rasová segregácia a násilie. V tretej a štvrtej časti sú predstavené systémy ochrany pred rasovou diskrimináciou v rámci OSN, Rady Európy a Európskej únie. V piatej kapitole práca pojednáva o českej právnej úprave, zakotvení zákazu rasovej diskriminácie v českom právnom poriadku, ako na ústavnej úrovni tak následne na úrovni zákonov, kde tiež načrtáva procesné osobitosti konania na ochranu pred rasovou diskrimináciou. V závere sa snažím zhodnotiť aktuálny stav právnej úpravy v českom právnom poriadku. Pozitívnou skutočnosťou je fakt, že právny rámec pre uplatňovanie zásady rovnakého zaobchádzania a pre ochranu pred rasovou diskrimináciou je už vytvorený. Problém spočíva skôr v jeho praktickom uplatňovaní. Popri zjednotení právnej úpravy je treba predovšetkým zamerať pozornosť na efektívne využívanie nástrojov, ktoré právna úprava k presadzovaniu a uplatňovaniu zásady rovnakého zaobchádzania a zákazu rasovej diskriminácie poskytuje.

ABSTRACT

This thesis deals with the ban on racial discrimination and protection against it in international law and its application in the legal order of the Czech Republic. The aim of this study was to examine the provisions prohibiting racial discrimination and mechanisms of protection against racial discrimination established by various conventions on the international and European level and the status of implementation of these commitments in the legal order of the Czech Republic and their implementation. The work is divided into six chapters; the issue itself is divided into four. In the second chapter thesis provides a definition of basic terms such as equality and its subdivisions, equal treatment, discrimination, its forms and discriminatory law and how the very nature of this work is apparent as well as the terms of race, racial discrimination, racial segregation and violence. In third and fourth part are introduced systems of protection against racial discrimination in the United Nations, the Council of Europe and the European Union. The fifth chapter is concerned with Czech legislation, the process of application of the ban on racial discrimination into the Czech legal order, on the constitutional level as well as on the level of laws, which also outlines the procedural particularities of the proceedings for protection against racial discrimination. In conclusion, I try to assess the current status of legislation in the Czech legal order. A positive fact is that the legal framework for the application of the principle of equal treatment and protection against racial discrimination has been created. The problem lies more in its practical application. In addition to the unification of the legislation there is need to focus attention to the efficient use of tools that legislation has provided to the promotion and application of the principle of equal treatment and the ban on racial discrimination.